Tezer Özlü

Yeryüzüne Dayanabilmek İçin

Hazırlayan: Sezer Duru

BÜTÜN YAPITLARI

YAZILAR

Yapı Kredi Yayınları

YERYÜZÜNE DAYANABİLMEK İÇİN

Tezer Özlü (1943-1986), yaşarken yayımladığı üç "farklı" kitabıyla edebiyatımızın çok erken yaşta yitirdiği en özgün kalemlerden biri oldu. Avusturya Kız Lisesi'nde okudu. İlk kitabı olan *Eski Bahçe'yi*, (1978) 1963'ten sonra dergilerde yayımlanan öykülerinden oluşturdu. İlk romanı *Çocukluğun Soğuk Geceleri* (1980), kişinin, çocukluğundan başlayarak içine düştüğü yaşamın, kimi zaman fiziksel-kaba, kimi zaman inceltilmiş-dolaylı baskılarıyla karşı karşıya kalışını ve yaşadığı ya da "yaşamasına izin verilmek istenmeyen" farklılığını ve uyumsuzluğunu son derece sarsıcı ve incelikli bir biçimde, "teninde duyarak" işledi.

Özlü, yaşamın anlamını arayan ve bu arayışı hayranlık duyduğu üç yazarın (Svevo, Kafka ve Pavese) izlerini ve izleklerini de sürerek sürdüren ikinci roman/anla tısını ise 1983'te *Atıf den Spuren eiues Selbstmords* (Bir İntiharın İzinde) adıyla yazmış; yapıt 1983 Marburg Yazın Ödülü'nü kazanmıştı. Bu kitap, daha sonra dilimizde, yazarı tarafından *Yaşamın Ucuna Yolculuk* (1984) adıyla bir anlamda yeniden yaratıldı.

Özlü'nün ölümünün ardından ilk öykü kitabı, daha sonra yazdığı öykülerle bir arada *Eski Bahçe - Eski Sevgi* (1987) adıyla basıldı, kimi günce ve anlatı parçaları *Kalanlar* (1990) adıyla küçük bir kitapçıkta toplandı, *Zaman Dışı Yaşam* (1998) adlı senaryosu da yayımlandı. *Leylâ Erbil'e Mektuplar'dun* (1995) sonra Ferit Edgü'ye yazdığı mektuplar da *Her Şeyin Sonundayım* (2010) başlığıyla yayımlandı. *Çocukluğun Soğuk Geceleri* 2011 yılında Fransızcaya çevrildi.

Sezer Duru 1942 yılında doğdu. 1962 yılında Avusturya Lisesi'nden mezun oldu. İstanbul Üniversitesinde dört sömestr sosyoloji okudu. Daha sonra Orhan Duru ile evlenerek gittiği Ankara'da Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. İstanbul'da bir süre Goethe Enstitüsü'nde çalıştı. 25 yıl kadar da Alman televizyon kanalları ZDF ve ARD'de muhabirlik yaptı. Max Frisch, Heinrich Böll, Sigfried Lenz, Jerzy Stefan Stawinsky, H.M. Enzensberger, Bertolt Brecht, Gustav Meyrink, Peter Handke, Edgar Hilsenrath, Dieter Glattauer, Thomas Bernard, Tezer Özlü gibi yazarlardan Türkçeve, Ferit Edgü, Demir Özlü, Adalet Ağaoğlu, Başar Sabuncu gibi yazarlardan Almancaya roman ve oyunlar çevirdi. Orhan Duru ile birlikte *Dünya Batıyor mu?, O Peru'daki Hayalet* adlı kitapları kaleme aldı. Ayrıca kız kardeşi Tezer Özlü için *Tezer Özlüye Armağan* adlı kitabı hazırladı. Sezer Duru Alman Liyakat nişanı, Abdi ipekçi Barış Ödülü, Uluslararası Yazar ve Çevirmenler Merkez/Rodos ve Frankfurt Edebiyat Evi 2007 Ödülü ve 2008 Dünya Kitap Yılın En İyi Çeviri Kitabı Ödülü'nün sahibidir.

Tezer Özlü'nün YKY'deki kitapları:

Eski Bahçe-Eski Sevgi (1993)

Yaşamın Ucuna Yolculuk (1993) Kalanlar (1995)

Leylâ Erbil'e Mektuplar (1995)

Zaman Dışı Yaşam (1998)

Yeryüzüne Dayanabilmek İçin (2023)

Tezer Özlü'ye Armağan (haz. Sezer Duru, 1997)

TEZER ÖZLÜ

Yeryüzüne Dayanabilmek İçin

Hazırlayan: Sezer Duru

Yazılar

Yapı Kredi Yayınları - 4018

Edebiyat -1139

Yeryüzüne Dayanabilmek için / Tezer Özlü

Hazırlayan: Sezer Duru

Kitap editörleri: Fahri Güllüoğlu - Burak Fidan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Bilnet Matbaacılık Biltur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş.

Yukarı Dudullu Organize Sanayi Bölgesi 1 Cadde No: 16 Ümraniye / İstanbul Sertifika No: 15690

1. baskı: İstanbul, Ocak 2014
2. baskı: İstanbul, Şubat 2014

ISBN 978-975-08-2691-7

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. İstiklal Caddesi No: 142 Odakule İş Merkezi Kat: 3 Beyoğlu 34430 İstanbul

Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23

http://www.ykykultur.com.tr

e-posta: ykykuItur@ykykultur.com.tr

İnternet satış adresi: http://alisveris.yapikredi.com.tr

Hazırlayanın Notu

Dikkatli okuyucu, Tezer Özlü'nün yurtdışından zamanın dergilerine gönderdiği bu olağanüstü yazıları gördüğünde onun sanatın çeşitli dallarıyla ne derece ilgili olduğunu görecektir. Özellikle de dünya edebiyatı, sinema, yazarlarla karşılaşma, çeviri sorunlarıyla ilgili yazılarında. Bir açıdan haber niteliği taşımalarına rağmen bu yazılar bir başka açıdan da ülkemiz okuyucusuna başka dünyaları açmakta ve asla güncelliğini yitirmemektedir. Aynı zamanda da öğreticidirler. Gerçek bir entelektüelin elinden çıkmışlardır.

Güzelliklerimiz, sanatla ilgilendiğimizde, sanatın içine girdiğimizde ortaya çıkar. Edebiyattan, resimden, heykelden, sinemadan -gerçekten sanatsallarsa- öğreneceklerimiz sonsuzdur. Bu kahredici düzende bize mutluluk verenler de onları yaratanlar ve yapıtlarıdır.

Bu gözle okunmalı bu yazılar.

Sezer DURU

Editörün Notu: "Yaşamla ve Ölümle Hesaplaşmak için Yazıyorum" başlıklı konuşma metni ile "Kafka ile Yaşamak" "Kalka: 'Hiçbir Şeye Gücüm Yok, Acılar Dışında'". "Celâl Sılay'ın Ardından", "Kadınlarımız", "Marburg Edebiyat Ödülü Üzerine", "2. Dünya Kültürleri Festivali - Latin Amerika Yazarları ile Alman Yazarları Aynı Dili Konuşmuyor" başlıklı yazıların künye bilgilerine ulaşılamamıştır.

Yaşamla ve Ölümle Hesaplaşmak İçin Yazıyorum

Ben bu coşkulu havaya gene biraz melankoli getirmek zorunda kalacağım. Onun için hepinizden özür dilerim. Batı kültürü ve batının bizi nasıl etkilediği seminer konusu kapsamında olduğundan. İlkin biraz buna değineyim. Her zaman olduğu gibi gene çok bireyci davranacağım. Başka türlüsü elimden gelmiyor. Toplumun oluşumunda en çok bireyin varlığına önem veren bir bireyciyim.

Okumayı dört yılda sökebildim. Söker sökmez Capote'yi, Steinbeck'i okudum. O zamanlar batı, Yakındoğu ve Asya gibi coğrafi ayrımları hiç mi hiç bilmiyordum. Üçüncü dünyayı da bilmiyordum. O zamanlar üçüncü dünya kavramı belki de daha oluşmamıştı.

Ama Steinbeck'i taşrada, on yaşımda bulduğuma göre, nasılsa diğer yazarları da bulacaktım.

Ama kanımca yazı yazmak coşku, hafif melankoli, taşkınlık gibi psikolojik bir semptomdur.

İnsan yazarlık hastalığını -az da yazsa- sürekli olarak içinde taşır. Ben, bu hastalığa ancak dayanamayacak hale gelince, neredeyse psikoza girecek duruma geldiğimde yazabilen bir hastayım. Batı kültürünün düşüncelerimi ne denli etkilediği konusuna gelince: Dünya edebiyatını Almanca okuyorum. Bu nedenle edebiyat ufkum çok geniş oluyor. Türkçe'ye çevrilmemiş birçok yazar Almancaya güzel çevirilerle çevrilmiş. Bunları hazır bulabiliyorum. Bunun yanı sıra tabii ki okuduklarımdan etkileniyorum. Ama düşüncelerimi ve beni biçimlendiren olgu, yalnız tek başına batı, batı edebiyatı, batı felsefesi, batı düşüncesi olamaz. Çünkü ben 38 yaşındayım ve 38 yıldır Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşıyorum. Zaman zaman iki dilde düşündüğüm oluyor. Çünkü Almancayı çok iyi öğretmişler bana. Rahibe disiplini ile. Bazan Almanca düşüncelerimi aynı güçte Türkçe söyleyebiliyor muyum diye, kafamda kendi kendimi sınıyorum.

Çünkü benim için en önemli dil Türkçedir. Çevirdim mi, demek Türkçeden hiç uzaklaşmadım diye mutlu oluyorum. Çok öfkelendiğim zaman Almanca homurdandığım oluyor. İki dil bilmekten kaynaklanan, sığınacak bir dünya aramanın alışkanlığı mı?

Aslında batıyı, kuzeyi, güneyi, kuzeybatıyı ve geçmiş bütün zamanları, burada, Akdeniz duyarlılığı içinde ve bir üçüncü dünya ülkesinde yaşamak mutluluğuna ermiş, otuz yıllık yaşamlarına bir asrın olayları sığdırılmış ender mutlu insanlardan biri sayıyorum kendimi. Her olaydan ve sıkıntılardan çok şey öğrenileceğine inanıyorum. Hani bir İsviçre dağ köyünde, İtalya'ya bile inmemiş, öyle havaya, göle, ineklere ve çayırlara bakarak yaşayan insanlar tanıdım. Ben, bu tür bir yaşamı mutluluk saymıyorum. Beni etkileyen, yaşadığım ülkenin ve batı ile bağların oluşturduğu ikilik'tir.

Neden yazılır? Dünya acılı olduğu için yazılır. Duygular taştığı için yazılır. İnsanın kendi zavallılığından sıyrılması çok güç bir işlemdir. Ama insan bir kez bu zavallılıktan sıyrılmaya görsün, o zaman yaşamı kendi egemenliği altına alabilir. İşte böylesi bir egemenliği bir iki kişiye daha anlatmak için yazı yazılır. (Ya da kendi kendine kanıtlamak için). Çünkü, insanın kişisel özgürlüğü, kendi dünyasına egemen olmasıyla başlar. Dünyasına egemen olan insan, acıları coşkuya, bunalım yaratmaya, sevgisizliği sürekli aşka dönüştürebilir. Ben dünyama egemen olmayı edebiyatla öğrendim. Çok sevdiğim üç yazarın, üç cümlesini -benim neden yazdığımı çok iyi anlattığı için- edebiyat yaratıcılığının kıpırdanışlarını çok iyi yansıttıkları için burada vurgulayacağım:

"Hiçbir zaman sakin olamamak, sanırım benim kaderim."

Italo Svevo (*Zeno'nun Bilinci* romanından)

"İnsanın konuşmak için konuşmadığını böylece öğrendim, 'bunu yaptım', 'şunu yaptım', 'yedim, içtim' demek için konuşmadığını, aksine kendi yaşam görüşünü geliştirmek, bu dünyada neler olup bittiğini kavramak için konuştuğunu."

Cesare Pavese *(Yeni Ay* romanından)

"İşte gidiyor, felaketlerin anası, koşuyor ve tüm dünyayı kendisiyle birlikte eve götürmeye çalışıyor...

Ne garip, insan keşfetmeye görsün, nasıl da tüm dünyaya sahip olabiliyor."

Djuna Barnes *(Gecenin Uzantısı* romanından).

Bir cümle de ben eklemek istiyorum:

"Yaşamla ve ölümle hesaplaşmak için yazıyorum".

Kafka ile Yaşamak

Yaşam insanın yaşantı aradığı değil, kendi kendini aradığı bir olgudur.

Cesare Pavese

Kafka için birkaç tümce söylemek isterken, neden Pavese?

Ama Kafka'nın kendi kendini arayışı, tüm insan örgütü içinde bireyin kendini arayışına en büyük, en zengin kaynak.

Sanırım Kafka'yı ilk kez *Değişim* öyküsü ile okudum. On-beş yaşlarımda. Her böceğin daha önce insan olduğunu düşünecek kadar etkiledi beni. İnsanların yaşam ve toplumsal düzeni örgütlemekteki tutumlarının hepimizi bir böcek ya da Türkçe deyimi ile "koyun" kıldığını düşünemeyecek kadar gençtim.

Sonraları Kafka'nın yayımlanan her satırını yazdığı dilde okuma mutluluğunu yaşadım.

Çağdaş İtalyan yazarı Luigi Malerba'ya, Berlin'de "Neden yazıyorsunuz?" diye sordular, "Roma'ya tahammül edebilmek için" dedi.

Neden edebiyat? Yeryüzüne dayanabilmek için. Bu çabada da, düşünüyorum da en büyük direnme gücü veren yazar Franz Kafka.

Kafka neden giderek önem kazanıyor? Yalnız yazının gizemi, alaylı biçemi, dehası, çağı, çağları önceden haber verişi, özellikle bizim ulusumuzun içinde yittiği bürokrasinin öldürücülüğünü böylesi akılcı ve alaylı dille anlatması, alçakgönüllülüğü, yalnızlığı, acısından mı kaynaklanıyor?

İnsan toplumunun kafkaeskliğini ancak Kafka ile mi kavrıyoruz?

Yoksa Kafka, bizim adımıza, ama bize karşı örgütlenen güçlere direncimizin tüm ipuçlarını verdiği için mi giderek önem kazanıyor?

İnsanın umutsuzluğu çağlarla çığ gibi büyüdüğü için mi?

Yeryüzünün hiçbir kentinin adı bir yazardan sonra anılamaz.

Kafka denince hemen Prag kenti anılır. Bu kentin sokaklarında, eski Yahudi mezarlıklarında, antik otellerinin salonlarında dolaşırsınız günün birinde. Her anınız Kafka ile doludur.

Başka hiçbir olguyu göremezsiniz.

Her Prag'lı Kafka'yı bilir. Mezarlık kapısındaki bekçiler bile. Ve İstanbul'da Beyoğlu'nda oturur, yer yer Prag'ı andıran Galata semtinde gene Franz Kafka'yı düşünürsünüz. Birlikte yaşadığınız birçok insandan daha çok düşünürsünüz...

Peter Weiss, Stockholm'de öldüğünde, Lütfi Özkök'ten bir fotoğrafını istedim. Hemen gönderdi. Peter Weiss'ın arkasında iki fotoğraf daha asılı: Brecht ve Kafka. Bir de not düşmüş Lütfi Özkök: Yaşamı boyunca hep böyle yaşadı: Brecht ve Kafka ile.

Pavese'nin günlüğü, Peter Weiss'ın iki bin sayfayı aşan not defterleri... Kafka'nın günlüklerini çok iyi okumuş, ondan esinlenmiş, onu sevmiş, onunla yaşamış olduklarını gösteriyor.

Kafka ile yaşamak acınacak güncelliğimizin en büyük umudu.

Kafka: "Hiçbir Şeye Gücüm Yok, Acılar Dışında"

“Bütün evin gürültüsünün ana karargâhı olan odamda oturuyorum. Tüm kapıların vurulduğunu işitiyorum, böylece hiç değilse kapılar arasında dolaşanların ayak seslerini duymaktan kurtuluyorum, ama mutfakta açılıp kapanan fırın kapağının gürültüsünü işitiyorum. Babam odamın kapılarını sanki yararcasına gecelik elbisesini yerde sürükleyerek gelip geçiyor, bitişik odada sobanın külünü kazıyorlar, Valli ön odadan kelimesi kelimesine babamın şapkasının temizlenip temizlenmediğini soruyor, benimle dost olmaya çalışan bu vızırtı, kendisini yanıtlayan bir haykırışı da karşılıyor. Sokak kapısının kilidi açılıyor ve hastalığa tutulmuş insan boğazı gibi bir gürültü çıkartıyor, sonra şarkı söyleyen bir kadın sesiyle açılıyor ve sonra gene hiç kimseyi umursamamanın son aşamasına varan sert, erkekçe bir hareketle kapanıyor. Baba evden çıktı, şimdi daha zarif, daha dağınık, daha umutsuz bir gürültü başlıyor, iki kanaryanın yönettiği gürültü. Daha önceleri de düşünmüştüm ama şimdi kanaryalar derken gene aklıma geliyor, acaba kapıyı azıcık aralasam, yılan gibi bitişik odaya sürünsem ve böylece yerden hiç kalkmayarak kız kardeşlerim ve dadılarından biraz sessiz olmalarını mı rica etsem."

Franz Kafka

"Büyük Gürültü" adlı kısa öykü Franz Kafka'nın ailesi içinde kendini nasıl duyduğunun çok küçük bir kanıtı. Yalnız mektup ve günlükleri 3000 sayfayı bulan, kuşkusuz yüzyılımızın en büyük yazarı Franz Kafka, kavranması olanaksız gibi görünen bu yaşamı kavramamıza yardım eden en büyük kaynak.

3 Temmuz 1883'te Prag'da doğan Kafka, bu kentten her zaman ayrılmak istemişse de, seyahatleri ve senatoryumdaki dinlenmeleri dışında, ancak yaşamının son yılında (1924) Berlin'e yerleşerek yaşamındaki son kadın, Dora Diamant ile birlikte oturmaya başlamıştır. 1930 yılları başında, Berlin Steglitz semtindeki bu evi basan gestapo, Kafka'nın bazı yazılarını götürür. Bu yapıtlar bugün yitik sayılıyor. 1935'te Almanya'da ilk kez baskısına başlanan tüm eserleri, ilkin engelleniyor, sonra da yasaklanıyor. Çekoslovakya Naziler tarafından işgal olunca, Kafka'nın üç kız kardeşi de

temerküz kamplarında depo ediliyor ve orada öldürülüyorlar, birçok arkadaşı ve akrabası da aynı dehşeti yaşıyor. 3 Flaziran 1924'te, henüz 41 yaşında veremden ölmesi, Kafka'yı belki de temerküz kamplarının dehşetinden korumuş olmuyor mu? Naziler tarafından Kafka'nın kitaplığı da tahrip edilip yok olmuş ve bazı mektupları da gene yitmiştir.

Kafka, Milena'ya yazdığı mektupların birinde: "Mektup yazmak, insanın kendisini merakla bekleyen hayaletlere açması demektir. Yazıyla verilen öpüşmeler, hiçbir zaman yerini bulmaz, yolda hayaletler tarafından emilip bitirilir."

İki kez nişanlandığı Felice Bauer, daha sonra 1919'da nişanlandığı Juylie Wohryzek, 1920'de tanıdığı ve sevdiği Milena ile ilişkileri hep mektup ilişkileridir. Kendi deyimi ile, "bütün öpüşmelerini" hayaletlere vermiştir.

Yetişmesiyle ilgili yargılarını, Kafka'nın günlüğünden okuyalım:

19 Temmuz 1910, uyudum, uyandım, uyudum, uyandım, ne sefil bir yaşam.

Geriye bakınca, beni yetiştirenlerin bazı yönlerden bana çok zararlı olduklarını söylemem gerek. Herhangi bir ıssız yörede, dağbaşındaki bir harabede yetiştirilmedim, böyle olsaydı sitem edecek bir tek sözcüğüm olmazdı. Gelmiş geçmiş bütün öğretmenlerimin bu durumu kavrayamayacağı tehlikesini de gözönüne alıyorum, keşke harabeler içinde yetişen bir insan olsaydım, yıkıntılarda gelişigüzel duragelen duvarlara ve böylelikle bana her yönden yansıyan güneşin kasıp kavurduğu biri olsaydım, başlangıçta kendi niteliklerimin baskısıyla güçsüz de kalsam içimdeki yabanotunun gücüyle olumsuzlukları aşar, yetişir büyürdüm.

Düşününce, yetiştirilmemin bana çok zararlı olduğunu saptıyorum. Bu sitem, birçok insanadır, anama, babama, birkaç akrabaya, evimizin bazı konuklarına, bazı yazarlara, beni bir yıl boyunca okula götüren belli bir aşçı kadına, bir yığın öğretmene (bu öğretmenler yığınını sıkı sıkıya bastırmam gerek, yoksa yığının orasından burasından biri dökülebilir, ama bu yığını öylesine sıkı bastırdım ki, gene bazı yerinde çatlamalar oluyor), bir eğitim müfettişine, yavaş yürüyen yayalara, kısaca bu sitem bir hançer gibi tüm

topluma yönelmektedir ve hiç kimse, bir kez daha yineliyorum hiç kimse bu hançerin birdenbire önden mi, arkadan mı, yandan mı saplanacağını bilemeyecektir.

Bu siteme kimsenin itirazını işitmek istemiyorum, çünkü artık fazlasıyla itiraz dinledim ve itirazlarda kendim de itiraza uğradım, bu nedenle sitemimle tüm itirazları geçersiz kılıyor ve yetiştirilmemin bana çok zarar verdiğini böylece açıklıyorum."

26 Aralık 1910, "Yalnızlık, bana hiçbir an eksilmeyen bir güç veriyor."

Kafka, babası Hermann Kafka'nın, kendisiyle hiç bağdaşmayan kişiliğinin acısını ve baba baskısını yaşamı süresince algıladı. 1919 yılında (kitap baskısında 62 sayfa tutan) ünlü *Baba'ya Mektup*'u yazdı. Ama bu mektubu hiçbir zaman babasına göndermedi. Bir bölüm de bu mektuptan okuyalım:

"...Yemek masasında, yalnız yemekle ilgilenmemize izin verilirdi, oysa sen tırnaklarını temizler, keser, kalem açar, kürdanla kulağını temizlerdin. Baba, beni yanlış anlama, bunlar belki de önemsiz ayrıntılardı, ama örnek almam gereken senin gibi önemli bir insanın bana koyduğu kurallara kendisinin uymaması, bu ayrıntıları ezici öğeler haline getiriyordu. Böylelikle dünya benim için üçe bölünüyordu; birincisi benim için icat edilmiş, ama benim, neden bilmem, hiçbir zaman uyamadığım yasaklar dünyasında yaşayan ben, bir esir; sonra ikinci dünya, senin yaşadığın ve benden sonsuz uzak dünya, senin yönetimin, emirlerin ve emirlerine uyulmamasının verdiği öfke içinde yaşadığın dünyan; ve giderek üçüncüsü, arda kalan diğer insanların, emir almaksızın ve uymak zorunda kalmaksızın yaşadıkları dünya. Ben, her zaman bir utanç altındaydım, çünkü senin emirlerine uymam utanç verici bir durum, emirler bana özgü olduğundan, diyelim inadım tutuyor bu da utanç, çünkü sana karşı nasıl inatçı olunabilir, ya da çok olağanmış gibi, benden yerine getirmemi istediklerine hiç uyamadım, çünkü bende ne senin gücün, ne senin iştahın, ne becerilerin var, bu da en büyük utanç oldu. İşte çocukken, düşüncelerimin olmasa bile, duygularımın dalgalanışı buydu."

Günlükler, bir yazarın, kendi kendiyle konuşmasıdır, bu nedenle Kafka'nın günlüğünden bir başka bölüm daha okuyalım:

11 Mart 1912, "Dün dayanılacak gibi bir gün değildi. Neden herkes akşam yemeğinde hazır bulunmuyormuş? Ne güzel olurmuş."

"Edebiyat metinlerinde şiir okuyan Reichmann dünkü konuşmamızdan sonra, tımarhaneye girdi."

"Bugün birçok eski, iğrenç kâğıdı yaktım."

16 Mart 1912, Cumartesi, "Kendimi yeniden toparlıyorum, atılan ve düşerken tutulan top gibi. Yarın bugün büyük bir çalışmaya başlayacağım, hiç zorlanmadan yeteneklerim doğrultusunda gelişecek bir çalışma. Gücüm yettiği sürece bu çalışmayı kesmeyeceğim. Ot gibi yaşamaktansa, uykusuz kalmak daha iyi."

6 Temmuz, Perşembe, "Şu an Flaubert'in mektuplarında şu satırları okuyorum: 'Romanım benim asılı kaldığım kayadır ve bu yeryüzünde olup bitenlerden hiç haberim yok.' Tıpkı 9 Mayıs'ta günlüğüme yazdığım gibi."

15 Ağustos 1913, "Bilincimi yitirene dek kendimi her şeye kapatacağım. Herkesle düşman olacağım, hiç kimseyle konuşmayacağım."

21 Ağustos, "Bugün Kierkegaard'un *Yargıcın Kitabı*'nı aldım. Algıladığım gibi, durumu temel ayrılıklara karşın, benimkine çok benziyor, hiç değilse onunla yeryüzünün aynı yakasındayız. Beni, bir dost gibi onaylıyor yazdıkları."

22 Ekim 1913, "Artık çok geç. Acının ve aşkın tadı. Sandalda onun bana gülümsemesi. En güzeli buydu. Hep ölmeyi istemek ve kendimi ayakta tutmak, işte aşk yalnız bu."

5 Aralık, "Şu anneme sinirleniyorum. Onunla konuşmaya başlamamız tepemi attırmaya ve bağırmaya başlamama yetiyor."

12 Ağustos 1914, "...Düzenli, bomboş, çılgın, delikanlıca yaşamımın da haklı bir yönü var. Çevremdeki durgun boşluğa bakmaktansa, kendi içimdeki ikili konuşmayı sürdürebilirim. Benim için, iyi olmanın yolu budur ancak."

25 Şubat 1915, "...Yaşamımın akışını gözleyen bir yabancı olsaydım, yaşamımın hiç ile son bulacağını, korkunç, aralıksız bir kuşku ve yaratmak uğruna sürekli olarak kendine işkence etmekle boşa geçtiğini söyleyebilirdim. Oysa kendi yaşamıma katılan olarak, umut ediyorum."

6 Temmuz 1916, "Zuckmantel dışındaki hiçbir kadınla gerçek ilişkim olmadı. Bir de Riva'daki İsviçreli. İlki kadındı, bense hiçbir şey bilmiyordum; İkincisi bir çocuk, ve ben iyice şaşırıp bocaladım."

16 Ekim 1921, "Yukarıdaki parkta genç kadınlar arasında. Kıskançlık duymuyorum. Onların mutluluğunu bölüşebilmek için yeterince imge gücüm, böylesi bir mutluluk için zayıf olduğumu bilecek kadar da yargı gücüm var; onların ve kendimin koşullarını iyice görebildiğime inanacak kadar da çılgınım. Çılgınlık yeterli değil, bir aralık var çılgınlık içinde ve bu aralıktan rüzgâr esiyor ve tüm yankıyı engelliyor."

17 Ekim 1921, "İşe yarar hiçbir şey öğrenmemem ve bedensel sağlığımı kapıp koyvermem arasında bir bağlantı olabilir. Engellemek istemedim; yararlı ve sağlıklı bir adamın yaşam sevincinin beni engellemesini istemedim. Sanki hastalık ve kuşkular da aynı oranda bir engel oluşturmayacakmış gibi."

12 Haziran 1923, "Bu korkunç son zamanlar, saymakla bitmez, kesintisiz. Gezintiler, geceler, günler, hiçbir şeye gücüm yok, acılar dışında."

Buradaki acıların artık verem hastalığının verdiği acılar olduğunu söylemeye gerek var mı? Aynı gün şu önemli yorumu yapıyor Kafka:

"Tek avunu şu olabilir: Sen istesen de olacak, istemesen de. Ve istediğinin yararı algılamayacağın kadar az. Ama avunudan da öte bir olgu: Senin de silahların var."

Kafka için yüzlerce araştırma kitabı yazılmış, bunlardan birkaçını son aylarda karıştırdım. Ne can sıkıcı kitaplar (K. Wagenbach araştırması dışında.) Bir kez daha şu yargıya vardım: Bir yazarı, ancak o yazarın kendi sözcükleriyle okumak gerek. O sözcükler her şeyi içeriyor. Hele

Kafka'nın sözcükleri. Kafka'nın tümünün yakılmasını vasiyet ettiği yapıtları.

Milliyet Sanat okuyucularının Kafka'nın yaşamını iyi bildikleri kanısındayım. Yüzüncü doğum yılında yapıtının tümünün Türkçeye çevrilip basılamamış olması, yayınevlerimizin ne denli büyük bir ihmali. Ülkemizde bu yazara en çok emek veren, çevirmen Kâmuran Şipal olmuştur. Onun Kafka'dan dilimize kazandırdıklarını burada saygıyla anarım. Ayrıca, İstanbul Türk-Alman Kültür Enstitüsü ve Avusturya Kültür Ofisi'nin Kasım 1983'te geniş kapsamlı "Kafka Günleri" düzenleyeceklerini de duyururum.

19 Temmuz 1914, "Ana babanın mezarında oğulları da yatıyor. (Pollak, Ticaret akademisyeni).."

Geçen yıl, ne büyük rastlantı, 6 Temmuz'da Prag'da Kafka'nın mezarını ziyaret ettim. Doğrusu o gün doğum günü olduğunu anımsamıyordum. Mezarında hiç kimsenin çiçeği yoktu, ama ben çıkarken mezara gelen iki kişi vardı. Mezar taşında Dr. Franz Kafka, Hermann Kafka, Julie Kafka adlarını okuyunca, ilk düşündüğüm şu oldu: "Oğullarının mezarında ana babası da yatıyor."

Milliyet Sanat

100. Doğum Yıldönümünde Kafka

"Bizi insan düşüncesi sınırının sonuna götüren yazar. Absürd sorununu tüm boyutlarıyla ortaya koyan yazar..."

Çağımızda varoluşçuluk akımında Jean-Paul Sartre'ın yanında anılan Albert Camus böyle diyor Franz Kafka üzerine.

Bir sav daha öne sürmek olası: içinde yaşadığımız gerçekler absürd, absürd de gerçek olduğuna göre (ben bunu böyle algılıyorum), mutlak Kafka dünyanın gerçeğini tanımamıza, dünyaya dayanmamıza yol gösteren en önemli yapıtların yazarı. Bu görüşü Andre Gide de paylaşıyor. Şöyle diyor Kafka üzerine: "Anlatımların gerçekçiliği, insanın düş gücünü aşıyor."

Kafka, 3 Temmuz 1883'te Prag'da doğdu. Diğer altı kardeşinden üç kız kardeşi yaşadı... Hitler faşizminin temerküz kamplarında öldürülünceye dek.

1950 yıllarının sonuna doğru ülkemiz edebiyat çevresinde en çok sözü edilen öykü, Franz Kafka'nın *Değişim'iydi*. Bir sabah uyanıp kendini hamamböceğine dönüşmüş bulan Gregor Samsa, Kafka'nın tüm iç dünyasını yansıtıyor. Ayrıca, bürokrasi ve iş çarkının, yüzyılımız insanını böceğe ya da "robot"a dönüştürdüğünü, hepimizin birer "Gregor Samsa" olduğumuzu kavrayamazsak, biz dünyaya değil dünya bize bakıyor olmaz mı?

Kafka'nın kişiliğini belirleyen en önemli olgular; Yahudi kökeni ve Yahudi dili, ancak Prag kentinde Almanca konuşan yüzde on azınlık arasında bulunmak (o dönemde Prag'da Almanca konuşanlar daha saygınlık kazanan bir sınıfı oluşturuyordu), baba baskısı, toplumla bağdaşamama, kadınlarla yalnız mektup ilişkisi kurabilme, sağlıklı bir insan olmama isteği ve giderek, doğuştan var olan "yazarlık hastalığı'nın vereme dönüşmesidir.

Kafka'nın yaşamındaki önemli dönemlere kısaca değinirsek: 1906'da Prag Üniversitesi'nde hukuk öğrenimini bitirir, 1908'de İşçi Sigortaları

Şirketi'nde işe başlar. Temmuz 1922'de hastalığı nedeniyle emekli olana dek burada çalışır. Aynı yıl ilk öyküleri *Hyperion* adlı dergide yayımlanır.

Kafka, 41 yılı bulan kısa yaşamına bu denli yoğun yapıtı nasıl sığdırmıştır? Sigorta şirketinden, öğleden sonra saat ikide ayrılıp, bir iki saat uyuyup sonra sabaha kadar yazarak... Sabaha kadar... Çevresinin gürültüsüne dayanamadığı için. Öykülerinin, *Dava, Amerika, Şato* romanlarının yanı sıra önemli yazınsal ürünleri 3000 sayfayı bulan günlükleri, özdeyişleri ve mektuplarıdır. Kafka'nın en çok mektup yazdığı kişiler, iki kez nişanlanıp ayrıldığı Felice Bauer, âşık olduğu çevirmeni (Çekçeye) Milena, en sevdiği kız kardeşi Ottla, yazar arkadaşı Max Brod'dur. Bazı günler aynı kişiye üç mektup yazmış, günlük tutmuş, ayrıca öykü ve romanları üzerine de çalışmıştır. En önemli mektuplarından biri de tüm öfkesini açıkladığı ve hiçbir zaman yollamadığı *Babaya Mektup'*tur. Küçük bir kitap kalınlığındaki bu mektup Kafka'nın iç dünyasını açıklayan bir çığlıktır.

Kafka, 1915'te Fontane Ödülü'nü almıştır. 1920'de ikinci nişanlısı Julie Wohryzek ile ayrılan Kafka, ancak yaşamının son yılını bir kadınla geçirmiştir. Birlikte Berlin'de oturdukları Dora Diamant. Faşist Hitler Almanyası, Dora Diamant'ın evini basarak yazarın bazı yapıtlarını götürmüştür. Bunlar yitik sayılmaktadır. Kafka, son yapıtlarının yakılmasını vasiyet etmiştir. Bir yazar açısından ne yüce bir alçakgönüllülük değil mi?

1920 yıllarında Kafka'yı ancak küçük bir edebiyat çevresi tanırdı. Kafka'ya ilk sahip çıkan, Andre Breton'un bulunduğu, Sartre ile Camus'nün de katıldığı "Minotaure" grubudur. Fransa'dan sonra İngiltere ve Amerika'da basılan Kafka, Almanya'da tüm yapıtlarıyla ilk kez, ancak 1957'de basılabilmiştir. Yazarın Türkçeye ilk çevirileri de bu yıllardadır.

3 Haziran 1924'te Kierling Sanatoryumu'nda ölen Kafka, Prag'daki Yahudi Mezarlığı'nda babası Hermann ve annesi Julie Kafka ile bir arada yatmaktadır.

"İnsanların bakışlarına bile dayanamıyorum, insan düşmanı olduğumdan değil, ama insanların bakışları, çevremde bulunmaları, öylesine oturup bakmaları, bütün bunlar benim için dayanılır gibi değil." Bir Prag kahvesinden eve döndüğünde bu tümceyi yazmıştır günlüğüne. Sonra şöyle

devam eder: "Sabah uykusu yerine saatlerce öksürdüm, yüzerek bu yaşamın dışına çıkmayı yeğlerdim."

Cumhuriyet, 4 Temmuz 1983

Celâl Sılay'ın Ardından...

İlk kez bir insan için yazıyorum. Sevgili dost Celâl Sılay için. Bir yıl önce, Eylül başlarında yitirdik onu. Şiiri hiçbir zaman anlayamadım, bu nedenle onun ozanlığını da değerlendiremem, ama hiçbir yazarda görmediğim öfkesini, her gün yazmak, söylemek, anlatmak isteyen kişiliğini ve bunların da ötesindeki bulunmaz insanlığını çok iyi bilirim.

Sabah gezintilerimde Divan Oteli Pastanesi'nde onu oturur bulurdum. Bir yıldır bu pastane önünden geçerken başımı çevirip, gözlerimle onu arama alışkanlığından vazgeçemedim. İçim burkuluyor ve kendi kendime "sevgili Celâl Sılay dost yok artık" diyorum. Gözlerini açarak, heyecanla yanma çağırırdı beni. Yerlerinden oldukça dışarı fırlamış gözleri, kırmızı bir yüzü vardı. Saçları tümüyle dökülmüş, birkaç çürük dişi kalmıştı. Bu dişler arasında filtresi koparılmış bir Maltepe sigarası hiç eksik olmazdı. Yazları keten, kışları da İngiliz malı kareli bereler takardı. Her kış giydiği devetüyü bir paltosu vardı. Sabahları *Hürriyet* gazetesini okumuş bitirmiş olurdu.

"Bu gazeteyi seviyorum, eğlendiriyor beni" derdi.

Konuşurken ve güzel kadınlar geçerken, gözlerini büsbütün açardı. Her gün yanında taşıdığı kâğıtlara sürekli olarak eski harflerle yeni şiirler yazar, bunları heyecanla bana da okur, iyi kavrayabilmem için birkaç kez de tekrarlardı. Toplumu, insanları, üretimi, yaşamı, gelişmeyi anlatmak ya da eleştirmek için söylenmiş en kısa sözcüklerdi bunlar. Bir iki sözcükle çok geniş kapsamlı sorunları anlatıyordu, biraz da akıl oyunu yapıyordu bu şiirlerinde, bu da onun günlük yaşamında en önemli yer tutan uğraşıydı, tabii kişisel açıdan.

Saçsız, dişsiz, tırnakları kemirilmiş, kısa boylu bir adamdı Celâl Sılay. Ama güzel bir adamdı. Pırıl pırıl, taşan bir öfkesi, canlı bir gülüşü, haykırışı, çığlığı vardı. Onun kadar burjuva tutkularından arınmış bir başka insan tanımadım. Evli değildi. Çocuğu yoktu. Malı, mülkü yoktu. Eşya tüketimi yapmıyordu. Yıllardır *Yeni İnsan* dergisini çıkarıyor, buradan kazanacağı az parayla da ancak yaşıyordu. İki yıl kadar önce eline geçen elli bin lirayı da küçük paralar gibi birkaç ayda gezerek bitirmişti.

İstanbul'u kimse onun kadar güzel yaşamıyordu. Kahveler, sinemalar, Boğaziçi, lokantalar, bulvarlar hep onundu. Özgürdü. Tüm güzel kadınlara alabildiğine bakar, doğruyu, güzeli değerlendirmeyi bilirdi. Az arkadaşı vardı, ama onlara düşüncesini, zamanını, duygularını, varsa parasını, her şeyini verirdi. Ben Celâl Sılay'ı 1962'de tanımıştım. İlk öykümü o yayımlamıştı. Onun insan canlılığı, dostluğumuzu bozulmadan sürdürdü. Yalnız yaşayan bu adam, hiç de yalnız adam izlenimini bırakmazdı insanda. Her sabah yaşama öfke, sevinç ve istekle sarılıyor; birkaç dostu, eski harflerle yazacağı şiiri, olaylar, kent ve sanırım kafasındaki hiç durduramadığı fikir akışı ile en güzel kahvelerin en ön masalarına oturup, gününe başlıyordu.

Bu canlı kişiliği gelerek yalnız bir ölüm buldu. Dört beş sözcüğü içeren derin anlamlı şiirleri gibi bir ölüm.

İstanbul'un kalabalık alanlarından, bulvarlarından, kahvelerinden, sinemalarından yaşamı boyunca bunun öfkesini anlatan ozan ve sevgili dost Celâl Sılay'a sevgiler, saygılar.

Ölüm Bir Olay, Önemli Olan Sevgi'nin Güzellikleriydi

Bütün gece yağmur yağdı. Bütün gece Sevgi'yi [Soysal] düşündüm. Günlerdir, aylardır düşündüğümden daha çok. Güzel, sevimli yüzünü, beyaz tenini, konuşurken kızaran yanaklarını, ince içten sesini, küçük, kahverengi cin gibi gözlerini, hafif dalgalı saçlarını, beyaz ellerini, kısa tırnaklarını, kışları giydiği Alman malı kalın botlarını, metal düğmeli, beyaz Bavyera paltosunu bile düşündüm.

Elinden eksilmeyen sigarasını, içki kadehini tutuşunu, neşeli gülüşünü, alaylı anlatışını, zeki şakalarını, bazen duyarlılıkla yaşaran gözlerini defalarca düşündüm. On üç yıl önce "Yeni gelin" gittiğim Ankara'da aynı apartmanda oturuyorduk. Gecelerimiz çoğunlukla birlikte geçiyordu. Bana çok şeyler öğretti. "Bak şimdi yeni evlisin ama, daha ne aşklar yaşayacaksın... Âşık oldukça güzelleşecek, gençleşeceksin" dedi. Ne güzel düşünce! Sevgi her gün aşkla yaşayan bir insandı, bütün çevresini eğitti, bütün çevresine daha akıllı olmanın, olaylara şakacı bir gerçekçilikle bakmanın yollarını gösterdi. Çok çeşitli olaylar yaşadı. İnsanüstü zekâsı, algısı ve yorumuyla büyük insan olmayı başardı. Annesi Alınandır. Çok iyi Almanca bilir. İngilizce bilir. Para kazanmak için yıllarca Alman firmalarından sonra TRT'de çalışmış; Brecht,

Frisch gibi Almanca yazan ünlü yazarları Türkçeye çevirmiş, ardından kendi çalışmalarına daha da yoğunlukla eğilmişti. Şiirler, öyküler, romanlar yazdı. Gazete sayfalarında günlük makaleler; 12 Mart döneminde yattığı hapishane koğuşlarını yazdı. Boğucu, karanlık, beton yığını Ankara'da durmadan, bıkmadan çalıştı. Onun için kent önemli değildi. Önemli olan insandı. İnsanın sömürülmeden insanca yaşaması, herkesin akıl ve yeteneklerinin yerini bulmasıydı. O, halkın kurtuluş savaşma aklı ve gözüyle katılan gerçek bir fikir işçisidir.

Yaşamı avucunun içine almış, ona yön veriyordu. Sevgi güzel kadındı. Evi, giysileri, ayakkabıları, çantası bile her zaman güzeldi. Uzun yürüyüşleri sever, küçük kır çiçeklerini sever, pazar günleri çocuklarına

güzel meyvalı pastalar pişirirdi. Kendi sorunlarından hiçbir zaman yakınmaz, yalnızca alaylar, espriler, ardı kesilmeyen akıl oyunları yapardı. Bitmeyen kadınlığıyla sanki yüz çocuk doğurabilir, bin erkeği baştan çıkarabilirdi. Bence bu da çok önemli bir nitelik. Zaten o güzellik, akıl, beceriklilik, verimlilik gibi kadınsı niteliklerin yanı sıra, yorulmazlığı ve tuttuğunu koparıcılığı ile bir erkeğin özelliklerini de bünyesinde toplamıştı.

Yalın diliyle Türkiye'nin durumunu, çağdaş insanın sorunlarını öylesine zeki ve başkaldırıcı bir edebiyatla anlatıyor ki, yazdıklarının ileri kuşaklarda daha büyük kitleler tarafından okunacağı kesindir. Özgürlüğün, bağımsızlığın, aydınlık düşüncenin, mutluluğun yollarını açıp göstermiştir.

Ölüm bir olay. Önemli olan Sevgi'nin güzellikleri, Sevgi'nin yaşamı, Sevgi'nin yapıtları. Önemli olan Sevgi'nin küçük yavrularına bütün küçük yavrulara bıraktığı devrimci düşünce, ileri yaşama örneği. Önemli olan insanlarımızın yıllar yılı onun sesini duyacağı... Bu nur yüzlü, güzel, büyük kadının sesini!

27 Kasım 1976

İstanbul'da İki Alman Yazarı: Hilde Domin ve Christian Enzensberger

İki Alman yazarı Christian Enzensberger ve Hilde Domin, İstanbul Türk-Alman Kültür Enstitüsü'nün düzenlediği "Yazın ve İletişim" konulu edebiyat programına katılmak üzere kentimize geldiler.

Christian Enzensberger ile Eminönü'nde, Çiçek Pazarı'nın karşısındaki kahvede, büyük bir kalabalık içinde oturuyoruz. İstanbul'da kalabalıktan başka bir şey görmek istemiyor. Bu insan canlılığından büyük sevinç duyuyor. Çevremizde blucin, gözlük, yemeni, bavul, pikap... tek sözcükle her şey satılıyor. Oluk oluk insan, günlük yaşamının parasını çıkarma çabasında. İlk sorumu yöneltiyorum Enzensberger'e:

— *Kendini Türk okurlarına nasıl tanıtmak istersin?*

— "Çok az yazan bir yazarım. Önemsizler sayılmazsa, on yılda bir kitap yazıyorum. İlk yapıtım *Pislik Üzerine Büyükçe Bir Deneme (Grosser Versuch über den Schmutz,* 1968). Şiirsel özlü, alabildiğine yazınsal bir kitap. Burada kendi korkumu, egemen güçleri ve azınlığın *(Minor itat)* durumunu anlattım: Bizler, sağlıksal bir aygıtın fırlatıp atmak istediği, azınlıkta kalan kişileriz (Federal Almanya'da yaşıyorum). Kitabımı bitirince, bir kez daha okudum. Güzeldi. Ama ben artık içinde yoktum. Yazın bizi nasıl etkiliyor? Yazarken nasıl? Okurken nasıl? Bir büyüleme mi? Bir düş kırıklığı mı? Bir ihanet mi? Ama sanırım ikinci soruya geldim."

— *Yazın, bugünün insanının politik ve toplumsal sorunlarına ne denli çözüm getirebilir?*

— "Bu konuyu ikinci kitabımda işledim. Bu kitap, Marksist bir yazın kuramıdır. Aynı zamanda şüphecidir de. Bir romanla toplumu allak bullak edeceklerini sanan telaşçı iyimserlikten hiçbir iz yoktur bu kitapta. Adı *Yazın ve Yankı (Literatür und Interesse, 1977).* Yazında yöneltilen sorular çoğunlukla doğrudur. Ama her zaman yanlış yanıt verilir. Bu öyle bir yanıttır ki, süregelen düzeni, her zaman anlamlı bir biçimde bir kez

daha yineler. Bir yazarın, anlamsızlığı anlatan yaşamöyküsünü bile olsa. Yazını doğru okuyabilen, anlamsızlığı yazmanın yeterli olmadığını, bu anlamsızlığa karşı bir şeyler yapmanın zorunlu olduğunu benimser. Söylemek kolay, oysa eylem güç. Özellikle Federal Almanya'da her ülkeden daha güç."

— *Bu görüş açısından bakıldığında, Federal Almanya'da yazınsal etkinliğin sınırı nerededir?*

— "Bunu yanıtladım kanısındayım. Federal Almanya'da da, Türkiye'de de mutlak doğru soruları yönelten bir yazın var. Yanıtları biz bulmak zorundayız. Bu yanıtlar, süregelen yazında değil, politik ve toplumsal uygulamadadır (pratiktedir). Bu uygulamamız engellendiği sürece (ki biz Federal Almanya'da yoğun ve dizgesel [sistematik] biçimde engellenmekteyiz), yazın ancak aklımızı yitirmemizi engelleyebilir. Bu da küçümsenecek bir işlev değil."

— *Son olarak bir şey daha soracağım. Tiirkiyede özellikle* Havana Duruşması *adlı yapıtıyla tanınan ağabeyin Hans Magnus Enzeusberger için bir şey söylemek ister misin?*

— "Flavır. Onu ve kitaplarını seviyorum. Ama o o, ben de benim."

Hilde Domin, 1912 doğumlu. Şiir, roman ve deneme yazarı. Edebiyat antolojileri de var. Hitler faşizmi yıllarında 16 yılı aşkın bir süre ülkesinden ayrı kalmış. Sonunda, yazmak istediği dil Almanca olduğu için, Almanya'ya dönmüş.

— *Kendinizle ilgili olarak Türk okuruna ne söylemek istersiniz?*

— "Türk okurlarının şiirimde kendi yansımasını bulmasını isterim. Milliyetçi değilim. On yıl süreyle Akdeniz ülkelerinde yaşadım. Almanca yazan bir Latin ozanı olarak niteleyebilirim kendimi."

— *Uzun süre Üçüncü Dünya ülkelerinde yaşadınız. O ülkeler şiirinizi ne denli etkiledi?*

— "İnsanın ne denli azla yetinebileceğini gördüm. Ama bir sınırın varolduğunu da gördüm. Çevresindeki insanların yardımı olmayınca, insanın insan olmaktan çıktığı sınırı da gördüm. Yoksulluğu en acı biçimde tanıdım. Yoksulluk, bir resim değil benim için."

— *Politik güncellik şiirinizde rol oynadı mı?*

— "Evet. Tabii. Bana, bilmeden peşinde koşulan ilkelerden nefret etmeyi öğretti. En büyük dileğim, insanın sorumluluk taşıması ve akıntıya karşı yüzmeyi de bilmesi. Demokratik rejimlerde bu daha kolay. Ama görüldüğü kadar da kolay değil. En çok ve özellikle de dikta rejimlerde gerçekleştirilmesi gereken insanlık görevi. İnsanlara üç çağrım var. Her bireyi insanlığa ihanet etmemeye çağırıyorum. Bugünün insanının üç uzvuna gereksinimi var: 1) Akıl için kafaya 2) Duygu için yüreğe 3) Omurgaya: Bu da kimse önünde sürünmemek için."

Milliyet Sanat, 2 Nisan 1979

100. Doğum Yılında En Çok Ölümü ile Dikkati Çeken Bir Yazar: Stefan Zweig

Kim derdi ki Viyana'nın büyük burjuva mahallelerinde doğup büyümüş, Avrupa'ya ve diline bu denli bağlı bir yazar, ta Güney Amerika'da, Rio de Janeiro yakınlarındaki Petropolis'te intihar edecek?

Şiddet, işkence, bombardıman, silah, barut, el bombası, bombardıman, atom bombası, toplama kampları ve ikinci Dünya Savaşı'nın verdiği milyonlarca savaş kurbanı yanı sıra, bu cinayetler karşısında Walter Benjamin gibi kendi dileği ile yaşamına son veren iki kurban: Lotte Zweig, Stefan Zweig.

21 Şubat 1942, Zweig'ın yaşamının son günü. Rio'da karnaval var. Petropolis'te, yaşamının en mutlu ve en verimli yıllarını geçirdiği Salzburg'daki malikânesini biraz olsun andıran bir evde. Ilık bir yaz gecesi. Zweig, bu gece karısı ile birlikte intihar etmeye kararlı, ikinci karısı bu. Lotte, 33 yaşında. Zweig 61.

Son mektubu, 20 yıla yakın bir süre evli kaldığı Frederike'ye yazıyor: "... bu savaşın daha uzun yıllar süreceği, dayanılmaz bir düşünce. Bilemezsin bu kararı aldığımdan beri ne denli rahatladım..."

Zweig Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra şunları yazmıştı: "İkinci bir dünya savaşını ne görmek ne de yaşamak istiyorum:"

Stefan Zweig'ın, Heinrich von Kleist'ın bir kadınla birlikte intiharı üzerine yazdıkları, kendi sonunu ne denli betimliyor (1925):

"... Kleist gizemli bir ölüm, bir aşk ölümü, çift mutlulukla sonuçlanacak bir ölüm kurmaktadır kafasında. Zaten genç yaştan beri her sevdiğine birlikte ölmeyi önermiyor muydu?... İstediği zaman öleceğini, kendi deyişiyle 'ölüm için bütünüyle yetkin' bir duruma geldiğini, artık hayatın ona değil, onun hayata söz geçirdiği kanısına vardığından beri, yüreği sevinç ve mutlulukla kabarmaktadır...

Başka şairlerin hayatı Kleist'ınkinden daha büyük, verdikleri yapıtlar daha canlı, daha değerli, varlıkları ve etkinlikleri insanlık için daha yararlı olabilir. Ama hiçbirinin sonu Kleist'ınki gibi yüce değildir. Hiçbir ölüm onunki gibi ezgili, coşkun değildir"

Zweig, 1925'te Kleist üzerine bu satırları yazarken, insanın özgür seçimi olan ölümünü belirlemeye kararlı mıydı dersiniz?

Roman, öykü, deneme, şiir, tiyatro, seyahat, anı gibi edebiyatın bütün türlerinde yirmiyi aşkın yapıt vermiş olan Zweig'ın, 1942'de yayımlanan *Dünün Dünyası - Bir Avrupalı'nın Anıları* adlı kitabı en önemli yapıtıdır. Çağımızın en önemli anı niteliğindeki yapıtlarından biri olan bu ürün, Avrupa düşün dünyasının klasikleri arasında kalacaktır.

Zweig, bir büyük burjuva ailesinin çocuğudur. Viyana'da çok zengin koşullar altında yetişmiştir. Daha yüzyılın ilk yıllarında yalnız tüm Avrupa ülkelerini gezmekle kalmamış, New York, Panama ve Hindistan gibi uzak ülkelere de seyahat edebilmiştir. Alman diline çok bağlı olmakla birlikte, kendini her zaman bir dünya vatandaşı olarak belirlemiştir.

Öğreniminin bir bölümünü Paris'te sürdüren Zweig, bu büyük kültür kentini, ikinci vatanı olarak benimsemiştir. Sen kıyısındaki dar sokakları, küçük alanları çok seven Zweig, yakın arkadaşı Rainer Maria Rilke ile birlikte sık sık yürüyüşe çıkmıştır. Zweig'ın kişiliğini belirleyen özelliklerden biri de arkadaşlıklara verdiği büyük önem ve bu dostlukları sürekli kılması ve yazınsal verilerini de zaman zaman bu dostluklara dayandırmasıdır.

Zweig'ın bu denli çok okunan, bazı yapıtlarının 30 dile çevrilmiş bir yazar olmasının nedenini, onun derin psikoloji ve edebiyat kültüründe aramak gerekir. Alman felsefesinin derinliği ve Fransız edebiyatının betimlemeciliğini birleştiren Zweig, insan ruhunun derinliklerinin ve insanın hastalık derecesine varan tutkularının bir çözümleyicisi olmaya çabalamıştır. (Yoksa bu son çabaların akıntısında yaşamına son mu vermiştir?)

İlk şiir kitabı *Altın Teller*, Zweig 19 yaşında iken yayınlanmıştır. Çok sayıda çeviri de yapan Zweig, 1914 yazını birlikte geçirdiği Belçikalı ozan,

yakın arkadaşı Verhaeren'in şiirlerini de Almancaya çevirmiştir. Bunu tiyatro oyunları izlemiştir. *Tutkunun Öyküleri - Amok* ile en büyük uluslararası başarısını kazanmıştır. (1922)

Zweig, Birinci Dünya Savaşı sırasında Belçika'ya kaçmak zorunda kalmıştır. Bu savaş onu sarsmıştır. Birdenbire bu kadar çok dostu olan ülkelerle, kendi ülkesinin savaşa girmesini hiçbir mantıkla açıklayamamıştır. Savaşı protesto eden bir açık mektup yayımlar. "Yabancı ülkelerdeki dostlarıma" diye başlayan bu açıklamada, savaşı kınar. Savaş sonrasında yeniden karar vermek zorundadır:

"Dünyam yıkılmıştı. Bir yenisini kurmam gerekiyordu. Kendi kendimi çok iyi tanımak zorundaydım. Ayrıca tüm yaşadıklarımdan bir sonuç çıkarmakla da yükümlüydüm. Geriye ne kalmıştı? Birkaç değerli dost. Ve dünyayı kavramışlığın bilinci. Bu denli yitik yılın ardından yeniden sorumluluk ve yeniden cesaret duymak gerekiyordu. İşte bu bir başlangıç, çıkış noktası olabilirdi. Birden karar verdim. Büyük kenti bıraktım. Salzburg'a çekildim. Evlendim. Kendimi artık dilediğimce çalışmalarıma verebilecektim..."

Birinci Dünya Savaşı'nın yitikliğinden böylesi bir kararlılıkla çıkar Zweig. Salzburg'da, ağaçlıklı bir yokuşun bitiminde, Kapuziener Berg'deki balkonlu, üç katlı, kuleli, geniş bahçeli, büyük salonları ender değerdeki antika eşyalarla donatılmış, kütüphanesi cilt cilt kitapla dolu evinde, yaşamının en verimli, en mutlu yıllarını karısı Frederike Maria ile birlikte geçirir. Bu evde çağın en büyükleri konuk olmuştur: Toscanini, Bruno Walter, Paul Valery, Sigmund Freud, Thomas Mann, Bartok, Ravel ve diğer yakın dostları. "Bana bir kez daha dünyaya, insanlara inanmak olanağı tanındı", der Zweig bu dönemde.

1920'de Balzac, Dickens ve Dostoyevski üzerine inceleme yazar. Bunu üç Alman büyüğü üzerine yazdığı inceleme izler: "Hölderlin, Kleist, Nietzsche (1925). Bunların yanı sıra Ver-haeren, Desbordes-Valmore, ve gene yakın arkadaşı Romain Rolland üzerine kitaplar yazar. *İnsanlığın Yıldızının Parladığı Anlar* 1927'de yayımlanır. Casanova, Stendhal ve Tolstoy üzerine yazdığı inceleme 1928'de biter. *Sağlığa Giden Akıl Yolu*'nda Mesmer, Baker Eddy ve Sigmund Freud'un bilimlerini irdeler.

Tarihsel kişilikleri konu alan kitaplar da yazmıştır: Marie Antoinette, Erasmus von Rotterdam [Rotterdam'lı Erasmus], Maria Stuart... Salzburg yıllarında bir uğraşı da ünlü büyüklerin el yazısı çalışmalarını toplamaktır. Zweig'ın koleksiyonunda Bach, Chopin, Beethoven, Haydn, Mozart, Goethe, Schiller, Schubert, Hölderlin ve Nietzsche'nin el yazıları.

Hitler ve nasyonal sosyalizm egemen olmaya başladığında, bir gün Zweig'ın da evinin kapısı polis tarafından çalınır. Bütün evi didik didik aranır. Gestapo onu korkutmak ya da ikaz etmek istiyordur. Yahudi asıllı bir yazar olarak, Zweig da diğerleri gibi kara listeye alınır. Yapıtları "saf Alman" niteliğinde olmadığından yakılır.

"Bu Viyana'yı mutlak son görüşüm. Tüm bildiğim, yetiştiğim, sevdiğim bu sokaklarda, bu alanlarda son kez dolaşıyorum. Anneme sıkıca sarıldım. Onu ve vatanım Viyana'yı bir kez daha göremeyeceğimi çok iyi biliyorum."

Şiddet ve savaştan nefret eden Zweig, 1935'te Avusturya'dan ayrılır, İngiltere üzerinden ABD'ye oradan da Brezilya'ya geçer. Gerçi büyük bir ünü ve parası da vardır, ama kendi deyimi ile "dilimin dünyası yıkıldı, çöktü. Avrupa kendi kendini çökertiyor..." inancında olan Zweig, bedensel gücüne karşın, onarılamayacak bir ruhsal çöküntü içindedir.

Vatandan uzak, uzun sürgün yılları, savaşta işlenen milyonlarca cinayet, her yere, karaya, havaya, suya saçılan ölüm, Nazi kamplarında Yahudilerin mahvedilişi, insan kardeşlerinin bu dünyanın her köşesinde uğradığı felaket. Kim, kime karşı savaşıyor... "60 yaşından sonra yaşama yeniden başlayabilmek için, yeni güçler gerekli. Yıllar süren, vatanımdan uzakta geçen göç, tüm gücümü bitirdi..."

21 Şubat 1942. Rio'da karnaval, güzel bir yaz günü. Zweig, ayrılış mektubunu ilk eşine yazıyor... "Yaşama kendi dileğimizle başlamıyoruz, oysa ölümü seçmekte özgürüz. Bu kararı verdiğimden beri çok rahatladım..."

Brezilya'ya da bir mektupla teşekkür eder: "Benim usumdaki dünya Avrupa'dır. Ama bu güzel ülkeye, beni bağrına basan bu ülkeye teşekkür borçtur. Tüm dostlarıma selam söyleyin. Dilerim onlar sabah alacasını

görsünler. Ama ben, meraklı bir insan olarak, yolculuğa hepsinden önce çıkıyorum."

Son geceyi arkadaşı Ernst Feder ve eşiyle birlikte geçirirler. Ondan aldığı Montaigne kitaplarını geri verir. Feder şaşkındır. "Montaigne üzerine yazacaktın" der. O gece satranç oynarlar. Zweig ve karısı arkadaşlarını evlerine dek geçirirler. Sonra zehir içip, yaşamlarını bitirirler.

Savaş milyonlarca kurban verecek. Zweig ve karısı bunlardan ancak ikisi.

Onu kim yargılayabilir? Kim onu sorumluluktan kaçmakla suçlayabilir? Şiddet ve savaş. Yeryüzünde bitmeyen şiddet ve savaş. Zweig'ın intiharı çocukluğumdan beri dikkatimi çekmiştir. Faşizm ve savaşı protesto etmek için insanın kendisini öldürmesi, kanımca en büyük kahramanlıklardan biridir. İsterse o yazar, ölüm ve intihar tutkusunu ömür boyu birlikte taşımış olsun. Brezilya'da devlet cenaze töreni düzenler. Bakanlar, devlet başkanı ve tüm sanatçılar törene katılır.

Kleist için yazdığı, kendisi için de ne denli geçerli "...hiçbir ölüm onunki gibi ezgili, coşkulu değildir."

Milliyet Sanat, 1 Aralık 1982

Resim, Felsefe ve Edebiyat Sinemacısı: Werner Herzog

Her toplumun kendine özgü burjuvaları vardır. Bunlar küçük ve büyük burjuva arasında yer alan ama toplumun genel değer yargılarına damgalarını vuran, bizim büyük ozanımız Can Yücel'in "Epigram" şiirinde "insana ilişkin ne varsa kabulüm / Şu hümanistler hariç" diye tanımladığı kitleye şöyle karşı çıkıyor Werner Herzog: "İyi" burjuvalar, aşırılıklara delilik der. Bu delilik benim yaşamımın felsefesi ve filmlerimin içeriğidir.

Yaşam ve varoluş, birbirinden kesinlikle ayrılan iki olgudur. İnsan kendi deliliği üzerinde ısrar etmelidir. Çünkü yaşam, ancak henüz erişilmemiş, henüz denenmemişse varabilmek için sınırların zorlanmasıyla sanata varma çabasında "varoluş"a dönüşür. Herzog:

"Ben sinemada yeni resimler arıyorum. Magazinlerdeki, kartpostallardaki ya da bir Pan-Am bürosunun duvarındaki bir afiş beni hasta ediyor. Bu posası çıkmış resimlerin bir hiç uğruna kullanılmasının kanıtıdır. Nasıl olduğunu bilmiyorum ama, yeni resimler bende bir içgüdü olarak doğuyor. Bunları uzak bir ülkenin ufkunu görür gibi görüyorum. İç dünyamızın en derinliklerini dışavurmak istiyorum. Bu sonsuz derin ve sonsuz verimli bir içgüdü..."

Herzog'un filmlerinde doğa, artık dramatik bir kişiliktir. Duyarlılığı olan ve konuşan bir kişilik. Onun görüntülediği bir gökyüzünün gecesi, insanı yalnız korkutan bir gökyüzü değil, aynı zamanda korkan bir gökyüzüdür.

1942'de doğmuş, Bavyera'da yetişmiş, tarih, edebiyat, ve tiyatro öğrenimini yarıda kesmiş, kendi deyimi ile "sinema zanaatına işçi" olmuştur. İlk filmi *Lebenszeichen (Yaşam Belirtileri)* 1968 Berlin Film Festivali'nde "Gümüş Ayı" ödülünü aldığında Herzog, Federal Alman İçişleri Bakanı konuşurken, söz istemiş: "Ben bu ödüle ne hayır derim, ne de teşekkür ederim" deyip susmuştur.

1974 yapımı *Jederfiir sich und Gott gegen aile (Herkes Kendi Başına ve Tanrı Herkese Karşı*) filmi için Ingmar Bergman: "Yaşamımda beni etkileyen on filmi saymak gerekirse, biri budur. İnanılmaz, akıllı, derin ve güzel" (*Newsweek*, 1977) Herzog, bu büyük yapıtını tamamladıktan sonra, 1974 Kasımında Münih'ten yaya olarak yola çıkmış, Paris'e dek yürümüştür. Aynı yılın Aralık ayında Paris'e varan Herzog, burada hasta film tarihçisi Lotte Eisner'i ziyaret etmiştir.

Bu filmi izlediğimden beri (iki hafta önce) ben de yürüyorum. Filmin kahramanı, dünyaya yetişkin doğan Kaspar Hauser'in bir bahçenin serine çimenlerden dikip yetiştirdiği adının kökenlerinden, Albinoni müziği ile çıktığı Kafkasya düşünden yürüyorum. Herzog'un yaşamdan "varoluş" başlattığı bu yürüyüşe katılmamak mümkün mü?

1967'de *Lebenszeichen'i* Yunanistan'da çeken Herzog, yangın sahnesini çekmek istediğinde, karşısında Yunan cuntasını bulur. Ona bu sahneyi çekemeyeceğini ve itfaiyenin yardım etmeyeceğini, çekmeye kalkışırsa tutuklanacağını söylerler. "İstediğinizi yapın. Ama ben silahlı olacağım. Bu sahneyi çekeceğim. Bana dokunan benimle birlikte ölür" der.

Sabah 3000 izleyici, 50 kadar polis ve askerin gözü önünde istediği sahneyi çeker. İtfaiye de ateşlemeleri söndürür.

1976 ilkbaharında Antil Adaları'ndan Guadeloupe'da Soufriere yanardağı patlama belirtileri gösterince, dağ eteğindeki 75 bin kişilik kent boşaltılır. "Yaşamımdan başka yitirecek hiçbir şeyim yok" diyen bir ihtiyar, patlamadan korkmadan yerini terk etmez. Almanya'da bu haberi duyan Herzog, hemen oraya gider. Boş kent, yanardağ patlamasını korkusuzca bekleyen ihtiyarı (ihtiyar kadar, ölüm Herzog'a da yakın değil mi?) filmle belgeler.

Bavyera ormanlarında çektiği *Herz aus Glas (Camdan Yürek)* filmi için, eleştirmen Greiner şöyle yazıyor: "...Bu film ormanlarımızdan bir şey içeriyor, hepimizin içinde varolan, içimizden herhangi birinin isteyip de ağlayamadığı gibi ağlayan, dileyip de göremediği kâbusları gören, sabah uyandığımızda unuttuğumuzu sandığımız özlemlerimizi özleyen bir şey..."

Cüceleri, üç yaşından büyüyene dek tüm yaşamını sinir hastaneleri, bakımevleri ve ıslahanelerde geçiren, "iyi" burjuvaların akli dengesi yitik diyeceği Bruno S.'e en önemli filmlerinde başrol veren Herzog'u bu insanları sergilediği için eleştirenler de var. Ne denli yanılıyorlar!

İnsana inanıyorsak, her insana inanmalıyız. Yaşamdan, varolmaya geçmek istiyorsak, hep birlikte geçmek istemeyecek miyiz?

5-12 tarihleri arasında İstanbul Atatürk Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilecek Werner Herzog toplu gösterisini resim, felsefe, edebiyat seven tüm sinema meraklılarına günümüzün, önde gelen bu yazar-sinemacısını heyecanla öneririm.

Milliyet Sanat, 1 Ocak 1982

32. *Uluslararası Berlin Film Festivali*

Festival bu yıl da ana bölüm yarışma, forum, enformasyon, toplu gösteriler ve film fuarı bölümlerinden oluşuyor. Festivale çok az süre kalmış olmasına karşın, yöneticiler her gün geç saatlere dek film izliyorlar.

Basın bültenlerinden öğrenildiğine göre, yarışmaya katılacak filmler şimdilik şunlar: Festival'e ABD'den iki film katılıyor. Başrollerini Paul Newman ve Sally Field'in paylaştığı Sydney Pollack'ın *Absence of Malice (Sansasyon Röportajcısı)* ve yarışma dışı gösterilecek olan John Baghams'ın *Whose Life is it Anyway (Bu Benim Yaşamım Değil mi?)* Bu filmde başrolde Richard Dreyfuss oynuyor. İtalya'nın yarışmaya katıldığı film Türk izleyicisinin yakından tanıdığı bir yönetmen ve sevdiği bir oyuncu: Mario Monicelli'nin başrolde Alberto Sordi'nin oynadığı *II marchese del Grillo'su.* Çin Ffalk Cumhuriveti, Festivale Flo Hinlio'nun *Vatan Aşkı* adlı filmiyle katılacağını bildirdi. Japonya da yarışmaya iki film gönderiyor: Kei Kumai'nin *Willful Murder (Tasarlanan Cinayet)* ve Mitsuo Yanagimachi'nin *Farewell to my Native Land (Vatana Veda)* Avustralya'dan da bir film var: Donald Crombie'nin *The Killing of Angel Street (Angel Caddesinin Mahvoîuşu).* Macaristan yarışmada Zoltan Fabri'nin *Requiem* adlı yapıtıyla temsil edilecek. Bunların açıklandığı basın bülteni 21 Aralık tarihi taşıyor ve Festival Bürosu yarışma filmleri konusunda bugüne dek daha başka adlar veremiyor. Son günlerde önemli yönetmen adları ve filmler çıkar mı bilinmiyor.

Festival çerçevesinde, yarışma kadar önemli bir konuma gelmiş forum bölümünün yöneticisi Gerhard Schoenberner, bu yılın programı üzerine şu bilgileri verdi: Forum festival içinde 12. kez yineleniyor. Başlangıçta politik ve geniş izleyici bulamayan yapıtlara ayrılan forum, umulanın aksine büyük bir yankı uyandırıyor. Osman Senbene, Angelopulos gibi yönetmenler forumun yarattığı ünlüler. Bu yıl forumda gösterilecek filmler şunlar: Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Winfried Junge'nin 4 saatlik filmi *Yaşam Öyküleri.* (Schoenberner özellikle bu film üzerinde duruyor.) Fransa'dan üç film var. Eric Rohmer'in *La Femme de VAviatoıır (Uçucunun Karısı)* ve Marguerite Duras'ın *Agatha ou les*

Lectures İllimitees (Agatha ya da sınırsız yazıları) ile *L'Homme Atlantique (Atlantik Adam.)* Forumda ABD'li kadın yönetmenlerin deneysel filmleri gösterisi de yer alacak. Forumda Senegal'i Paulin Vieyra'nın *En residence Surveillee (Ev Hapsi);* Kolombiya'yı Jorge Silva-Martha Rodriguez İkilisinin *Nuestra Voz de Tierra, Memoria Futuro* (*Toprak, Anı ve Gelecekten Sesimiz);* Portekiz'i de Manoel de Oliveira'nın *Francisca* adlı filmi temsil edecek.

Forumda ayrıca İtalyan yönetmen Pier Paolo Pasolini'nin desen ve resimlerinden oluşan bir sergi düzenlenecek ve Almanya'da gösterilmemiş iki filmi sunulacak.

Forum çerçevesinde düzenlenen toplu gösteri ise Curtis Bernhardt'a ayrıldı. 1899'da Worms'da doğan, 1925'te Berlin'de filmlerini yapmaya başlayan Bernhardt, Nazilerin egemen olduğu dönemden önce Fransa'ya, oradan da ABD'ye geçti. 1940 başlarında Ronald Reagan ile *Million Dolar Baby* ve *Juke Girl* filmlerini yapan Bernhardt daha sonra kendisini üne kavuşturan *A Stolen Life* (Bette Davis) ve *Possessed* (Joan Crawford) adlı filmleri gerçekleştirdi. Festival süresince 1981'de ölen yönetmenin tüm önemli filmleri sergilenecek.

Milliyet Sanat, 1 Şubat 1982

Kadınlarımız

Düşünce özgürlüğüne kavuşturulmamış bir ülkenin kadını olarak, Türk kadınının sınıfsal çelişkisi konusunda söz söylemek oldukça güç. Çünkü, bugünün Türkiyesi hem çok sınıflı bir toplum, hem de 5. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar onbeş yüzyılı birarada yaşayan bir toplumdur. Ayrıca Batı dünyası kapsamı içinde düşünülen; askeri, siyasal ve ekonomik yönden Batıya bağımlı... Ama bir İslam ülkesidir. Bu durum da halkı başka başka çelişkilerle karşı karşıya getirmektedir.

Bu denli karmaşık ve sorunlu bir toplumda biz hangi kadından söz edeceğiz?

Daha bir yıl önce, kışın acımasız soğuğu karşısında evini ısıtmak için, Harbiye'de eski bir yapıdan tahta sökmek isteyen üç kadın, inşaat çökmesi sonucu yapının altında kalıp öldüler. İstanbul'un ortasında, Hilton Oteli'nin karşısındaki sokakta. Birkaç odun parçası için üç kadın ölüyordu. Türk kadını için bir genelleme yok ki... Kimi 18 saat güneş altında tarlalarda çalışır, evde çalışması caba... Kimi bir kova su bulmak için saatlerce yürür, kimi din baskısı altında ortaçağ anlayışıyla dünyaya kapalı tutulur ve tüm insanca verilerden uzaklaştırılır, kimi bir ticari mal gibi, başlık parası karşılığında satılır. Kasabada, kentte işçilik, memurluk yapan kadın ise evinin ve çocuklarının da tüm işlerini yapar. En çok yıpranmak da kadınlar arasındadır.

Yüzbinlercesi kendi toplum ve geleneğinden koparılmış, Orta Avrupa'nın sanayi ülkelerinde iş bulmuş, ama birlikte getirdiği çelişkilerine, bir de yabancısı olduğu ülkenin çelişkileri, bağdaşmazlıkları eklenmiş... Ve bu kadınlardan acaba kaçı mutlu olabilmiştir?

Bu nedenle Türk insanı için, Batıdaki anlamında bir feminizm, "kadın sorunu" söz konusu olmaz. Türk kadınının sorunu, Türkiye'nin tüm sorunları içinde ele alınmalıdır.

Sınıflı toplumcunuz büyük eşitsizlikler göstermektedir. Üstelik son on yılda Türkiye'de köylere dek yayılan televizyon, "beyin yıkama" politikası

ile, köy kadınının karşısına bile *Dallas* gibi bir Amerikan filmiyle çıkabilme cesaretini göstermektedir. Renkli basın, reklam filmleri, fotoroman ticareti var gücüyle halkın bilinçlenmesini engellemek için, sermayenin ve çarpık kültürün egemenliğini daha uzun kılabilmek için var güçleriyle çalışmaktadırlar. Bilinçsiz insanları, yanlış yaşam biçimlerine özendirmeye çalışmaktadır. Aynı tutum yıllar yılı Yeşilçam sineması filmleriyle de uygulanmıştır. Ezilen sınıfların ve ezilen kadının da sorunlarına eğilen yeni ilerici Türk filmlerinin, geniş halk kitlelerine ulaşması engellenmiştir.

Türkiye'de emekçi sınıfların mücadelesi, bu sınıf insanlarının kadın, erkek, çocuk yani tüm bireyleriyle bilinçlenip, belli bir kültür düzeyine erişmesi ile gerçekleşecektir, işte ancak bu gerçekleştiği an, kadının sorunlarına da çözümler bulunabilecektir. Burada da en büyük görev, gene aydın insana, aydın kadına düşmektedir. Bugünün çağdaş dünyasında bilinçsiz bir kurtuluş yoktur. Bilinçsizce sınıf atlamak, insana hiçbir çözüm getirmez. İnsan, hem toplumsal yaşamı, hem iş hayatı, hem kendi iç dünyası hem özyaşamı için bilinçlenmek zorundadır. Hiçbir toplumsal sınıfın insanı, bilinçsiz ve kendi sınıfından soyutlanarak (yani ayrılarak), sınıf atlamaya çabalayıp bir çözüme ulaşamaz. Para ve maddeye bağlanıp dünyada "kendi paçasını kurtarmak" terimi, artık çağdaş dünya insanı için geçerli değildir. Ve özellikle o insan, Türkiye gibi bir ülkenin insanı ise.

Bireysel kurtuluş diye bir yaşam biçimi yoktur. İnsan, her zaman toplumsal bir yaratık olduğunu kavrayıp kendi sınıfının bilinçlenmesi ve daha insancıl koşullara kavuşması için çaba gösterdikçe mutlu olabilecek, yaşamını değerlendirecektir. Yaşam, şöyle bir yaşanıp geçmek için varolmak değildir. Aksine insanları, en insancıl yaşamlara ulaştırmanın mücadelesinin verildiği bir olgudur. Bilinçsiz bir yaşam, insan yaşamı değildir. Bir anlamda aileyi yöneten, çocuklarını yetiştiren kadınlar da olduğuna göre, aydın Türk kadınının en büyük görevi, diğer kadınları bilinçlendirmek olmalıdır.

Halkçı

1981 Bremen Edebiyat Ödülü'nü Kazanan Peter Weiss'la Bremen'de Konuştum

1982 yılı Bremen Edebiyat Ödülü Peter Weiss'a verildi. Bu, Federal Almanya'da verilen en önemli edebiyat ödülü. Yirmi yıla yakın bir süredir okuduğum ve Alman yazınının savaş sonrası yazarları içinde en sevdiğim bu büyük yazarı tanımak ve onunla *Milliyet Sanat* dergisi okurları için konuşmak için Berlin'den Bremen'e gitmek ne büyük bir olanak. Sabah saat altıda Berlin Tegel Havaalanı'na gitmek üzere sokağa çıktığımda, Kurfürstendamm üzerindeki durakta benden başka otobüs bekleyen, başörtülü, şişman bir de Anadolu kadını var. Hava nemli ve karanlık. Uçak, saat sekize doğru Bremen'e inerken, ortalık biraz aydınlandı. Ama o biraz aydınlık, gün boyu hiç tam aydınlığa dönüşmedi. Peter Weiss, istasyon karşısındaki Columbus Otel'de kalacaktı. Onunla görüşebilmek için, aynı otelde bir oda tuttum. Büyük, görkemli bir otel. Tam karşısında kentin kırmızı tuğlalarla örülmüş, büyük tren istasyonu yer alıyor. Resepsiyona, Peter Weiss gelince bana haber vermelerini söyledim ve hemen bir iki saat uyudum.

Kente çıktığımda, hiçbir yerde Peter Weiss ile ilgili bir afiş görmedim. Yalnız büyük bir kitapçının vitrininde tüm yapıtları dizilmiş, son üç ciltlik romanı *Die Ästhetik des Widerstands (Direnmenin Estetiği)* üzerine "Bremen 1982 Edebiyat Ödülü" yazılmıştı. Burası bir liman kenti. Ben üç saat yürüdüm, ama ne denize giden kanalları, ne de gemileri gördüm. Ancak kent, Almanya'dan çok Hollanda'yı andırıyor. Dar yollar, küçük, iyi restore edilmiş yapılar, eski alanlar, sarı, mavi, mor boyanmış, küçük kapılı, küçük pencereli, önleri balkonlu yapılar... Genişlikleri 50 santimi geçmeyen geçitlerden yürüdüm, "Avluların ardı" adı verilmiş büyük bir bahçeye girdim. Burada birçok "pup" ve seramik atölyesi yer alıyor; avlu kış gününün rüzgâr ve yağmuruyla yıpranmış ağaç ve bitkilerle dolu, merdivenler tahta balkonlara çıkıyor. Cadde ve sokak adları bile Hollandacayı düşündürüyor.

Öğleden sonra otele döndüm. Okudum. Hiç kimseyi tanımadığım bu kentte, bir ara, acaba Peter Weiss gelecek mi, gelmeyecek mi, diye

düşündüm. Saat 5'e doğru onun geldiğini öğrendim. Telefon ettim. Kısa bir süre sonra otelin büyük giriş salonunda gazeteciler fotoğrafını çekerken onu fotoğraflarından tanıdığım gibi buldum.

Peter Weiss 1916 doğumlu. Berlin yakınlarında Nowawes'de doğmuş. Uzunca boylu, incecik bir adam. Koyu gri bir takım elbise, lacivert gömlek, siyah 'V' yakalı bir kazak giymiş. Kısacık siyah saçları az kırlaşmış. Sarı metal çerçeveli gözlüğü ve saatinden başka hiçbir şey takmamış. 66 değil de, en çok 46 yaşında gibi. Sade, mütevazı, insancıl, dimdik bir kişi. Pipo içiyor. Alman gazetecilerden sonra, salonun küçük bir özel bölümünde konuşmaya başlıyoruz.

(Peter Weiss çocukluğunu Bremen'de geçirmiş. 1934'te Londra üzerinden Prag'a göçmek zorunda kalmış ve 1936-1938 yıllarında Prag Sanat Akademisi'nde okumuş. 1939'da ailesiyle birlikte İsveç'e göçmüş. Bilindiği gibi Peter Weiss ve ailesi, Auschwitz toplama kampına gönderilecek Museviler listesinde yer alıyordu. 1945'te İsveç vatandaşlığına geçen Weiss, 1948'den bu yana Stockholm'de yaşıyor. Ressam. Film de yapmış.)

Görünüşünüz Almandan çok bir Türk'ü anımsatıyor!

Babam Balkan ülkelerinden, Macar Yahudisi. Türk'e benzemem Balkan kökenli olmamdan gelebilir.

Siz edebiyat dışında resim de yaptınız, film de yönettiniz. Şimdi bu uğraşlardan hangisini sürdürüyorsunuz?

İnsanın bir tek yaşamı var. Her şeye yetişemiyor. Bu nedenle artık resim yapmıyorum. Film de çekmiyorum. Yalnız edebiyat. Sanat eskiden burjuvalara erişirdi yalnız. İlkin feodal sınıfa, sonra burjuvaziye. Ama sanat, insanın ürünüdür belli bir süre belli bir sınıfın egemenliğinde kalsa bile.

Her yazarın en çok sevdiği bir yapıtı vardır. Sizinki?

Die Ästhetik des Widerstands[1]. Bu benim başyapıtım. Bu roman için on yıl çalıştım. Ama insanın son çalışması da yüreğine en yakın çalışması

oluyor. Şimdilerde İsveç Kraliyet Tiyatrosu'nda rejisini de üstlendiğim oyunum *Der neue Prozess (Yeni Süreç)* bu. Pazar ve pazartesi prova olmadığı için Bremen'e gelebildim. Bu oyun benim en kişisel oyunum. Diğer tiyatro eserlerim gibi belgesel değil. Tabii politik. Ama varolmanın (dünyanın) kişisel sorununu irdeleyen bir oyun. Kişisel derken "ben"in sorunlarını kastetmiyorum. Dünyanın varoluşundan bu yana, dünyamızda yaşayan insanlar hiçbir dönemde bugünkü kadar bir tehdit karşısında kalmamışlardı. Bu tehlikeyi anlatıyorum son oyunumda.

Almanya'yı terkediş nedeninizi biliyoruz. Ya dönmeyişinizin nedenleri?

Öyle pek elle tutulacak nedenler yok. 1930'larda Almanya'dan sürgüne gidenler, genellikle 1945, 1947 yıllarında geri döndüler. Benim yurtdışındaki gelişmem bambaşka oldu. Faşizm her şeyi damgalamıştı. Almancadan bile nefret ettim. Ne duymak, ne konuşmak istedim. Yurtdışında yeni yeni dostlar edindim, insanın dostları neredeyse, vatanı orası oluyor. Türkiye'ye gelmiş olsaydım, eminim orada da yakın dostlarım olurdu.

Ancak ta 1960'larda yeniden Almanya ile bağ kurdum. Ve her iki Almanya ile. Ama hangi Almanya'yı seçecektim? İkisinde de olmamak istedim. Çünkü bu durumda ikisini de iyi karşılaştırabiliyorum. Almanya'da olmayışımın en önemli sorunu, dilimi yaşar tutabilmek. Ama bu sorunu da çözümlüyor insan. Benim için artık vatan olarak Almanya yok. Biz artık "uluslararası" olduk. Ve göç olayının en büyük kazancı "uluslararası" olmam. Dediğim gibi, dostlarımın olduğu yer, benim vatanım: İsveç, İtalya, İspanya. Nerede çalışabiliyorsak, vatan orası. Böyle insanlar dünyanın her yerinde var. Örneğin Erich Fried, hep İngiltere'de kaldı. İnsan, ailesinin kesildiği bir ülkeye bir daha dönemez. Bu insanın kanma işler.

En sevdiğiniz yazar?

Neruda. Hem şiirleri, hem *Yaşadığımı İtiraf Ediyorum. (Weiss bu soruyu hiç duraksamadan yanıtladı).*

Bir tutukevine gitseniz hangi kitapları yanınıza almak istersiniz?

Brecht'in şiirlerini. Gramsci'yi. Rosa Luxembourg'u. Stendhal'ın *Kızıl ve Kara'*sını, *Parma Manastırı'nın* ve Dante'nin *İlahi Komedya'sını.*

Türk yazınını biliyor musunuz?

Ne yazık ki bir şey söyleyecek kadar bilmiyorum. Türk yazımının büyük bir soluk olduğunu, özellikle şiirinin, biliyorum. Ama Nâzım Hikmet'ten başka yazar okumadım. Vietnam'a gittiğimde, orada Too Hu diye bir ozanın şiirleri ile karşılaştım. Olağanüstü şiirler. Eminim Türkiye'ye gelseydim, böyle büyük ozanlarla karşılaşırdım, severdim. Türk yazınının yeterli çevirileri yok.

Salozun Mavalı[2] *ve* Marat/Sade*'ın Türkiye'de başarıyla ve yinelenerek oynandığını biliyorsunuz tabii.*

Biliyorum. Çevirmeni Can Yücel ile de yazışmamız oldu.

Ya Türk sineması?

*Sürü'*yü izledim. Olağanüstü bir film. Çok sevdim. Artık uzun seyahatler yapamıyorum. Ama bir gün Türkiye'ye gelirsem, Bergama, Selçuk, Efes yöresini çok gezmek istiyorum.

İki Almanya ile bağınızı biraz daha anlatır mısınız?

Faşizmin ezilmesi süreci Federal Almanya'da apolitize edilmiş iki kuşak yetişti. Oysa Demokratik Alman Cumhuriyeti'nde bu süreç çok güçlükle gerçekleştiriliyor. Oyunlarımın tümü Demokratik Almanya Cumhuriyeti'nde sergilendi. Kitaplarım da basıldı, *Direnmenin Estetiği* Nisan ayında orada da çıkmış olacak.

Direnmenin Estetiği*'nde oldukça güç bir anlatım kullandınız. Bu konuda ne dersiniz?*

Güç olabilir, ama anlaşılması olanaksız değildir. Her insanın her şeyi kavrayabilecek yaratılışta olduğundan hareket ediyorum. Picasso da devrimi kendi yapıtları ile gerçekleştirmiştir. Sanat bir işçiliktir. Tıpkı bir

marangozun iyi bir sandalye yapması gibi. Brecht ne der: "İşçi için hiçbir şey yeterince güç değildir". Bu unutulmaması gereken bir gerçek.

Bu kitap, benim kendi gelişimimdir. İnsanın verimi, ona armağan edilmez. Yeniden başlamak gereklidir. Yalnız içerik yönünden değil, biçemde de yeniden başlamak gerekir.

Bu romanınız başka hangi ülkelerde yayımlandı?

İsveç'te yayımlandı. Fransızca, İspanyolca ve İtalyanca çevirileri de yapılmakta.

İsveç'te yaşayan Türk dostlarını, oranın dinamizmden yoksun bir ülke olduğunu söylüyorlar. Siz böyle bir duyguya kapılmadınız mı?

İsveç bir kırsal kesim toplumudur. Kent yaşamı henüz üç kuşak öncesi başlamıştır. Orada savaş sırasında tarım işçisi olarak çalıştım. 1950'lerde halk okullarında öğretmenlik yaptım. Tutuklularla, toplum dışına itilmiş insanlarla çalıştım.

Bilemezsin böylesi insanlardan ne denli güçlü inisiyatifler geliyor. Sonra bu konuları film çalışmalarımda yansıttım. İnsanın şahsen yaşadığı olaylar, sanat yapıtlarından daha önemli. Dediğim gibi, çalışabildiği ülkeyi benimsiyor insan.

Tartışmalı Nobel Ödülü için ne söylersiniz?

Nobel Ödülü komitesinin iki kanadı vardır: İlericiler ve tutucular. Çoğunlukla tutucular baskın çıkar. Tabii İsveç büyük sanayisi de etkindir. Bu büyük sanayi hangi ülke ile alışveriş yapacaksa, o ülke yazarına da verilir. Böyle kurumlaşmış bir edebiyat ödülünde, bu durumlar kaçınılmaz gerçeklerdir.

Glocke Salonu, eski alanın ortasında, 600 kişilik bir salon. Girişte Peter Weiss'in tüm yapıtları satılıyor. Salona girmek için bilet kalmamış. İzleyicilerin çoğunluğunu gençler oluşturuyor. Ama 80 yaşına yaklaşmış ya da geçmişler de var. Ben "Türkiye Yazarlar Sendikası" kartımı gösterip basın için ayrılmış ikinci sıraya oturuyorum. Bir süre sonra

Weiss, Türkiye'de *Oppenheimer Olayı* adlı oyunuyla tanınan Kipphardt ile geliyor. Jüri üyelerinden Alman dili profesörü Emmerich, onu sahneye çağırıyor. Üstten açılan, orta büyüklükteki kahverengi çantasıyla sahneye çıkıyor. Çantayı açarken, "Çanta kitap dolu değil, korkmayın. Hepsini okumayacağım" diyor. Ödül kazanan romanı *Direnmenin Estetiği*'nden bölümler okuyor. Elli dakika kadar sürüyor bu. Saat 21'de okuma bitiyor. Tartışma bölümünde Prof. Emmerich'e soruyor:

"Siz mi yanıtlayacaksınız, ben mi?"

Gerçek bir işçi kadar alçakgönüllü. Yanıtlarından *Milliyet Sanat* okuruna aktarmak istediklerimi not ediyorum:

"Bu kitap büyük bir epik çalışma. Bütün deneyimlerimi topladığım bir çalışma. Göç olgusunu yaşayan, ülkesini terk etmek zorunda kalan insanın tüm deneyimlerini. Çünkü göçen insan, kendi toplumsal sınıfından atılır. Başka sınıfa geçer. Proletarya sınıfına yaklaşır. Sürgüne çıkan, proletarya sınıfına girer. Artık kendi toplumunda sahip olduğu tüm haklarını yitirmiştir. O artık, özellikle haklarından yoksun bir insandır. Sürgünü bilen, bu duygulan çok iyi bilir. O, yaşamda kalmak için her şeyi yapar. Tıpkı bir *Gastarbeiter* (yabancı işçi) gibidir."

"Bu kitap düşünülmüş bir kitap, ama gerçek aynı zamanda.

Sürgüne giden insanın gerçeği nedir? O insan sürgünde nasıl değerlendirilecektir? Geçmişine göre mi, yoksa şimdiki durumuna göre mi?"

"İnsan, yazar olarak, söylemek isteyeceğini uygulayacağı biçimleri arar. Ben bu kitabı bir blok gibi biçimledim. Baskısı bile bir kerpiç tuğla gibi. Gri. Resimsiz. Çekici değil. Picasso'nun *Guernica*'sını bilirsiniz. O da anlaşılması güç bir yapıttır. Bu kitap okurdan büyük çaba bekler. Ama insan, yazar olarak da kendinden çok çaba bekler. Bu, okuru küçümseme değil, aksine yüceltmektir. Böylece okur, yazar ile aynı düzeye getirilir. Ben bunu böyle anlıyorum. Okur, yazar düzeyindedir. Brecht: 'Her insan, en büyük çelişkileri kavrayacak yaratılıştadır' der."

"Bu kitap boyunca bir tek umut örülmüştür: Birlik. Çünkü Yalta Konferansı'ndan sonra, halklar gözetilmeden dünya bölünmüştür. Ben bu bölünmeye 40 yıllık bir süreçten sonra bakıyorum 'Birlik' umuduyla."

"Her yazar yapıtına kendi deneyimlerini de koyar. Kendini ne denli güçle koyarsa, o denli inandırıcı olabilir. Sorun, ezilmek ve cehaletten kurtulma, bu iki olguyu yeryüzünden kaldırmanın sorunudur. Kültürü herkese maletmek sorunudur. İşte direnç budur."

Ödül töreni, Belediye Sarayı'nın klasik, görkemli salonunda yapılıyor; yedi yüz kişinin doldurduğu salonda izleyicilerin birçoğu ayakta kalıyor.

Kültür Senatörü Werner Franke'nin konuşmasından sonra, Christof Meckel, Peter Weiss üzerine konuşuyor. Sonra Rudolf-Alexander-Schröder Vakfı'nın ödülü, vakıf başkanı tarafından Peter Weiss'a sunuluyor. Weiss, kürsüde çok kısa, çok yalın, çok yürekten birkaç cümle söylüyor:

"Ben bu kentin yitik bir çocuğuyum. Bundan elli yıl önce, bu Belediye Sarayı'nın altında durur, bu görkemli yapıya bakardım. Yapının üzerindeki heykeller, sokakta gezinen bir çocuk olarak bana bir tehdit gibi gelirdi. Bu kent, çalışmalarımın temelini oluşturur. Yürümeyi, konuşmayı bu kentte öğrendim. İlk insan ilişkilerini bu kentte tanıdım. Toplumda sınıfların var olduğunu bu kentte gördüm. Babamın işlerinin iyi yürüdüğü dönemlerde, bizim oturduğumuz bulvar, fakir mahallelerinden çok farklıydı. Bu kentte algıladıklarım beni düşünmeye itti. Resimlerimde işlediğim her konu, bu kentin bende uyandırdığı izlenimlerle doludur. Şimdi, bu kentte dolaşırken, bu yeni mimari gerisinde eski görüntüleri arıyorum. İnsanın çocukken algıladıkları, daha sonraki yaratmasının temelini oluşturuyor. İnsan kökü ile birlikte yaşıyor. Kökünden kesilip atılsa ne korkunç olur!"

Peter Weiss, Hamburg'dan 18 uçağı ile Stockholm'e dönüyor. Bugün Kraliyet Tiyatrosu'nda provaları var. Ben de hiç zaman geçirmeden, bu satırları yazıyorum. Onu saygı, sevgi ve dostlukla anarak.

Milliyet Sanat, 1 Mart 1982

32. *Berlin Film Şenliği: 12 Günde 700 Film...*

23 Şubat Salı. 12 gündür süregelen 32. Uluslararası Berlin Film Festivali bugün bitiyor. Gece, Zoo-Palast Sineması'nda ödüller dağıtılacak. Berlin 12 gündür güneşliydi. Güneşli ve kuru soğuk. Zaman zaman öğle saatlerinde havanın ısındığı da oldu. 12 gündür ne kar yağdı, ne de yağmur. Berlin Film Festivali dev boyutlarda bir olay. 12 gün süreyle her gün 58 film gösteriliyor. 58x12=696 film. Film Şenliği süresince edindiğim basın bülteni kutusundan 12 gün süreyle çıkan kâğıt, broşür, kitap, ilan, reklam, tanıtım vs.'yi topladım. Hiçbirini atmadım. Bunları tek tek saymak için. Yaklaşık 2000 sayfayı geçiyor. Tabii 12 günde hem 70 kadar film görüp hem de 2000 sayfa basın bülteni incelenemez. Zaten festivalin yapısını kavrayıp neyin, ne zaman, nerede, nasıl, ne gibi koşullarda olduğunu öğrenene dek festival bitti. Ama şu işe bakın ki, her zaman duyguları ile hareket eden ben, hem ödül alan önemli filmleri gördüm, hem Fassbinder'in basın toplantısına katıldım, hem basın bültenlerinin önemli bölümlerini, özellikle Türk okuruna aktarmak istediklerimi inceleyebildim. Sinema meraklısı olup da, böyle bir festivale katılmadığı için kimse gocunmasın. Film festivali (festivalleri) sözcüğün tam anlamıyla bir "festival." 700 film içinden bir iki film çıkıyor, o da sinemalarda izleniyor. (Sanırım artık tüm dünya ticari sinemalarında iyi iş yapan Alman filmleri, Türk dağıtımcılar tarafından da satın alınıp sinemalarımızda oynayacaktır).

32. Uluslararası Berlin Film Festivali Yarışma Bölümü jürisi şu üyelerden oluşuyordu: Joan Fontaine (USA), Brigitte Fossey (Fransa), Helma Sanders-Brahms (Federal Almanya), Wladimir Baskakow (SSCB), Jeo Flembus (Federal Almanya), Laszlo Lugossy (Macaristan), Gian Luigi Rondi (İtalya), Mrinal Sen (Hindistan), David Stratton (Avustralya).

Şimdi dilerseniz yazıya Altın Ayı Ödülü'nü alan Rainer Werner Fassbinder'in *Veronika Voss'un Özlemi (Die Sehnsucht der Veronika Voss)* ile başlayalım:

Fassbinder 1946 doğumlu. Babası doktor, annesi çevirmen. Liseyi bitirmeden ayrılmış (Genellikle harika çocuklar liseyi bitiremeden ayrılıyorlar, siz ne dersiniz?). *Veronika Voss'un Özlemi*, Fassbinder'in kırk

ikinci filmi. Bu, Yeşilçam için bir rekor değil, ama Federal Almanya film yönetmenleri için (yaşına bakılırsa) sanırım kırılmamış bir rekor.

Film siyah-beyaz. 105 dakika. Senaryo: Peter Märthesheimer, Pea Fröhlich. Kamera: Xaver Schwarzenberger. Veronika Voss: Ünlü tiyatro oyuncusu Rosel Zech.

Daha önce Fassbinder'in o filmini gördüm. Fassbinder'in her filminin başarılı olduğu söylenebilir. Çünkü ne istediğini bilen ve kendi istediğini filmlerinde gerçekleştiren bir yönetmen. Ben onun on filmi arasında en çok *Veronika Voss'ıın Özlemi'*ni sevdim. Bir filmi sevmek ne demek? O filmden etkilenmek, o filmi düşünmek, o filmi unutamamak demek. *Veronika Voss'un Özlemi* unutulmayacak bir atmosfer filmi. Bu, Fassbinder'in 1950 yılları Almanyası üzerine *Maria Braun* ve *Lola'*dan sonra yaptığı üçüncü film. Yönetmen, bu konuda daha 15 film gerçekleştirmek istiyor.

1956 yıllarında Sybille Schmitz adlı ünlü bir kadın oyuncu esrarlı bir biçimde ölüyor. Bu olay Fassbinder'i etkiliyor ve

Veronika Voss'un Özlemi filmine konu oluyor. Veronika Voss bir zamanların ünlü film oyuncusu. Yaşlanmış, ününü yitirmiş. Ya da yaşlanmadan morfinman olmuş, ününü yitirmiş. Eşinden ayrılmış. Büyük villasını, yerleştiği sinir kliniğini yöneten psikiyatri doktoruna morfin karşılığı vermiş. Bir gazeteci, rastlantı ile yaşamına giriyor. Onu kurtarmayı deniyor. Oldukça saf, iyi niyetli bir spor yazarı. Bu özel klinik sahibesi gerçek bir doktor mu? Ya da hastalarını bir an önce morfin ile ölüme sürükleyen ve onların mallarına, zenginliklerine el koyan bir soyguncu mu? Veronika Voss morfin ve hap ile intihara zorlanacak, ölecek. Ölmese de morfinsiz yaşayamayacak. Ne denli sıradan bir konu, değil mi? Biraz Marilyn Monroe'yu andırıyor. Ya da belki yüzlerce filmde işlenmiş konuyu. Susan Hayward'un *I'll Cry Tomorrow (Yarın Ağlayacağını)* filmi de birden aklıma geldi, o yılların filmi. Oysa Fassbinder'in filmi, 1982 yılında, böylesi sıradan bir konuyla nasıl çıkıyor karşımıza ve bizi nasıl sarsabiliyor? 1956 yılının olayı mı? Film sanki 1956 yılında çekilmiş; siyah-beyaz oluşu, sokaklar, arabalar... 1982'yi anımsatan hiçbir niteliği yok. Sanatsal gücünden başka. Hiçbir filmin üzerimde bu denli merak uyandırdığını anımsamıyorum. Veronika Voss'un kapatıldığı özel psikiyatri kliniğine kameranın girmesi, kısacık girip

çıkması, bu kliniği biraz olsun anlayabilmek için, anlayana dek... Meraktan çatladım. Bu klinikte nasıl bir atmosfer yaratılmıştı. Beyaz duvarlar, beyaz kapılar, beyaz sandalye ve koltuklar, beyaz masalar, beyaz kahve fincanları, beyaz saksılar, beyaz bitkiler ve bu beyazlık morfinin ve ona bağlı olarak gelen delilik krizlerinin ta kendisiydi. Tıpatıp kendisiydi. Hiçbir atmosfer, deliliği bu denli veremezdi. Rosel Zech, gerçekten çok başarılı oynadı. Film, zaman zaman sanki müziği tarafından yönetiliyordu, yani müzik yönetmen oluyordu ki, bu da çok güzeldi. Özel psikiyatri kliniğinde oturan iri yapılı zenci Amerikalı da, film boyunca hastayı tutup gücünü kullanacak, onu dövecek vs. etkisi uyandırıyordu. Güç ve korkunun simgesiydi. Ama kimseyi dövmedi. "Dayak olarak" filmin sonuna dek oturdu, ayakkabı boyadı, çiklet çiğnedi ve o yılların ünlü şarkısı "Sixteen Tons"u söyledi.

Filmden sonra, basın toplantısında, Fassbinder'e "deliliğin krizlerini bu denli iyi tanımak için, deliliği yaşamış olmak gerek" dedim. "İyi bir soru," dedi. "Bunun böyle olduğuna ben de inanıyorum". "Babam doktor, çok iyi biliyorum psikiyatri doktorlarının hastaları iyileştirmekten çok hasta ettiklerini". "Amerikalılar mı? Amerikalılar her yerde. Onun için filmde de". "Evet 'Sixteen Tons' şarkısını ben de çok severdim. Hâlâ da çok severim". "Bu filmle, bugünkü topluma, ülkemiz tarihini bütünlemeye yarayacak bilgiler vermek istiyorum. Demokrasimiz, batı cephesi için düzenlenmiş bir demokrasi. Bizim mücadele edip kazandığımız bir demokrasi değil. Eski yöntemlerin bugün de yayılma şansı var. Olanak arıyorlar. Tabii gamalı haçları eksik, ama eski eğitim yöntemleri aynı. Bu ülkede yeniden silahlanmanın ne denli hızla geliştiğine şaşıyorum. Gençlerin direniş denemeleri kanımca bir duyarlılıktan öte değil. 1950 yıllarının insanları, 1960'ların insanlarının oluşumuna da yol açtı. Bunu da göstermek istiyorum filmimde."

"Başarısızlığa uğramış insanlara karşı bir sempatiniz var" savını şöyle yanıtlıyor Fassbinder: "Onları duyarlılıkla karşılıyorum. Yanlışlarını çok iyi anlıyorum. Belki bu benim kişiliğimle de bağdaşan bir durum. İnsan kendi kendine 'sen kendini mahvetmeyeceksin' deyip duruyor. Ama olabilir de. Aslında benim mahvolmamı bekleyenler de yok değil."

Filmlerinde özellikle kadınların öykülerinin anlatılmasının nedenini ise şöyle açıklıyor: "Kadınlarla her şeyi anlatmak daha kolay. Erkekler,

çoğunlukla toplumun istediği gibi davranıyorlar. Kadınlar, alışılagelmiş kalıplara karşı daha çok direniyor. Kadınların dünyalarını görebilmek daha kolay. Erkekler, her zaman üstlerine düşen rolü oynuyor."

"Sinemada ışıklar söndü mü, düş başlar. Bilinçaltı harekete geçer. Bence, sinema izleyicisi, filmden ne beklediğini bilir. Ama ben onu daha da zorlamak isterim. Ve kanımca izleyici zorlanmaktan hoşlanır. İzleyiciye ayak uydurmak değil, meydan okumaktan yanayım."

"Filmlerimi, ne gibi bir dünyada yaşadığımızı anlamamız ve bence neyin nasıl olup olmadığını göstermek için yapıyorum..."

"Kendi kadınlığı içinde, dünyanın bütün kadınları" olmak isteyen Veronika Voss'un öyküsünü, olağanüstü sahne düzenlemesi, kamera, yönetim, müzik ve Rosel Zech'in çok başarılı oyunu ile, dilerim en kısa zamanda Türk seyircisi de izleyebilsin.

GÜMÜŞ AYI ÖDÜLLERİ

• Gümüş Ayı ödüllerinden "En İlginç Film İçin Jüri Özel Ödülü" Polonya yapımı *Dehşet* (*Dreszcze)* adlı filme verildi.

Festivalde ödül alınca, en son bu filmi izledim. Çünkü gerçeği söylemek gerekiyorsa, buraya geldim geleli kulaklarım o denli Polonya ile doldu ki, filmi izlemek bile istememiştim. Batı Avrupa'daki bu akıl almaz "Polonya" dalgası içinde, bir Polonya filmine ödül verilmesi şaşılacak durum değil, aksine beklenen bir durum. Filmin rejisörü Wojciech Marczewski. 1944 doğumlu. Lodz Üniversitesi'nde felsefe ve tarih okumuş. Ayrıca tiyatro ve sinema yüksekokullarını bitirmiş. Yönetmen ve senarist olarak çalışmakta. Aynı zamanda televizyonda da görevli.Film, 1950 Polonyasından bir kesimi anlatıyor. Stalin dönemindeki baskılara yer verilen öyküde, bir sistemden diğer sisteme geçişteki acılar sahneleniyor. Yönetmenin yedinci filmi *Dreszcze*. Sinemada PolonyalI izleyiciler vardı. Onlar filmi çok sevdi. Yönetmenin bir sinema dili var, ama zaman zaman film çektiğini unuttuğu da söylenebilir.

• Gümüş Ayı (En İyi Yönetmen) Ödülü: Mario Monicelli (İtalya). *Grillo Markisi (Il marchese del Grillo*) filmi için.

1915'te Roma'da doğan Monicelli, Türk izleyicisinin *Toto, Boccacio yo, Casanova yo, Brancalone Ordusu* ve diğer filmleriyle yakından tanıdığı, kırktan fazla film çekmiş bir yönetmen. Genellikle güldürü konularını işleyen Monicelli'nin, bu güç anlatımda ne denli ustalaştığını söylemeye gerek bile yok. Ancak, anlatımda en büyük etken de ünlü oyuncu Alberto Sordi'nin olağanüstü başarısı. Aristokrasinin çıkmazını anlatırken, Papa'nın gülünçlüğünü sergileyen bu film, iki eski büyük ustanın coşkuyla izlenen, ustalıkla gerçekleştirilmiş, fakat izlendikten sonra hemen unutulan bir ürün. Zaten Monicelli'nin tüm yapıtlarında bu böyle değil midir? Usta yönetmenin bu alçakgönüllü tutumuna yine de saygı göstermek gerek. Bu ödül, gerçekten yerini buldu.

- Gümüş Ayı (En İyi Kadın Oyuncu) Ödülü: Kartin Sass (Demokratik Alman Cumhuriyeti). *Bir Yıl İçin Kefalet (Biirgschaft für Ein Jahr)* filmindeki oyunu için.

- Gümüş Ayı (En İyi Erkek Oyuncu) Ödülü: Michel Picolli / *Garip Bir Öykü (line Et range Affaire)* (Fransa) ve Stellan Skarsgârd *Budala Katil (Den Enfaldige Mordaren*) (İsveç).

Uluslararası Protestan Film Jürisi'nin ödülünü de kazanan *Garip Bir Öykü (Une Etrange Affaire)*, her gün Beyoğlu sinemalarında görülebilecek, hiçbir özelliği olmayan bir film. Uluslararası Protestan Kilisesi'nin bu filmi ödüllendirmekteki görüşünü aynen aktarıyorum: "Pierre Granier-Deferre'nin *Garip Bir Öykü* filmi, insanın iş hayatındaki bağımlılığı ve kolektif çalışmasının, bir yandan verimini nasıl artırdığını gösterirken, bir yandan da insan ilişkilerini nasıl yıprattığını düşündürmeye itiyor."

Burada gerçekten bir soru işareti koymak gerekiyor. *Garip Bir Öykü* filminde, reklam şirketinde çalışan, ama kendisine olanak tanınmadığı için bir türlü iş yapamayan genç adamın öyküsü anlatılıyor. Karısıyla çok mutlu yaşayan, ama iş hayatı yolunda gitmeyen bir adam. Günün birinde bu büyük uluslararası şirkete, Michel Piccoli büyük şef olarak gelince, genç de olanaklara kavuşuyor. Bu arada karısı ile arası açılıyor. Protestan Jürisi'nin değerlendirmesindeki gibi insan ilişkileri bozulmuyor. Aksine bu genç o mutlu evlilik "yuvasının" orta burjuva düzeni ve öldürücü bağımlılığından kurtulup, bir dostluğun yoluyla, dünyanın gerçek boyutlarını

kavramaya başlıyor. Burada jüri ile benim filmi ne denli değişik yönlerden değerlendirdiğimizi bir kez daha vurgulamak isterim.

Michel Piccoli'ye bu kısa rolü için bu ödül neden verildi, anlayamadım. Ödüllerin bir özelliği de, genellikle neden verildiklerinin anlaşılmazlığından geliyor galiba.

Budala Katil filminin yönetmeni İsveçli Hans Alfredson, 1931 doğumlu. Yönetmen, yazar ve oyuncu. İlk filmini, 1967'de yönetmiş. Tekerlekli sandalyeye bağlı bir zengin kız ile, yarı açlığa terk edilmiş bir budalanın öyküsünü anlatan İsveç filmi, budala rolü ile Stellan Skarsgård'a Gümüş Ayı ödülünü kazandırdı. Berlin Film Festivali'nin yarışma bölümünde gösterilen bu film, en çok ilgi toplayan yapıtlardan biri oldu.

Gümüş Ayı ödüllerinden "En İyi Senaryo" ödülü ise *Requiem* adlı filmin senaryosu için Macar yönetmen Zoltan Fabri'ye verildi. Zoltan Fabri de Türk sinema seyircisinin iyi tanıdığı bir yönetmen. *Requiem* filminin senaryosunun gerçekten başarılı yönleri var. Bunların başında yaşamın en acımasız kesimleriyle, romantik bir duygusallığı bağdaştırmadaki ustalığı geliyor. Ayrıca insanlara ve dünyaya (Festivalde izlediğimiz tüm filmlerden daha derin) bir insancıllıkla bakmayı biliyor. Üçüncü önemli öğe de, filmin bildirisinin doğru bir dünya görüşünü yansıtması. Bir yandan bir gencin hapishanede işkence ile öldürülmesini anlatırken, diğer yandan da onun öyküsünü edebiyat tutkusu ve yaşamış olmaktan mutluluk duyduğu aşk öyküsüyle sarıyor. Böylece yaşamda her şeyin iç içe olduğunu, kaba güç karşısında bile insanın üstün duygularının ölmeyeceğini vurguluyor. Maddeye bağımlı bir yaşamın kurtuluş olmadığının altını çiziyor. Her insanın kendi yolunu yalnız kendisinin çizebilmesi gerektiğini (tabii toplum içindeki) ortaya çıkarıyor. Bu filmdeki rahatsız edici tek yön, güzel ve baştan çıkarıcı kadın rolündeki Edit Frajt'ın, bizde çekilen sabun-kolonya reklamları kadınlarını andırmasıydı.

Uluslararası Katolik Sinema Örgütü'nün ödül dağılımı ise şöyle:

1. *Bürgschaft fiir ein Jahr* (Demokratik Alman Cumhuriyeti).

2. *Den Enfaldige Mördaren* (İsveç).

3. *Nuestra Voz de Tierra,* M. Rodriguez/ Jorge Silva (Kolombiya).

4. *Pastorale,* Otar Iossemiani (SSCB)

CICAE (Sanat Sineması Uluslararası Birliği Ödülü) ise gene PolonyalI yönetmen Marczewski'yi *Dreszcze* filmi için ödüllendiriyor. (Bunun tümüyle politik bir durum olduğunu vurgulamak gerek!)

CIDALC Ödülü gene İsveç filmine verilirken, ayrıca İsviçreli yönetmen Schwizgebel'in *Frank N. Stein'ın Çekiciliği [Le Ravissement de Frank N. Stein]* filmi de övgüye değer bulunuyor.

UNICEF'İN "Çocuk Filmi" için koyduğu ödülü Danimarkalı Soren Kragh'ın *Gummi-Tarzan (Lastik Tarzan)* filmi aldı. (Böylece *Andersen Masalları'*nın geleneği de sürmüş oldu.) Festivalin tek Türk filmi Atıf Yılmaz'ın Çocuk Filmleri bölümünde gösterilen *İbo ile Güllüşah* filmiydi. Uluslararası Sinema Yazarları FIPRESCI'nin ödülüne gelince: Yine Polonya. Yine Marczewski. Yine *Dreszcze.*

Bir İsrail filmi izlemiş olmak için, yarışmada gösterilen filmlerden, 1949 doğumlu, denizaltı komandoluğu yapmış, bugün Film ve Televizyon Okulu öğretim üyesi, yönetmen Shimon Dotan'ın filmini izledim. Film de denizaltı komandolarını anlatıyordu: İsrail sinemasını bir filmle yargılamak istemem ama, bu denli başarısız bir "şey" (bu film için şey sözcüğünden başka sözcük kullanamıyorum) görmedim. Yine yarışma filmlerinden, İsviçreli yönetmen Michel Soutter'in *L'amour des femmes* adlı filmi, kadın-erkek ilişkilerinin Batı dünyasındaki çıkmazını, yalnızlığını ve İsviçre doğasının insanı nasıl bunalımlara sürüklediği konularını işleyen, en iyi filmlerden biriydi. Ama kimse üstünde durmadı.

Yarışma dışı gösterilen, benim çok merakla beklediğim film, Alman yönetmen Werner Schroeter'in *Liebeskonzil (Aşk Ruhanilerinin Meclisi)* idi. Alman yazarı Oscar Panizza *Liebeskonzil* adlı tiyatro oyununda Tanrı'ya hakaret ettiği gerekçesiyle, 1895'te Münih Mahkemesi tarafından hapis cezasına çarptırılmış ve o gün bugün, bu tiyatro oyunu Federal Almanya'da henüz sahnelenmemiş. Roma'daki Teatro

Belli'nin sahnelediği oyunu, Schroeter filme almış. Kendisi, Liebeskonzil'in tiyatro değil, sinema olduğunu söylüyor. Schroeter'in her yapıtı gibi, bu da gene estetiğin sineması, daha çok da tiyatrosu.

Festivale, Werner Herzog dışında tüm Alman rejisörleri geldi. Ayrıca, J. Stewart, Tavernier, Lino Ventura, Monicelli, A. Sordi, Zoltan Fabri, Sydney Pollack gibi ünlüler, yüzlerce yapımcı, sinema yazarı da Berlin'deydi. En çok izleyici, Fassbinder'in filminin ilk gösterimine geldi. Büyük Zoo-Palast'ta yerlerde oturanlar bile vardı.

Festivalin Forum bölümünden pek söz etmedim.

Orada yöneticilerin önerisi üzerine *Peter Murray* diye bir film gördüm. 52 dakika. ABD yapımı. Film bir sallanan koltuğun hasırını tamir eden esrarkeşin konuşması ve o adamın maddeye olan bağımlılığını (yüksek felsefi bir düzeyde!) anlatıyor, herkes de hiç zanaatçı görmemiş gibi ağzı açık izliyordu.

Forum'un en önemli filmi, 4.5 saatlik Demokratik Alman Cumhuriyeti yapımı *Yaşam Öyküleri'ne* yer bulup giremedim. Ve kendimi sinema akımından kurtaramayarak, o gece ticari sinemada, Claude Miller'in *Sorgu* adlı filmini izledim. Filmin diyalogları olağanüstü ve özellikle Michel Serrault'nun oyunu çok başarılıydı. Festival filmlerinde kalite yok deniyor. Yazıyı festival yöneticisi Moritz de Hadeln'in bir sözüyle bitirmek istiyorum:

"Her şey daha iyi olabilir. Her şey değişebilir. Filmler, filmleri kötü diye nitelendirmek isteyenler için her zaman kötüdür. Bu festivalin hiçbir bölümü bir müze gibi olamaz." Değerli sinema eleştirmenimiz, Atilla Dorsay'ın Berlin'e gelemeyişi, bu olayı size aktarmakta mutlak büyük eksiklik olacak. Bu ilk uzun sinema yazımı yazarken, en çok Atilla Dorsay'ı düşündüm.

Milliyet Sanat, 15 Mart 1982

Özeleştiriden Yoksunlukla Çağdaşlaşma Olanaksızdır...

Bu kez Federal Almanya'ya geleli üç ayı geçti. Ama Federal Almanya ve Alman dili ile ilişkim 1954 yılında başladı.

1962 yılından bu yana Federal Almanya'ya gelip gidiyorum. Çalıştığım ve yaşadığım yer Türkiye. Ancak çalışmamın en büyük yoğunluğunu gene Alman dili ve Almancadan yaptığım çeviriler oluşturuyor. Ayrıca göç olgusunu, ekonomi ve kültür sorunlarını da hem Almanya'da, hem Türkiye'de basında çıkan yazılarla 1962 yılından beri izliyorum. Bu konuda İstanbul Türk-Alman Kültür Merkezi ve Enstitüsünün düzenlediği üç büyük seminerde de hem düzenleyici hem çevirmen olarak çalıştım. Bütün bunları söylememin nedeni, kültür sorunlarından bir iki sayfada söz etmek isterken, buna hakkım olduğunu kanıtlamak için. Uç ay önce Batı Berlin'e bir bursla gelmiş, sorunu yeni tanımış bir insan değilim. Sorunu 1960 yılı başından bu yana Tophane İşçi Bulma Kurumu'ndan ve Sirkeci'den kalkan ilk kara trenlerden beri tanıyorum. Gözlem ve eleştirilerim biraz alışılagelmişin dışına çıkarsa, ilkin şunu belirtmek isterim ki, sorunlara tepeden bakmadan, özeleştiri ile yaklaşmak, her zaman, alçakgönüllü olmak, sonuçların daha olumlu, daha soğukkanlılıkla çözümlenmesinin kanımca ilk koşuludur.

Federal Almanya'daki Türk toplumunun kültür sorunlarına hem Türkiye, hem de çağımız doğrultusunda baktığımızda, görünümün hiç de olumlu olmadığını saptıyoruz. Bunu umutsuzlukla ya da üzülerek belirtmiyorum. Aksine, umudumuzu ve gücümüzü yitirecek değiliz. Ancak artık özeleştiri yapmanın zamanının geçmekte olduğunu ve kültür sorunlarımıza çağdaş bir anlayışla yaklaşmadıkça hiçbir yere varamayacağımızı vurgulamak için söylüyorum.

Konuya elimdeki en yeni ve somut bir örnekle girmek gerekiyor.

ANADİL dergisinin 8/2 sayısı.

Derginin 12. sayfasında, Ayşen Sergen - Birnbaum, Marburg imzalı, "Türkçeden Çevirinin Güçlükleri" adlı Almanca bir yazı var.

Ben, edebiyatı yakından izleyen bir kişi olarak, değerli ve çalışkan arkadaşım Dr. Yüksel Pazarkaya'nın hem Almanca, hem de Türkçe biçemini de tanıdığımdan, bu yazının açıklama bölümünün Ayşen Sergen tarafından değil de Yüksel Pazarkaya tarafından yazıldığını anlıyorum.

Yazıda söz konusu edilen büyük ozanımız (yalnız bizim değil, tüm dünya insanının büyük insanı) Nâzım Hikmet'in *Şeyh Bedreddin Destanı*'nın Almanca çevirisinin doğru diye nitelendirilen örnekleri Dr. Yüksel Pazarkaya'nın yeni çevirisi, yanlış diye tanımlanan örnekler de Dr. Gisela Kraft'ın çevirisi.

Dr. Yüksel Pazarkaya, kendisinin sorumlu yazı işleri yöneticiliğini yaptığı bir dergide, hangi alçakgönüllülükle (!) en doğru çeviri örneği diye kendi Nâzım Hikmet çevirilerini altını çizerek okura sunabilir?

Ayşen Sergen kimdir? Ne zamandan beri çeviri ve çeviri eleştirisi konularında çalışmalar yapmaktadır? Kendisinin çevirileri var mıdır?

Bir örnek:

Dr. Pazarkaya çevirisi: (doğru olarak nitelendiriliyor)

(Ihre Stimme hörte ich nie)

Dr. Gisela Kraft çevirisi: (leh kenne ihre Stimme nicht)

19 yıldır iki dilde çeviri yapan bir insan olarak şunu vurgulamam gerekir ki... Aslında "Seslerini hiç işitmedim" dizesini "leh kenne ihre Stimme nicht", biçiminde Almancaya çevirmek yanlış olmadığı gibi, "Ihre Stimme hörte ich nie" demekten daha da yazınsaldır!

Bu tür bir karşılaştırma ile ne Dr. Pazarkaya'nın çevirisinin doğruluğu ve yazınsallığı kanıtlanır, ne de Dr. Kraft'ın çevirisinin yanlış olabileceği...

Sorun, sanırım Dr. Pazarkaya da bilir, çok daha başka boyutlarda, çok daha büyüktür. Ve geneldir. Çevirinin niteliği çok tartışmalı bir konudur.

Türkçeden en iyi çevirileri ozan Behçet Necatigil yapmıştır. Yıllar yılı Necatigil gibi bir çevirmen yetişmemiştir. Onun Rilke'den yaptığı *Malte Laurids Brigge'nin Notları*, büyük ozan Rilke'nin özgün anlatımı kadar güzeldir Türkçede.

Pablo Neruda, Almancada Curt-Meyer Clason gibi çok büyük bir usta çevirmenle karşılaşmıştır. Çok iyi yayınevleri bu çevirileri basmıştır. Türkçe, Latin kökenli diller gibi yaygın olmadığından, bizim büyük ustamız böyle bir çevirmen bulamamıştır. Federal Almanya'daki çok önemli yayınevleri tarafından basılmamıştır. Ama bu demek değildir, Kraft'ın çevirisi kötü, Pazarkaya'nınki iyi, doğru... Tam aksine, bu bizim Şarkçı kaderciliğimizin, boşa kürek çekmemizin bir yeni örneği: Sanki Türk yazınından çok çeviri yapan Alman çevirmen varmış, ya da Türk yazını yeterince çevrilmiş de, sıra ikinci çevirilere gelmiş gibi, "sen yanlışsın, ben doğru" gibi çocuk kavgasına dönüştürmüşüz işi.

Dünya yazınının iyi çevirmenleri, dünya yazınının büyük yazarlarıdır. James Joyce, Cesare Pavese, Wolfgang Hildesheimer birer örnek ilk akla gelen. Niçin sorun bu doğrultuda irdelenmiyor? Ne zaman kendi küçük dünyamızdan çıkıp, sorunları çağdaş ve tüm dünya doğrultusunda değerlendireceğiz?

Yıllar önce Hans Magnus Enzensberger'in yayımladığı *Museum der modernen Poesie* adlı antolojideki Nâzım Hikmet şiirlerinin çevirileri de, gene Nâzım'ın büyük soluğunu yansıtmaktan oldukça yoksun çeviriler. Ama Nâzım güç bir şair, çevrilmesi güç. Çeviride şiirinin büyüklüğünü, onun büyüklüğünde yansıtmak güç. Yapılan çevirileri, bir komisyon kurup, hem Türk insanının duyarlılığı hem de Alman dilinin Dr. Kraft ya da bu konuda çalışmak isteyen diğer çevirmen, ozanlar ile birarada düzeltmek, tartışmak daha olumlu, daha yapıcı bir tutum olmaz mı?

1977'de Türkischer Akademiker und Künstlerverein Nâzım Hikmet kataloğu için çeviri yaptırırken, bu çevirileri gözden geçiren bir komisyon yok muydu? Bunun olmaması, 5 yıl sonra o çeviride şu yanlış var, bu yanlış var demek kadar utanılacak bir kusur ve gene bize özgü bir kusur.

Katalogdaki hangi şiir için böyle bir karşılaştırma yapılsa, gene aynı sonuç çıkar! Özellikle şiir seçiminde sözcüklerin seçimi bir yorum

gerektirebilir. Örneğin Alman ozan Peter Rühmkorf'un şiirlerini, Dr. Anhegger ile birlikte çevirirken, ana metinden çok uzaklaşmak zorunda kaldık. Ayrıca her çeviride de yanlış bulunabilir!

Dr. Kraft kötü çevirmen de, Araş Ören, Kraft çevirileri ile nasıl ünlü, beğenilen bir şair oldu? Bu konuda onun katkısı yok mu? Bir sayfa yazı yazıveriyoruz (kimse bu Ayşe Sergen?), en az on yıllık emeğe ne denli saygısız olduğumuzu belgeleyiveriyoruz. Sonra biz birbuçuk milyon emekçinin kültür sorununa yön vermeye çalışacağız. Emek emektir! Almanın emeği de emektir, Türkün de Hollandalının da!

Gene *ANADİL*'in Dr. Yüksel Pazarkaya tarafından yazılan önsözünde şöyle bir bölüm var:

"Anadil, yeni koşulların, yeni oluşumlarını desteklemek ve beslemek için yayınlanıyor. Türkiye'den safralanmış, kalemleri kemikleşmiş yazarların 'cakası' için değil."

"Türkiye'nin ithal edecek en önemli ürünü edebiyattır." Yanılmıyorsam değerli dostum Aziz Nesin söylemişti bu sözü. Cumhuriyet döneminden daha eski dönemlere dayanan, bir yazgıdır ki, Türk yazarı her zaman düşünce özgürlüğünü, düşünce özgürlüğünü yazıda yansıtma özgürlüğünü, halkını çağdaş bir kültüre ulaştırmayı amaç bilmiş, hapis yatmış, uykusundan feragat etmiş, yazı yazmış, bu uğurda verilen meydan çatışmalarında yaşamını yitirmiş onurlu yazarlardan oluşur. Burada "safralanmış" sözcüğünü -her kim için olursa olsun- kullanmak insanlık adına işlenen bir suçtur.

Federal Almanya'daki yazınsal gelişmeleri Türk okuru da, edebiyatçısı da sevinç, coşku ile izlemektedir. Örneğin yetenekli yazar Akif Pirinççi, *Trcinen sind immer das Ende* romanını Almanya'da yayımlar yayımlamaz, İstanbul Türk-Alman Enstitüsü tarafından İstanbul'a çağrılmış, gerçi bürokratik nedenler yüzünden bu çağrıya uyamamıştır, ama salonda toplam 600 kişiye Akif Pirinççi tanıtılmış, romanından çevrilmiş bir örnek sunulmuştur. Diğer seminerlere de Araş Ören defalarca çağrılmıştır, kendisi gelmemiştir. Dr. Pazarkaya da bu seminerlere çağrılmış ve olumlu katkılarda bulunmuştur. Yıllar sonra kendi çıkarttığı dergide bir ayırıma girmesi, şaşkınlık uyandırıcı bir saptamadır. Bizim bildiğimiz,

sanat ürünleri insanlığın malıdır, birbiriyle beslenerek gelişir. Yeni oluşumlar, hele hele Almanya'daki ikinci kuşağın yazınsal ürünleri yalnız Türkiye yazarlarından değil, başta yaşadıkları ülkenin yazarları ve giderek dünya yazarlarının ürünleriyle gelişebilir. Kültür ve özellikle sanatsal veri, kehanet gibi insana tepeden inmez. İnsanlığın bu alandaki ürünlerini tanımak, bilmek ve geliştirmeye çaba göstermekle olur.

Bu dergideki öykülerde ya da Berlin'de çıkarılan *Merhaba* gazetesinin daha manşetindeki Türkçe yanlışlara hiç değinmeyeceğim. Öğrenci sınav kâğıdı okuyan öğretmen kompleksinde bir insan değilim. Yanlışlar da olsa, tüm çabaları saygıyla karşılıyorum. Ancak başkalarını sert dille eleştiren arkadaşlarımdan, kendi sorumlu yazı işlerini yürüttükleri yayımlarda Türkçe kurallarına biraz özen göstermelerini istemek zorundayım.

Aralık 1980'de Batı Berlin'de bir Türk Edebiyatı Semineri düzenlediğimizde de, gene Almanya'da yaşayan yazar arkadaşlarımız aynı bölücü tutumlarını sürdürdüler. İstanbul Türk-Alman Kültür Enstitüsü Yöneticisi Bay Eckart Plinke, bu seminerin düzenlenebilmesi için, parasal olanak sağlamak için bir yılı aşan bir süre uğraştı. Berlin Kültür Senatörlüğünden sağlanan para, çok pahalı olan konsekütiv çevirmen ödeneklerini karşılamaya yetmeyecekti. Biz, burada yaşayan ve iki dili iyi bilen arkadaşlarımızdan bu konuda her yardımı yapacaklarını beklerken, onlar en oportünist tavırla masa başına oturup, "Octavio Paz geldiğinde üç çevirmeni vardı, hani benim çevirmenlerim?" dediler.

Aziz Nesin, Çetin Altan, İlhan Berk, Tomris Uyar, Aysel Özakın, Demir Özlü gibi yazarlar bir hafta süreyle Berlin'de iken, SFB Radyosu Türkçe yayım bölümü bu yazarlarla bir açık oturum düzenlemekten aciz kaldı.

Birer sayfa ile Berlin'i anlatsınlar, biz sonra okuyalım, dediler. Bizim bildiğimiz kitle iletişim araçları her an karşılaştıkları yenilikleri değerlendirmekle yaşar, zenginleşir, yoksa kırk yıllık "taralellileri" çalmakla değil!

Biz "Lahmacun" kültürüne Türkiye'de karşıyız, Federal Almanya'da da. İstiklal Caddesi'nin, her köşesinde açılan bir lahmacuncu dükkânı, nasıl kentin güzelliklerini yıpratıyorsa, her köşeden yansıyan bir aranjman aşkı,

bir vur-kır filmi, bir reklam furyası, bir renkli basın nasıl Türkiye'de aydının mücadele ettiği hedeflerden biri ise, Federal Almanya'da da bu böyle!

Bu nedenle açtığımız dükkân, yayımladığımız dergi, yayımladığımız kitaplar, radyolardan Türkçe yayınlar gerçek bir kültürün ürünü, çağdaş bir düşüncenin verisi olsun ki iki kültür arasında bocalayan yeni kuşaklara yararlı olalım. Onların varolan kuyularını daha beter kazmayalım.

Halkçı, 15 Nisan 1982

Berlin Tiyatro Günleri Unutulmayacak Bir İz Bırakmadı

Federal Almanya'nın en önemli sanatsal etkinliklerinin Berlin'de yoğunlaştırılmasını çeşitli nedenleri var. Bunun başında, kentin, daha doğrusu Batı Berlin denilen bölünmüş kentin tüm çevresinin Demokratik Alman Cumhuriyeti ile çevrelenmiş olması geliyor. Bu özel politik durum nedeniyle kente canlılık kazandırmanın en etkin yolu sanatsal olayları desteklemek ve gerçekleştirmek. Batılı politikacılar bu gerçeği kavramış, ilkbaharla birlikte turist mevsimi başlarken, Berlin'deki sanat etkinliklerinde çoğalma göze çarpıyor. Berlin'e gelen turistlerden söz ederken, bunların Batı Alman vatandaşları olduklarını da belirtmek isterim. Ama Batı Almanlar Berlin'de tam anlamıyla yabancı turist gibi davranıyorlar, gruplar halinde gezip yollarda bağrışıyorlar, dillerini ve geleneklerini bilmedikleri bir yere gelmiş gibi. Tabii tiyatro günlerini izleyenler halkın başka kesimlerinden gelen insanlar. Çünkü burada en şık, en züppe insanları tiyatro fuayelerinde gördüm.

7-23 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirilen Berlin Tiyatro Günleri'nin geleneği on yılı aşmış. Amaç, Almanya, İsviçre ve Avusturya, yani Almanca tiyatro yapıtlarının en iyilerini seçip Berlin'de bir araya getirmek. Ayrıca her oyundan sonra yapılan tartışmalar, yorumcular ve izleyicilere tartışma olanağını sunuyor. Ancak, bu yıl oynanan oyunlara bir göz atarsak, hiçbir yeni yapıtın olmadığını göreceğiz:

1.Vişne Bahçesi. Yöneten: Manfred Karge/ Thomas Langhoff. (Bochum Schauspielhaus)

2. Lessing Nathan der Weise/ *Bilge Nathan*. Yöneten: Claus Peymann (Bochum Schauspielhaus).

3. Georg Büchner. Yöneten: Jürgen Flimm (Schauspielhaus Köln)

4. Maksim Gorki/ *Geceye Kaçış*. Yöneten: Jürgen Gosch, Köln.

5. Christopher Marlowe/ *Edward II.* Yöneten: David Mouchtar-Samorai

6. Goethe. *Torquato Tasso.* Yöneten: Ernst Wendt (Münih Oda Tiyatrosu)

7. Heinrich von Kleist/ *Penthesilia.* Yöneten: Hans Neuenfels (Berlin, Schiller Tiyatrosu)

8. Robert Musil/ *Duygulu İnsanlar*[3] *(Die Schwiirmer).* Yöneten: Hans Neuenfels (Berlin, Schlossparktheater).

9. Mercier ve Camier/ *Ohio Impromtu.* Samuel Beckett

10. J. Wolfgang v. *Goethe/Faust.* Yöneten: Klaus Michael Grüber (Freie Volksbühne, Berlin).

Goethe'nin 150. ölüm yılı dolayısıyla, onun iki yapıtına yer verilmiş. Bu programa bakılınca, Tiyatro Günleri'nin, klasik müzik yapıtlarını yorumlayan orkestra işlevine büründüğünü algılamamak olanaksız. Gerçekten de, hem eleştirilerde, hem fuayede konuşulanlarda, hem gazetelerde çıkan eleştirilerde hep bu oyunların diğer yönetmenler tarafından yorumları vurgulanıyor, yorumlar birbiriyle karşılaştırılıyor. Ben titiz bir tiyatro izleyicisi olmadığım için, bu oyunların başka yorumlarını izlemiş değilim. Ama genellikle dört saate yaklaşan ya da beş saati bulan bu herkesin bildiği oyunlar, kimseyi fazla heyecanlandırmıyor, şaşırtmıyor, fazla düşündürmüyor, yeni bir soluk getirmiyor. Ama "sanat, sanattır, izlemek gerekir" düşüncesiyle, yine de tüm salonlar doluyor.

Bochum Schauspielhaus, Federal Almanya'da "Berlin Schaubühne" tiyatrosunun yanı sıra adından en çok söz edilen topluluk. *Vişne Bahçesi'ni* iki yönetmen sahiplenmiş. İki yönetmen de Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Batı'ya geçen sanatçılardan. Yönetim çalışmalarına Emine Sevgi Özdamar da katılmış. Ben Çehov'u çok sevdiğim için, bu oyunu severek izledim. Oyunda en önemli yenilik, ışıkların çok iyi kullanılması. Sahnenin derinliği, olağanüstü ışıklarla gerçekten Rusya bozkırlarını, vişne bahçesinin bulunabileceği doğayı yaşatıyor. 87 yaşındaki uşağı oynayan Gert Voss, bütün oyunu sürükleyen, başarılı, alaylı, ölümlü

ve ölümsüz bir ihtiyardı. O dönem Rusya'sındaki insanların çıkmazı, her insanın kendi "deliliğini" yaşaması Samuel Beckett'in deyimiyle "en çok kendi sesini duyması" yönetmenlerin en başarılı yönü. Çehov'un *Vişne Bahçesi* günümüzde yazılan tiyatro oyunlarından daha güncel. Çalışmayan sınıfın bunalımı ve hastalığı, vişne bahçesini, babasının, dedesinin ırgatlık ettiği çiftçinin, köylünün satın alması, asillere "uşaklık" gibi bir görevin gülünçlüğü...

Bu oyunun yorumunda simgelere fazla yer verilmesi bilmem ne kadar doğru? Bahçeyi terk eden genç kızın, çocukluk odasının kapısında sallanması gibi...

Heidelberg Tiyatrosu, Berlinli eleştirmenler tarafından "taşra tiyatrosu" diye nitelendirildi. Lisedeki İngilizce dersim dışında hiç ilgilenecek zaman bulamadığım Marlowe'un oyununu izlemek için tüm çabamı harcadım. Üç saat dayanabildim. Sonuna kadar dayananlar, okuduğuma göre yorgunluktan mahvolmuşlar. O gün hava ve dolayısıyla salon da çok sıcaktı. 1593'te ilk kez sahnelenen bu oyun, bugün yine oynanacaksa, mutlak Brecht'in düzenlemesi ile oynanmalı, diye yazıyor bir Alman eleştirmen. Yönetmenin, Marlowe'un diğer yapıtlarından da yararlanarak, oyunu çok uzatması, sesi işitilmeyen bir kraliçe, eşcinsel ilişkilerin çok sık gösterilmesi, yönetmenin kendi görüşünü belirli kılmaması, oyuna çağdışı bir görünüm veriyordu.

Münih Oda Tiyatrosu'nun, Wendts yönetiminde sunduğu Goethe'nin *Torquato Tasso'su,* yazara hiçbir yorum getirilmeden, hiçbir yenilik katılmadan, tek bir sözcük çıkarılmadan, Goethe'yi aynen yansıtmak düşüncesiyle sahnelenmişti ve Tiyatro Günleri'nin en çok yuhalanan oyunu oldu.

Gerçekten Alman tiyatrosundan dikkati çeken öğeleri şöyle sıralayabilirim: Oyuncular genellikle iri yarı, güçlü kuvvetli, sporcu gibi. Yaşlı oyuncuların bile, dimdik dört beş saat ayakta durmaları, bana kendi sağlığımın ne denli kötü olduğunu düşündürüyor. Hepsi işlerini çok ciddi yapıyor. Dört-beş saatlik oyunlarda ezberi tekleyen kimse yok. Sahneye çıkar çıkmaz seyirciyi kavrayan, sıcak oyunculara pek rastlanmıyor. Teknik, ışık çok ileri, sahneler büyük, derin... olanaklar var. Ama tüm Tiyatro Günleri süresince Genco Erkal'ın oynadığı *Kafkas Tebeşir Dairesi* gibi bir

oyun çıkmadı... *Kafkas Tebeşir Dairesi* gibi bir oyun bizde de tabii her zaman çıkmıyor. Kendisiyle görüştüğüm *Le Monde* tiyatro eleştirmeni Monsieur Dört, Alman oyuncuları çok güzel nitelendirdi: "Alman oyuncular çok iyi, o denli de can sıkıcı. Her biri bir devlet memuru."

Görüştüğüm tüm tiyatro eleştirmenleri, Berlin Tiyatro Günleri'ni uluslararası önemde, başarılı bir sanat olayı olarak nitelendiriyordu. Çeşitli ülkelerden gelmiş tiyatro-bilimcileri ve eleştirmenler, bu oyunları yıl boyunca irdeleyecek; hatta aralarında bilimsel araştırmalar yazacak olanlar da var.

Berlin'de küçük ve ödeneği olmayan ya da az olan tiyatrocular da, halk da büyük paraların böyle seçkin bir izleyiciye seslenen tiyatrolara verilmesini çok eleştiriyor. Ben edebiyatta, şiir ve romanda gördüğüm gelişmeyi, tiyatro yapıtlarında görmüyorum. Sinemanın getirdiği şaşırtıcı yeniliklerden de yoksun. Ama Beethoven'in çeşitli yorumlarını dinlemek nasıl ilginç ise, belki Goethe'nin *Torquato Tasso*'sunu hem Peter Stein hem de Wendts yönetiminde izlemek ilginç. Ama 12 yıl önceki Stein yönetimi övülür, yenisi yuhalanırsa...

Milliyet Sanat, 15 Haziran 1982

Cannes ve Locarno Şenliklerinin Ardından Ulrich Gregor ile Konuşma

Dört yıl önce İstanbul Türk-Alman Kültür Enstitüsü'nün çağrılısı olarak, Atatürk Kültür Merkezi'nde "Genç Alman Sineması" üzerine bir konuşma yapan Ulrich Gregor, bugün -Moritz de Hadeln ile birlikte- Berlin Film Şenliği'nin başkanı. Ayrıca Berlin Sinematek ve Uluslararası Genç Sinema Forumu Başkanlığı'nı da Gerhard Schoenberner ile birlikte sürdüren Gregor, sinema yazarlığının yanı sıra, yalnız Federal Almanya'nın değil, dünya sinemasının önde gelen kişiliklerinden biri. Aşağıda Cannes ve Focarno Film Festivalleri'ni izledikten sonra Berlin'e dönen Ulrich Gregor ile yapılan konuşmayı sunuyoruz.

Cannes ve Locarno Uluslararası Film Festivallerinde birer Türk filmi izlediniz. Bu doğrultuda Türk sinemasının bugününü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Türk sineması üzerine genel bir yargıya varmak güç. Çünkü ülkeniz sinemasını, tek tek yapımlardan tanıyorum. Güçlü bir etki uyandıran, canlı bir sinema olduğunu kanıtlayan filmler. Ancak benim izlediklerim *Sürü* filmi öncesinin ve *Sürü* filmi sonrasının birkaç önde gelen çalışması. Bence *Sürü* filmi Türk sineması için bir dönüm noktasıdır. Ancak Türk sinemasının önceki ve sürekli yapımlarını tanımadığım için, edindiğim resim bütünlenemiyor, sinemanıza genel bakamıyorum. Dediğim gibi, canlı ve etkileyici bir sinemanız var. İzlediğim *Yol*, *At* ve daha önceki *Hazal* filmleri de çağdaş yaklaşım taşıyan ve sinemasal derinlikleri olan yapımlar.

Cannes Film Şenliği'nde Altın Palmiye Ödülü'nün Kayıp *ve* Yol *filmlerine verilmesi, şenliğin bu yıl politik ödüller dağıttığı anlamına gelir mi?*

Bu yılki Cannes Film Şenliği politik sinemayı bilinçli olarak vurguladı. İki filmin de politik vurgulamaları, bir anlamda birbirini bütünleyen unsurlar. Ayrıca Güney ve Costa Gavras da bir arada, bugünkü politik koşullara bilinçle eğilen yönetmenler.

Türk sineması gibi hiçbir devlet yardımı almadan gelişen bir sinemanın, bugün Avrupa sineması yanında sizce yeri ve önemi nedir?

Türk sineması son beş yılda atılım gösteren, adını duyuran, ilgi uyandıran bir sinema. Benzeri atılımlar daha önce çeşitli Avrupa ülkeleri sinemalarında da oldu. Yalnız, bu sinemanın uluslararası festivallerde daha iyi tanıtılmaya gereksinimi var. Örneğin Filipin sineması, Latin Amerika sineması gibi. Uluslararası sinema şenliklerinde bu sinemaya ihtiyaç var. Ayrıca Avrupa televizyonları ve eleştirmenleri de sinemanızı daha yakından tanımak istiyorlar. Türkiye'deki sinema yapımcılarının, dağıtımcılarının ve Türk televizyonunun, bu atılımın uyandırdığı ilgiden yararlanıp, Türk filmciliğini desteklemesi gerekir.

Truffaut, Bertolucci, Herzog, Rosi gibi Avrupa sinemasının ünlüleri, Son Metro, Bitişikteki Kadın, Gülünç Bir Adamın Trajedisi, Fitzcarraldo, Üç Erkek Kardeş *gibi son yapıtlarında, daha önceki ürünlerinin soluklarına erişemediler. Sizce Batı sinemasının bu çıkmazının nedenini nerede aramak gerekir?*

Bunun nedenlerini yönetmenlerin kendi gelişimlerinde görmek gerek. Genellikle bir yaratma sorunudur bu. Sinemasının konusunu kendisi geliştiren ve bir rejisörün aynı yüksek düzeyi tutturabilmesi güçtür. Ayrıca sinema, ticari bir olaydır ve yan etkinliklere de bağlı bir sanat dalıdır. Bu nedenle her yapıtında üstün bir nitelikle karşımıza çıkan yönetmen azdır.

Ad verebilir misiniz?

Örneğin Bergman ve Bunuel. Bunlar her yapıtında yenilik getiren önemli yönetmenlerdir. Film, ticari öğelere de bağlı bir örgüt yapısı içinde gerçekleştirildiğinden bazı yönetmenlerin kendilerini yinelemelerine yol açar. Yapımcı, yönetmeni kendi kendini yinelemeye iter.

Bunuel'in yanı sıra, İspanya'nın en önemli yönetmeni Saura için söyleyecekleriniz?

Çok ilginç bir yönetmen. En ilginç filmleri, Franco döneminde gerçekleştirdiği yapıtları. Filmin dokusu içine gizlice işlediği politik görüşleri, söylemek istediğini izleyiciye gizli aktarması çok büyük bir

başarı. On yıl sonra Lorca'nın *Kanlı Düğün* yapıtına dayanarak çektiği film de çok duyarlı ve değişik bir biçimde. Saura, kuşkusuz, Avrupa'nın en önemli yönetmenlerinden biri.

Edebiyat yapıtı gibi -en iyisi de olsa- sinema, Alman toplumunu heyecanlandırmıyor. Sanat, bu toplumda olay olamıyor, tüketim malı olarak kalıyor. Bu konuda sanatçı, toplumun kayıtsızlığını nasıl giderebilir?

Sık sık bir sanat olayı olmuyor. Fassbinder'in ölümünün uyandırdığı heyecan bir olaydır bizim toplumumuz için. Werner Herzog'un F*itzcarraldo* filmi üzerine yazılan yazıların sayısı, bu filmin de bir olay olduğunu belgeliyor. Alman toplumundaki kayıtsızlığın en başta gelen nedeni, sanat olaylarının her dalda ve çok büyük bir nicelikte sunulmasındandır.

Fassbinder gibi, dünya sinemasında başarı kazanmış, toplumunu tanıyan ve yansıtan, toplumun sanatçısı olmuş "sinemanın harika çocuğunun'', kokain ve uyku ilacı ile genç yaşta ölmesi, toplumunuz sanatçısının nereden kaynaklanan çıkmazı, umutsuzluğudur?

Fassbinder'in ölümü bir kazadır. Kendi kendini hiç kollamamış olmasının, kendi sağlığını umursamamasının sonucu bir kaza. Kendini sömürmesi sonucu bir erken ölüm. Bu çok belirgin bir ölüm: Onun kişiliğini çok iyi belirleyen bir ölüm. Fassbinder olağanüstü yoğun çalışan bir yapımcı, çok angaje bir yapımcı, bireyin gücünün, toplum dışına itilmiş kişilerin savunusunu yapan, bu konuda savaşım veren bir sanatçı. Onun ölümü, erken ölümü, kişisel bir sorun ve yaşamıyla iyice bağdaşan bir sorun. Yaşamını sonuna dek savuran, harcayan, sanatını gerçekleştirmek için kendini bitiren bir kişilik. Yalnızlık çektiği hiç söylenemez. Her zaman ekip çalışması yapmıştır, tüm ekibi onu çok iyi tanır ve bir iki sözüyle yapmak istediğini anlar, gerçekleştirirlerdi. Ama dediğim gibi, yorulmaz bir çalışma gücünün ürünleri, sanatını gerçekleştirme yöntemi, ölümünün de nedenidir.

Alınan sinemasının bugünkü durumunu kısaca değerlendirir misiniz? Yeni yönetmenler içinde önemli bulduklarınız?

Bugünün Alman sinemasında, henüz yurtdışında üne kavuşmamış yeni yetenekler yetişmiştir. Bunlar arasında Jutta Brückner, Helma Sanders-

Brahms, Helke Sander, Thomas Brasch gibi yönetmenleri sayabiliriz. Görüldüğü gibi kadın yönetmenler de önemli atılım yapmışlardır. Sinemanın yeni eğilimleri arasında kişisel görüşler, bir tür kişisel sinema ağırlık kazanmaktadır. Bu tür filmleri "Autoren-film/ yazar sineması" diye nitelendirmek olasıdır. Genellikle konusunu yazan yönetmenin, kişisel sineması, edebiyat gibi... Alman filmleri canlı, çeşitlilik taşıyan yapımlar. Ülkemizde sinemaya yapılan destek ve parasal yardımın doğal sonucu bu gelişme. Yeni yönetmenler içinde uluslararası üne kavuşmuş olan M. Von Trotta'ya da değinmem gerek. Alman sinemasının bu gelişiminde televizyonun da etkin bir rolü var. Televizyon hem ortak yapımcı, hem de doğrudan yapımcı olarak sinema sanatını geliştiren bir kurum. Bugün Federal Almanya sinemacılarının sahip olduğu olanaklara ne İtalyan ne de Fransız yönetmenleri sahip, ABD'de bile bu olanaklar yok. Federal Almanya'da eksiklik, sinema izleyicisi yönünden. Bu konuda bir gelişim olmadı. Halkımız televizyon izliyor, ama sinemaya gitmiyor. Sinema kültürümüz televizyonda gelişiyor.

Bugünün dünya sinemasında hangi önemli gelişmelere değinmek istersiniz?

Tarkovski kanımca çok önemli bir yönetmen. Çok büyük, önemli felsefi sorular yöneltiyor. Öyle sorular ki, her insanı harekete geçirecek nitelikte. Hem insanın özünü, hem dinsel konuları, hem varolmayı, herkesi ilgilendiren, herkesi heyecanlandıracak ve düşündürecek sorular. Tarkovski bugünün Sovyet sinemasında "yalnız yürüyen" bir yönetmen. Sinemasının temelini Rus edebiyatından alıyor.

Diğer ülkelerde, Batı ülkelerinde, sinemada bir "donma" olduğunu vurgulayabilirim. Örneğin Italyan sineması bugün donmuş bir sinema, yerleşmiş, önceden ne olacağı belli, izole edilmiş bir sinema. 1950 yıllarının Fransız sineması gibi. Gene aynı donmuşluk günün Fransız sineması için de söylenebilir. Truffaut, Chabrol kendilerini durmadan yineleyen yönetmenler. Birkaç yeni girişim yok değil. Özellikle İtalya'da genç yetenekler var. Deneysel film konusunda. Ama yeni yeteneklerle, sinema ve iletişim araçları arasında bir uçurum var. Bu nedenle onlar uçurumu aşıp halka ulaşamıyor. Örneğin bugünün İtalyan sinemasında halka ulaşan gene eski yönetmenler. Kanımca Etroski, Francesco Rosi bu eski

yönetmenlerin başını çekiyor. Yaptıkları filmler büyük bir el ustalığı taşıyor. Nitelikli filmler. Ama bildiğimiz, tanıdığımız bir sinema. Ne olacağını önceden bildiğimiz filmler. İnsanın sorusunu, çağdaş sorusunu haykırmayan, dünyanın karşısına bir soru işareti koymayan filmler. İngiltere'de de önemli yeni gelişmeler var. Batı Avrupa sinemasının ilginç bir ülkesi de İsviçre. Hareketli bir sinema İsviçre sineması.

Ama İsviçre sineması yöresel sorunları dile getirmiyor mu?

Yöresel sorunlar, ama hem de yaygınlaşabilme niteliğinde sorunlar. Bir ülke sinemasının önemli sorunlarından biri de, o ülkede kök salmış sorunlardan, o ülke geleneğinden gelişmesidir. Bu nitelikler İsviçre sinemasında var. Tanner, Grotta, Soutter önemli yönetmenleri bu sinemanın. Ayrıca Alman İsviçresi'nde de önemli gelişmeler var. Küçük, deneysel ve yaratıcı güce sahip yapımlar. Kanımca bu tür yapımlar geleceğin sinemasını daha belirli kılacak. Sinema, gelecekte, bu niteliklere bürünecek bir sanat dalı.

İngiltere'den de isim verebilir misiniz?

Chris Petit, Bill Douglas. Bunlar deneysel film yapan yönetmenler. (Bill Douglas'ın *Çocukluğum* [My *Childhood*, 1972] ve *Benim İnsanlarım* [*My Ain Folk*, 1973] adlı yapımları AKM'de gösterilmişti. Yönetmen üçlemesini *Eve Dönüşüm [My Way Home*, 1978] adlı yapımıyla bütünlemiş, başka film de yapmamıştır.)

Doğu Bloku ülkelerindeki sinemasal gelişmeleri nasıl özetlersiniz?

Macaristan ve Polonya sineması en ilginç sinemalar. Polonya sinemasında en son siyasal olaylardan sonra bir gerileme olabilir. Macar sineması çok ilginç. Cesaretli, önemli estetik eğilimleri olan, geniş bir çerçeveyi kapsayan, son zamanlarda da belgesel nitelikte çekilen konulu filmlerle öncü bir sinema. Sovyetler Birliği'nde çok büyük olanaklar var, çeşitli cumhuriyetlerde çok çeşitli ve yetenekli yönetmenler. Gregoryan Cumhuriyeti başta geliyor. Sovyetler Birliği sinemasının olumsuz yönü, iyi filmlerin çok geç ya da hiç yurtdışına çıkmaması. Demokratik Alman Cumhuriyeti sineması için de şunlara değinebilirim: Sinemada gerçeği canlı ve eleştirici bir gözle yansıtmak bu ülkede oldukça güç. Burada da

belgesel nitelik taşıyan konulu film öne çıkıyor. Bu yıl forum kapsamında gösterdiğimiz, Winfried Junge'nin *Yaşamöyküleri* filmi gibi. Bu ülke sineması yola çıkmış, ama henüz bir yerlere varmamış bir sinema.

Günümüz edebiyatı, zaman zaman sinemasal kesimlerden çok yararlanan bir sanat dalı. Sinemadan da yazınsal nitelikler bekleniyor. İki sanat dalını nasıl karşılaştırırsınız? Geleceğin edebiyatı sinema mıdır? Ya da sinema, edebiyat düzeyine erişebilir mi?

Her sanat dalının kendi kaynakları vardır. Tabii birbirinden yararlanabilirler. Önemli sinema yapıtlarının özgün öyküleri olur. Sinemada önemli olan senaryonun film için yazılmasıdır da. Gerçi Straub gibi edebiyatı deneme biçiminde filme çekmiş yönetmenler de vardır, ama bu ve edebiyat uyarlamaları, filmsel gelişmenin yan dalları, öğeleridir. Film, yeni bir sanatsal biçimdir. Hiç kuşkusuz, edebiyat gibi kendi kaynaklarından doğan bir sanat dalı.

Sovyetler Birliği'nin devrim sonrası dönemini, sinema sanatı, edebiyattan daha güçlü yansıtmıştır kanımca. Ayzenştayn, Pudovkin'in yapıtları...

ikinci Dünya Savaşı sonrası Kalyasını De Sica, Rossellini ve Visconti, yeni gerçekçilik akımıyla gene edebiyattan daha etkin biçimde yansıtmıştır.

Film, bir endüstri dalıdır. Pazar, yapım, işletme gibi koşullara bağlıdır. Bu nedenle, bir yazarın kâğıt ve kalemle köşesine çekilip derinlemesine ve dilediğince yazması gibi bireysel bir çalışma filmde olmadığından, yönetmen, yazarın sahip olduğu özgürlüğe sahip değildir. Film, toplu çalışma gerektiren bir aygıttır. Ama sanat dalı olarak özgünlüğü kanıtlanmış bir biçimdir. Sinema, kendi gelişmesini gene kendi yollarıyla aramalı, kendi içinden çıkarmalıdır, edebiyat ve diğer sanat dallarından değil.

Son sorumla gene Türk sinemasına döneceğim. Bir Türk yönetmen ülkesi dışında ne denli başarılı olabilir?

Bu yönetmenin kendi kökeninden, koparılması, kopması anlamına gelir ki, başarılı olunabileceğini hiç sanmıyorum. Diğer örnekler de bunun kanıtıdır. Örneğin *Almanya Acı Vatan* kanımca her açıdan yanlış bir filmdir.

Milliyet Sanat, 1 Ekim 1982

Almanya

Almanya'da güneşli günlerin öğle saatlerinde yazı anımsattığı bir sonbahar var. Hiç kuşkusuz sinema ve tiyatro dönemi başladı, bitmemişti zaten. Tiyatro, sinema, opera, konser, burada istenilenden çok... önemli olan isteyenleri, izleyicileri bulmak. İzleyici bulmakta da en çok sinemalar güçlük çekiyor.

1981 yılı bütçesi, aldığı ek ödentilerle 30 milyon DM'ye yaklaşan ünlü Schaubühne Tiyatrosu, Kurfürstendamm üzerindeki yeni salonlarında De Filippo'nun *Ohio Impromptu'*sünü, Shakespeare'in *Romeo ve Juliet'ini,* Beckett'in *Mercier ve Camier* adlı oyununu sunuyor ve ünlü Alman yazarı Botho Strauss'un kendi toplumunun kişisel çıkmazlarını anlattığı *Kalldezuey, Farce* oyunlarıyla etkinliğini sürdürüyor. Bu tiyatronun Türk seyirciler için düzenlediği programda da şimdilerde *Sünnet* adlı bir çocuk oyunu var. 82/83 dönemi için tasarlanan oyunlar da şunlar: Ostrowski: *Orman*; Shakespeare: *Hamlet*; Genet: *Zenciler.* Diğer önemli sahnelere değinirsek: Renaissance: *Genç Werther'in Acıları,* Goethe; *Sevgi Oyunları,* Arthur Schnitzler. Schiller: *Amadeus,* R Schaffer; *Othello,* Shakespeare; Schlosspark: *Coşkunlar (Die Schwiirmer)* Robert Musil.

Theater Heute dergisi, tiyatronun sorunları ile ilgili bir soruşturma yapıp tiyatroda çalışanlara sorular yöneltmiş. "Tiyatronun umudu, beklentisi, korkunuz." Berlinli ünlü tiyatro oyuncusu Bernhard Minetti'nin kısa yanıtları çok ilginç: "Sevinçler ve öfkeler geride kaldı. Umutlar ve korkular gelecekte, önümüzde. İnsanın soluğu kesiliyor dünyada olup biten savaşlar karşısında. Gene de umut denen ecinli duygu üstün geliyor. Tiyatro daha yaşıyor. Thomas Bernhard, Heiner Müller, Handke Strauss yazıyor, biz oynuyoruz."

Bochum Schauspielhaus, Claus Peymann'ın sahne düzenlemesi ile Kleist'ın *Hermann Savaşı,* Shakespeare'in *Kış Masalı* adlı oyunları yanı sıra, aynı tiyatroda reji asistanı olarak çalışan Emine Sevgi Özdamar'ın, yabancı işçi sorunlarını irdeleyen *Almanya'da Karagöz (Karagöz in Germania)* adlı oyununu da programına almış.

Önemli tiyatro olaylarından biri de ünlü İngiliz film yönetmeni Joseph Losey'in Köln Tiyatrosu'nda sahneleyeceği Brecht'in *Galilei* adlı oyunu olacak. Losey, henüz sinemaya geçmeden aynı oyunu 1947 yılında Kaliforniya'da sahnelemiş. Öteki büyük kentlerde şu oyunlar göze çarpıyor: Düsseldorf: Shakspeare, *Venedik Taciri*; Frankfurt: Goldoni, *Mirandolina;* Frankfurt: Shakespeare, *Kral II. Richard;* Oda Tiyatrosu'nda: Peter Weiss, *Bay Mockinpott Acılarından Nasıl Kurtarıldı;* Hamburg: Schiller, *Maria Stuart;* Kiel: Brecht, *Cesaret Ana ve Çocukları;* Münih: Ostrowski, *Orman;* Hennel, *Maria Magdalena*.

Tiyatro programlarına genel olarak bakıldığında Goethe yılı olması nedeniyle Alman klasikleri içinde Goethe'nin büyük yer tuttuğu, ama her kentte de bir Shakespeare sahnelemesinin yer aldığı, bu iki büyüğü, Alman klasiklerinin ve dünya klasiklerinin izlediği, çağdaş Alman tiyatro yazarlarına da önemli yer verildiği, ancak Brecht ve Peter Weiss gibi politik içeriği ağır basan yazarların en dar kapsamda sahnelendikleri dikkat çekiyor.

Almanya'daki sinema olaylarının başında, Rainer Werner Fassbinder'in son filmi *Querelle* geliyor. Fassbinder'in bu filmin çekimini bitirdiği günlerde ölmesi, film çevresinde doğallıkla büyük bir olay yaratıyor. Fransız yazarı Jean Genet'nin 1947 yılında hapishanede yazdığı *Querelle de Brest* adlı romanın senaryosunu gene Fassbinder kendine özgü öldürücü acelecilikle dört-beş günde yazmış. Brad Davis, Franco Nero, Jeanne Moreau'nun önemli rolleri paylaştıkları film, renkli, 106 dakika. Çekim sırasında yapılan bir konuşmada Fassbinder filmi için şu önemli sorunlara değiniyor:

"Genet'nin romanı şaşılacak bir mitoloji. Bu yabancı dünya, gene kendi yasaları ile, şaşılacak bir gerçekçiliğin mücadelesini getiriyor. Kitapta bir anlamda gücün, cinayetin, gammazlığın efsaneleştirilmesi söz konusu. Bu da filmin yanlış anlaşılmasına, zevksizlikle damgalanmasına ve faşist eğilimler taşımakla suçlanmasına yol açabilir. Bu nedenle arayı bulmak zorundayım. "Fassbinder hemen ardından da kendi şeytansı yaşamını belirleyen bir açıklama yapıyor: "Öyle insanlarla karşılaştım ki, öldürülmeyi kendi yaşamları için gereksinim sayıyorlardı..." Bizim dünyamızla bağdaşmayan bu karmaşık dünyanın karmaşık açıklamasıyla

Fassbinder konusunu daha uzun bir yazıya bırakıyorum... Biz, yaşamayı gereksinim sayan insanlardanız.

Alman rejisörü Wim Wenders'in son Venedik Film Festivali'nde büyük ödülü alan *Der Stand der Dinge* (filme Türkçede belki *Hal ve Gidiş* adı verilebilir) şu günlerde önemli kentlerde gösterilmeye başlanacak. Broşürde ilk sayfada filmi niteleyen bir cümle yer alıyor: "Ondan yalnızca bir öykü istediler. Yaşamını değil." Gerçeklerin belgesel bir anlayışla sinemaya aktarıldığı bu film, 1981'de Portekiz ve Holly wood'da çekilmiş. Siyah-beyaz. "İnsan yaşamının yarı yolunda kendimi karanlık bir ormanda buldum ve sağdaki yol kaybolup gitmişti." Senaryosuna Dante'nin 35 yaşında iken yazdığı *İlahi Komedya'nın* bu "cehennem" şarkısıyla başlayan Wim Wenders, filminde iki sorunu irdelemek istiyor: Nasıl yaşamalı? Öyküler yalnız öyküleri mi içerir? Patrick Bauchau, Paul Getty III, Sam Fuller'in önemli rolleri paylaştığı filmin senaryosunu Wim Wenders ve Robert Kramer yazmış.

Kadın rejisörler arasında son yıllarda adından en çok söz edilen von Trotta da dördüncü filmini bitirdi. Hanna Schygulla ve Angela Winkler'in entelektüel kadının bunalımlarını canlandırdıkları film, Berlin ve Mısır'da çekilmiş. Mısır'da Üçüncü Dünya ile karşılaşmak, öyküleri anlatılan kadınların kendi dünyalarının bunalımlarından sıyrılmalarına yardımcı oluyor.

Völker Schlöndorff'un son filmi Tolstoy'un ünlü romanının adını taşıyor: *Savaş ve Barış*. Ama Tolstoy'un romanıyla adı dışında, konusal bir bağlantısı yok. Belki de izleyici bir bağlantı çıkarabilir, çünkü belgesel çekilen bu film, atom savaşı karşısında duyulan korkuyu konu ediniyor.

Per Wahlöö'nün 31. *Katta Cinayet* adlı romanından Wolf Gremm'in yaptığı *Kamikaze 1989* filmi de, bu filmde Fassbinder'in başrolü oynamasıyla dikkati çekiyor.

Alman sinemasına değinirken, Türk izleyicisinin tanıdığı adlara öncelikle değindim. Bunun dışında Syberberg'in, Wagner'in *Parcifal* operasını perdeye yansıttığı, aynı adı taşıyan film, Werner Herzog'un geçen sezonun filmi, *Fitzcarraldo* sinemalarda sürüyor. Sezon başı gösterilen

yabancı yapımların başında, Costa Gavras'ın *Kayıp*, Francis Ford Coppola'nın romantik aşk öyküsü *Yürekli Biri* geliyor.

15 milyon dolara mal olan bir USA yapımı; gene korku filmi: Steven Spielberg ve Tobe Hoopers'in *Gürültünün Ruhu*. Bu filmin yalnız görüntüleri 5 milyon dolara çıkmış.

Yaşadığımız dünyanın gerçek korkularını algılamak istemeyen kitleler, en çok bu tür filmleri izliyor. En büyük sinemalarda, her ülkede, aylarca. Sanırım saydığım filmler içinde Şişli sinemalarına da en önce *Gürültünün Ruhu* gelir.

Küçük sinemalarda ölümleri dolayısıyla Ingrid Bergman, Grace Kelly gösterileri dikkati çekerken, Sinematek gibi kuruluşlarda da her zaman Visconti, Losey, Rossellini, gibi ustaların filmlerini görme olanağı var. Sinema tarihinin her döneminin her filmi, her ay Berlin'de gösteriliyor... Almanya'nın diğer belli başlı kentlerinde.

İsteyene istediği kadar sanat olayı. Atasözleri kullanmayı hiç sevmem ama, yazıyı böyle bir sözle bitirmemek mümkün değil: "Dansı Başımıza."

Milliyet Sanat, 15 Ekim 1982

34. *Uluslararası Frankfurt Kitap Fuarı*

"Din Barışı Sağlar mı, Sağlayamaz mı?", "Dinler Birliği", "Din ve Devrim", "Uzaktaki En Yakınımız", "Günlük Yaşamımızda Tanrı"... Evet, yanlış okumuyorsunuz. Ağırlığı "Din" konusuna ayrılan 34. Frankfurt Uluslararası Kitap Fuarı 6-11 Ekim tarihleri arasında düzenlendi. Ve Frankfurt Kongre Salonu'nda yukarıda değindiğimiz konular fuar süresince düzenlenen açık oturumlarda, çeşitli ülkelerin bilim adamları tarafından tartışıldı.

1976'da "Latin Amerika", 1978'de "Çocuk ve Kitap", 1980'de "Siyah Afrika" konulu Frankfurt Kitap Fuarı'nın bu yılki ana konusu büyük tartışmalara yol açtı. Fuar yöneticisi Peter Weidhaas, açılış konuşmasında ağır eleştirilerle karşı karşıya kalan ana konuyu savunmaya çalıştı. Yöneticinin konuşmasının ilk sözlerini aktarıyorum: "Bayanlar, Baylar! Yanlış anlaşılmasın: Bu akşam açılacak Frankfurt Kitap Fuarı dünya dinlerini konu alan bir kongre değil. Biz de şu anda, insanın öteki dünyadaki güç ve önemine adanmış Pantheon Kilisesinde değil, olsa olsa kitaplara ayrılmış kutsal salonlarda bulunuyoruz. Burada işler döner, işler geliştirilir."

Her ne kadar kitap deyince bizim aklımıza dünya yazınının büyük yazarlarının ve çağdaş dünya edebiyatının yeni solukları gelse de, Kitap Fuarı yayım konusunda her üretimi içeren, basılan her yayımı birarada değerlendiren bir girişim. Ve uluslararası kitap pazarının en büyük ticari olayı. Federal Almanya gibi gelişmiş bir sanayi ülkesinde, kitaba da bir sanayi ürünü gibi bakıldığını, kitabın konserve, sabun tozu gibi bir ticari meta olduğunu, büyük kentlerin en büyük kitapçılarında zaman zaman en iyi kitaplarla, özel köpek kitaplarının ya da Almanya'daki köpek seven ve konuk alan otel broşürlerinin yan yana satıldığını ve burada her şeyin kitap olduğunu insan sevinerek mi üzülerek mi karşılayacağını bilemiyor. Yazın, en soluklusu bile, bu ülkede toplumu etkileyebilecek bir nitelik taşımıyor artık.

Bu yılki Frankfurt Kitap Fuarı'na, 86 ülkeden 5.544 yayıncı katıldı. Bunun 1.430'u Federal Almanya'dan.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın ikiye bölünmesi ve geleneksel kitap fuarı kenti Leipzig'in Demokratik Alman Cumhuriyeti sınırlarında kalması karşısında, Batı Alman yayıncıları da bir kitap fuarını gerekli bulmuşlardır. İlk kez 1949 yılında 205 yayıncının Frankfurt Paul Kilisesi'nde kitaplarını sergilemesiyle, Frankfurt Kitap Fuarı doğmuştur.

Bugün Frankfurt Kitap Fuarı, her yıl olduğu gibi, kitapla doğrudan doğruya ilgili 60 bine yakın ziyaretçinin yanı sıra, 120 binin üzerinde de meraklıyı çekebilmektedir. Tüm Federal Alman yayınevleri, sonbahar yeni baskılarını fuara yetiştirmekte; yayınevi standlarında birçok yazar, gazeteci, televizyon muhabiri ve okuru ile ilişki kurabilmekte; tüm günlük gazeteler kitap fuarına sayfalar ayırmakta, önemli gazeteler ise kitap fuarı eki vermektedir. Bu arada yazma ve kitaba gerçekten büyük bir yer ayıran televizyon ve özellikle radyo, bu olayı günü gününe yansıtmaktadır. Ayrıca 5.554 yayıncının bir araya geldiği fuar, özellikle 86 ülke arasında kitap ve çeviri alışverişinin bağlantılarının yapıldığı en büyük dünya kitap olayıdır.

Federal Almanya'da bu yıl, diğer sanayi dallarında olduğu gibi, yayıncılık dalında da ekonomik krizden sözedilmektedir. Edebiyat kitabı basan yayınevleri arasında büyük Suhrkamp yayınevi dışında tüm yayınevleri programlarını daraltmak zorunda kalmaktadırlar. Fuarı düzenleyen "Alman Kitap Ticareti Borsalar Birliği" bülteninde, kitap satışlarının hızla gerilemesi ile ilgili eski Başbakan Helmut Schmidt'in sözlerine yer vermiş. Schmidt şöyle diyor: "Biz televizyon kültürü ile yaşayan bir toplum olduk. Yeni tekniklerin böylesine sınırsız biçimde kullanılması, korkarım 'okuma kültürünün' giderek silinmesine yol açabilir... Okumak ve insanın okuduğunu kendi kendine işleyiş geleneği ortadan kalkarsa, yayın ve basımevleri bilançolarının tehlikeye girmesi bir yana, çok daha önemli tehlikelerle karşı karşıya gelmiş oluruz."

Aynı broşürde yer alan, Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre bazı ülkelerin kitap üretimleri şöyle: USA: 85.126 (1978 yılı), Sovyetler Birliği: 95.604 (1979 yılı), Federal Almanya: 62.082, Türkiye: 5.071 (1977'de 6.830), Yunanistan: 4.982, İran: 2.657, Bulgaristan: 4.600 (1979'da).

1981 yılında Almancaya 6.561 kitap çevrilmiş. Bu çevirilerin bazı dillere göre dağılımı şöyle: (4.361'i İngilizceden, 898'i Fransızcadan, 187'si

İtalyancadan, 20'si Türkçeden).

1977 Birleşmiş Milletler istatistiklerine göre, çeviri kitaplar bölümünde Türkiye çok ilginç bir görünümde. 1977'de dilimize 1000 kitap çevrilmiş (443'ü yazınsal). Yılda 85 binin üstünde kitap basan ABD'de ise, aynı yıl çevrilen kitapların sayısı 1.603. Bunların 538'i edebiyat kitabı (Bir Amerikalı bizden daha çok çeviri okuyamıyor. Sevinilecek bir saptama değil mi?)

Federal Almanya'da (B. Berlin dahil) 1.900'ün üstünde yayınevi bulunuyor. Yaklaşık 5 bin işyerinde 26 binden fazla işçi çalışıyor. 1981 yılı resmi istatistiklerine göre, Türkiye, Federal Almanya'dan 3 milyon DM'a yakın kitap, gazete, dergi ithal ediyor. Kitap, dergi ve gazete ticaretinde Almanya'nın en büyük pazarı Avusturya. Bu ülkeye ihracatı dört yüz milyon DM'a yaklaşıyor...

Frankfurt Kitap Fuarı ile ilgili olarak, Alman aydınları arasında çeşitli tepkiler var. "Kitabı seven bu fuara gitmez"; "Bir kez görmek gerekir"; "Bu fuarın en güzel yanı büyük yayınevlerinin kokteylleridir"; "Ben kendime kitap fuarına gidecek kadar ihanet edemem"; "Helmut Kohl yönetimi ile ağırlığı din konusuna ayrılan Kitap Fuarı, ne denli birbirine uygun."

Federal Almanya'da her büyük girişimin karşısında olanlar var. Frankfurt Kitap Fuarı'nın karşısında olanlar "Karşı Fuarı" düzenliyor. Bu fuar giderek yerleşmiş, daha küçük yayınevlerinin geldiği, okurların yazarlarla daha kolay ilişki kurabildiği bir girişim. Fuar yöneticisi Weidhaas açılış konuşmasında kendileri dışında gelişen bu girişime de yaşam hakkı tanıyor:

"Biz olmasak, karşıtımız da olmazdı..." diyor. Ben sayın Weidhass'ın mantığını hiç anlamadığım gibi, "Bertrand Russell dindar bir kişi değil miydi? Otobiyografisinde, Tanrı ile karşılaşması bir türlü gerçekleşmeyen Jean Paul Sartre'ın özlemi (nostaljisi), Tanrı ile karşılaşamamış olmanın acısı, bir olasılığın boşa gitmesinin nostaljisi de bir tür bağ, dolayısıyla din değil midir?" diyen Rudolf Schermann'ın mantığını da hiç anlamıyorum. Karşıt görüşleri eşdeğerde yargılamak, Batı dünyasında moda olmuş bir tutum.

Kitap Fuarı deyince ben gene de edebiyatı düşünüyorum. Federal Almanya'da devlet yardımı olmadan yürüyen tek sanat dalı edebiyat. Yazarların, yazarlığın kurumlaşmış bir uğraş olduğu söylenebilir. Bir yılda üç binin üzerinde okuma gecesinin yapıldığı, radyoların edebiyata saatler ayırdığı bu ülkede, yazını radyodan izlemek bile olası. Bu yılın haziran ayında Londra'da UNESCO'nun düzenlediği Dünya Kitap

Kongresi yapılmıştı. Bu kongrede 1972 yılında UNESCO'nun belirlediği "Kitabın Temel İlkeleri" bir kez daha onaylandı. Yazımı bu temel ilkelerle bitiriyorum.

- Herkes okuma hakkına sahiptir.
- Kitap eğitim için kaçınılmaz bir gereksinimdir.
- Toplum, yazarların yaratıcılığını destekleyecek ön koşulları yaratmakla sorumludur (!)
- Kitap basımı ve yayınevleri olmadan ulusal gelişme düşünülemez.
- Kitapçılar ve kütüphaneler, hem yayıncı hem de okurun gereksinimlerini yerine getirmek zorundadır.
- Uluslararası kitap alışverişi temel bir gereksinimdir.
- Kitap, uluslararası anlayış ve barış içinde birarada yaşamayı sağlayan, bu açıdan da desteklenmesi gereken olgulardır.

Frankfurt Kitap Fuarı bu doğrultuda işlevi olan, saygıyla anılması, desteklenmesi gereken çok önemli bir girişimdir.

Milliyet Sanat, 1 Kasım 1982

Hitler'in Dünya Başkenti Yapmak İstediği Berlin'de 50. Yıl Etkinlikleri Üzerine

Haziran ayında Berlin'de Latin Amerika Festivali düzenlenirken, ünlü Filarmonide verilen konserin girişinde Berlin Sinemateki yöneticileri U. Gregor ve G. Schoenberner, kalabalık izleyici kitlesine bildiri dağıtıyorlardı. Bu bildirinin içeriği, insanlık tarihinin en korkunç saldırısının başlangıcı olan 50. yıl anma törenlerinde Berlin Kültür Senatosunun istenilen ödeneği vermemesi doğrultusundaydı. Gerçekten de bütün 1983 yılını kapsayan törenler için gereken 2.5 milyon DM'ın ancak büyük çabalarla 1.4 milyonu sağlanabilmiştir. Bu nedenle yalnız Batı Berlin kentinde gerçekleştirilmesi öngörülen 49 projeden ancak 18'i gerçekleşebilecektir. Berlin Kültür Kurulu'nun yayımladığı yıllık programda, yönetim kurulu üyesi W. Bruchhauser şöyle diyor yazısında: "Faşizmin sonucu 1945 yılı ile noktalanmış değil. Gerçi geçen yıllarda demokratik bir bünye sağlandı ama yeni bir tahribatın tehdidi kesinlikle ortadan kaldırılamadı. Bugünkü nüfusumuzun yüzde 50'si bu tarihten sonra doğmuştur. Acınılacak bir tarih anlayışımız nedeniyle, bu yeni kuşağın faşizm ve özellikle nasyonal sosyalizm hakkında bilgisi çok yetersizdir. Bu nedenle, bugün Alman halkının yüzde 13'ünün sorunları faşizan ve gerici çözümlerde aramasına şaşmamak gerekir."

Gene aynı broşürde yer alan, Heinz-Dieter Schilling'in yazısından, Türk azınlığı yakından ilgilendiren şu önemli alıntıyı aktarıyorum: "Kentimiz sokaklarında, özellikle "Türkler dışarı" yazılarıyla belirlenen yabancı düşmanlığı, son yıllarda giderek güçlenmektedir. Nasyonal sosyalist yönetimin de ilk kararı, 1933'te Doğulu Yahudilerin oturma ve çalışma izinlerini iptal etmek olmuştu.

Binlerce kitapta, resimde, filmde ve belgede insan savaşa karşı mücadelesini vurguluyor. İnsanlık tarihi kadar eski olan bu ürkütücü konuya ancak Peter Weiss'ın iki cümlesini yansıtmakla değineceğim: "Dünya savaşları Avrupa'nın öldürme kültüründen doğmuştur."... "Kasım ayında zeytinler toplanır. İnsanları ayıran olgular karşısında birleştiren olgular giderek çoğalıyor. O halde neden savaş?" (Not Defterleri).

Berlin'de faşizmin iktidara gelişinin 50. yılı ile ilgili ilk ve en önemli etkinlik, 9 Ocak tarihinde Kunsthalle salonlarında açılan ve 10 Şubat'a kadar sürecek olan "1933-Diktatörlüğe Götüren Yollar" adlı sergi. Kunsthalle Yöneticisi Dieter Ruckhaberle, 670 sayfayı bulan sergi katalogundaki başyazısında şöyle diyor: "1983 yılında, o döneme oranla başka bir durumla karşı karşıyayız: Faşist macera tüm açıklığıyla gerimizde: 6 milyon öldürülmüş Yahudi, 50 milyon savaş şehidi. Sorunları açık faşizmle yeniden çözmeye çalışmak tehlikesi yok. Güçlü bir faşist parti yok. Ama gizli bir faşizan eğilim, yabancı düşmanlığı... mevcut. Üçüncü bir dünya savaşı artık sonuncu dünya savaşı olur. 30 Ocak 1933'te başlayan olayları ne denli dikkatli incelersek, demokrasinin zedelenmesini o denli başlangıçta önlememiz olanağı doğar..." Bu sergide faşizmin yayılma ve yerleşme politikasının tüm belgelerini izlemek olası. Hitler'in politik pozlarını önünde çalıştığı aynadan, o dönem radyoları, Berlin'de kurulu çalışma ve toplama kampları, işkence merkezleri, yakılan kitaplar, öldürülen direnç cephesi üyeleri, sürgünde yayımlanan Brecht, Thomas Mann,

Anna Seghers'in kitapları. Gene sürgüne giden Kokoschka, Dix, Klee, Grundig, Hofer ve diğer ressamların resimleri, faşist dönemle ilgili fotoğraflar, orijinal belgeler, gamalı haçlı bayraklar, mankenlere giydirilmiş o dönem üniformaları ve çağdaş sanatçıların da bu konudaki çalışmaları... Sergide Berlin'de yaşayan Türk ressamı Hanefi Yeter'in de "Sevgilim, Biz Umudun Düşmanlarıyız" ve "Kesim İçin" adlı iki rölyefi yer almakta. Hiçbir sergiyi, bu denli çok izleyicinin böylesi bir sessizlik içinde izlediğine tanık olmadım. Ancak, eleştirmen Ingrid Heinrich Jost sergiyle ilgili yazısını şöyle bitiriyor: "Gamalı haçlı bayrakların canlı renkler lekesine dönüştüğü, eski radyolardan parazitle propaganda nutuklarının yankıdığı bir ortamda, bilinç oluşturulacağı yerde ancak duygular kamçılanıyor." Eleştirmen bu yargısında gerçekten haklı.

Sergiyi bütünleyen bir etkinlik de Zoo-Palast sinemasında düzenlenen konuyla ilgili konferanslar ve tartışmalar. Federal Almanya'nın çeşitli kentleri, üniversiteleri, profesörleri ve bilimcilerinin konferansları, 10 Şubat günü yapılacak bir tartışma ile sona erecek.

Batı Berlin, 1.5 milyon nüfusuna karşın çok geniş bir alana yayılan bir kent. İkinci Dünya Savaşı başlangıcında yayıldığı alan olarak dünyanın en geniş kenti. Hitler, yazının başlangıcında da değindiğim gibi, Berlin'i bir dünya başkenti yapmak amacındaydı. Bu konu ile ilgili Alman Mimarlar Birliği'nin hazırladığı bir sergi 21 Ocak ve 1 Şubat tarihleri arasında Volksbühne Tiyatrosu Fuayesinde yer aldı. Bu sergi kapsamında olayın tanıklarından Pierre Vago (Paris), Julius Posener ve Hardt-Walther Haemer'in katıldıkları "Olayın Tanıkları" konulu bir oturum düzenlenecek.

Theater Manifaktur'da, Brecht/Eisler İkilisinin *Yuvarlak Kafalar, Sivri Kafalar* adlı oyunu Ekim 1983'ten itibaren sahnelenecek. Gene bir başka sahnede Brecht'in 3. *Reich'ın Korku ve Sefaleti* sahnelenecek. Türk Derneği'nde de aynı oyunun birkaç bölümü Türkçe olarak oynanacak. Gene aynı dernek Nâzım Hikmet'in "Taranta-Babu'ya Şiirler"ini içeren bir akşam düzenlemeyi öngörüyor.

Diğer önemli sergilerden birini Alman Sendikalar Birliği 2 Mayıs 1983'te açacak. "2 Mayıs 1933 - Sendikaların Yokedilişi" adını taşıyan sergi de yalnız arşivlerden değil, olayın tanıklarının anılarını yansıtmasıyla da bütünlenecek. "Seksüel Bilimler Enstitüsü'nün Naziler tarafından tahribinin 50. yılı" da Magnus Hirschfeld Derneği tarafından düzenlenen toplantılarla vurgulanacak. Bu derneğin amacı, o tarihten bu yana henüz açılamayan Seksüel Bilimler Enstitüsü'nü yeniden Berlin'de kurabilmek.

Berlin Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda da "17.2.1933: Devlet Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'na SA-Saldırısı" konulu belgesel bir sergi açılacak. Hemen her semtte, özel galerilerde 50. yılın dehşetini anma etkinlikleri yer alıyor. Nasyonal Sosyalizm döneminde kadın, müzik, eğitim, çeşitli semtlerde Nazilere direniş... Önemli etkinliklerden biri de Akademie der Künste'de açılacak olan "1933 Kitap Yakma Girişimi" adlı sergi ve sergi süresince düzenlenecek okumalar...

Berlin Sinematek'i Üçüncü Reich ile ilgili film gösterilerini tüm yıl programına dağıtarak gerçekleştirecek. Bu arada gösterilecek filmler şu ana konularda programlanmış: Weimar Cumhuriyeti'nden Hitler'e, 3. Reich, Antifaşist ve Demokrat (Faik Harnack toplu gösterisi) ve İsrail Sineması.

Mutlaka Berlin'in o dönemin başkenti oluşu ve bu tür etkinliklerde Alman kentleri içinde bir kültür merkezi oluşturması bu etkinliklerin gene burada yoğunlaşmasına neden oluşturuyor. Ancak bu ürkünç 50. yılın ülke doğrultusundaki etkinliklerine gelince, Federal Alman televizyonlarının her hafta bir temerküz kampı filmi gösterdikleri ve savaş tanıkları yaşlılarla yaptığı söyleşiler dikkati çekmekte. Geçen hafta birinci programda izlediğim Auschwitz ile ilgili bir program, gene Türk azınlıktan görüntülerle son buldu... Ancak bu görüntüler üzerine düşen konuşmalarda, program yapımcıları, gene Türklere karşı güdülen yabancı düşmanlığını eleştirerek, kendi gençlerini ikna ediyorlardı.

Alman yayınevleri de bu yıl yıldönümü dolayısıyla konuyla ilgili yayınlarının yeni baskılarını ya da cep kitabı baskılarını hızlandırdı, çoğalttı. Bir yandan mart ayındaki seçimlere hazırlanan Federal Almanya'nın neden olduğu acıları unutmamasını dilerken, bu acıların yalnız Almanlara değil, tüm dünyaya özgü olduğunu söylemek gerekir mi? Yazıyı, tüm yaşam ve yapıtını nasyonal sosyalizme karşı mücadele veren Peter Weiss'tan iki alıntıyla bitirmek istiyorum:

"Auschwitz'te 6000 SS görevli bulundu. / A blokunda 15.000 Sovyet tutsak öldürüldü. / A blokunda 405.000 insan numaralandı / (doğrudan doğruya gazla öldürülenler hariç) / 100.000'in üzerinde numara alan tutuklulara 'milyoner' denirdi. / Auschwitz'te 2 milyon ile 4 milyon arasında insan öldü.

"Gerçi ben kaçtım./ Ama kaçtığım ve saklandığım gerçek / beni her zaman izledi. En yakınımdan da daha yakınımda kaldı. / Bu acıyı algıladım, duydum, dinledim, bu acıya kulak verdim, / bu acıda boğuldum. / *(Not Defterleri).*

Milliyet Sanat, 1 Şubat 1983

33- Uluslararası Berlin Film Şenliği **Hakkâri'de Bir Mevsim** *'in Başarısı ve Öteki Filmler Üstüne*

18 Şubat - 1 Mart tarihleri arasında düzenlenen 33. Uluslararası Berlin Film Şenliği'nde "Altın Ayı" ödülü İngiliz yapımı *Belfast 1920* ile İspanyol yapımı *La Colmena (Arı Kovanı*) adlı filmler arasında paylaştırıldı. Şenliğin en önemli olayı, bir Türk filminin, *Hakkâri'de Bir Mevsim'*in dört ödül birden kazanmasıydı. Yönetmenliğini Erden Kıral'ın yaptığı film şenliğin ikinci büyük ödülü olan "Gümüş Ayı"nın yanı sıra Uluslararası Sinema Eleştirmenleri Birliği (FİBRESCİ) ödülünü; Uluslararası Sanat ve Deney Sinemaları Yazarları Birliği (CIKAE) ödülünü; içerdiği insancıl değerler nedeniyle de Uluslararası Protestan Kiliseleri Birliği ödülünü kazandı. Aşağıdaki yazı *Hakkâri'de Bir Mevsim* üstüne Alman basınında çıkan eleştirilerden alıntıları ve şenliğe katılan öteki filmler üstüne özlü bir değerlendirmeyi içeriyor.

33. Uluslararası Berlin Film Şenliği, yeni Türk sinemasının yeni bir zaferiyle sonuçlandı. Şenliğin ikinci büyük ödülü "Gümüş Ayı" yanında üç ödül daha kazanan *Hakkâri'de Bir Mevsim'den* söz ediyorum. Aslında, bu konuda sözü Alman basınına bırakmak, kendi düşünce ve izlenimlerimizi festivale katılan ve ödüle değer görülen öteki filmler üstünde yoğunlaştırmak daha doğru olacak.

Evet... Gelelim Alman basınının filmimizi nasıl değerlendirdiğine: 3 Mart tarihli *Siiddeutsche Zeitung'da* eleştirmen Peter Puchka: "*Hakkâri'de Bir Mevsim* adlı Erden Kıral'ın yönettiği Türk filmi, ilkin resimlerle etkiliyor insanı (Kamera: Kenan Ormanlar). Bugün, kameranın televizyonun etkisiyle sürekli olarak başoyuncunun ardında koşmayıp, resimler yaratması başlı başına bir olay. Oysa bu filmin her çerçevesinde insanları birbirlerine yaklaştıran, iliklere işleyen acı soğuğu algılamak ve gene aynı insanları yüksek Anadolu dağlarında yitmiş noktalar olarak sezinlemek olası. Sanki kar yığınları her olguyu yavaşlatıyor ve buzlara gömüyor. Sorunlara böylesine eğilebilmek için büyük bir sabır gerekir. Kıral, insanları gözlemlemede çok dikkatli. Sorunları çözebilmek için gereken sıcaklığı da Kıral ve Ormanlar öylesine iyi çözümlemişler ki, bu

arkaik doğa ile iç içe girmiş yaşamı dikkatle saptamışlar. *Hakkâri'de Bir Mevsim*, bence yarışmaya katılan en güzel film. Hiç değilse bu filme 'Gümüş Ayı' ödülü verilmiş oldu."

"Ferit Edgü'nün romanından hareket eden yönetmen Erden Kıral, bir öğretmenin yaşadıklarını güzel ve sakin bir oturmuşlukla, rahatlıkla anlatıyor. Köyü gösteriyor, bu bir avuç çıplak taş evi. Özellikle bütün köyü, böylelikle köyün yalnızlığını, dünya ile bağlantısızlığını tümüyle yansıtıyor. Ve dikkatlice buradaki insanların psikolojisine iniyor. Bu insanların da yaşamlarıyla ilgili tasarıları, özlemleri, düşleri var, belki de hiçbir zaman gerçekleştirmeyecekleri." Carla Rhode, *Tagesspiegel,* 25.2.1983

Hakkâri'de Bir Mevsim öğretmeyi amaçlamıyor, ama biz izleyiciler öğreniyoruz. Uzaktaki bu köy ve köyün insanları, bu insanların onurlu kişilikleri, yaşamlarını sürdürebilme içinverdikleri sessiz ve bitmeyen mücadele... Öylesi bir yaşam ki, küçük mutlu anları ancak çocuklar yaşayabiliyor. Erden Kıral'ın filmi bir olguyu ortaya getirip koyuyor, açıklamaya çalışmıyor. Bu da filmin niteliklerinden biri". *Volksblatt,* Berlin 24.2.83

"Festivalin en etkileyici filmi gene Türkiye'de gerçekleştirilmiş. Yalın anlatımı içinde, olağanüstü yoğun bir yapıt. İnsan varoluşunu yansıtmasında Bunuel'in *Las Hurdes* filmini anımsatan *Hakkâri'de Bir Mevsim,* yönetmen Erden Kıral tarafından belgesele yakın ve stilize edilmeden anlatılıyor. Az kullanılan sözcükler büyük çağrışımlar taşıyor... Bir dayanışma, bir olguya kanıt bir yapıt Erden Kıral'ın filmi. Anlatımı bir yakarıyı dile getiriyor: Sessiz ve vakur, suskuyla, ama suskuyla konuşuyor. Anton Çehov gibi..." Wolfram Schütte/ *Frankfurter Rundschau.*

"Festivalin en güzel filmi Türkiye'den geldi: *Hakkâri'de Bir Mevsim"*. Hilke Schlager bu yorumu RIAS radyosunda verirken, aynı yorum I. Heinrich Jost tarafından SFB radyosundan da verildi...

İtalyan ve İspanyol gazetelerinin "Opus" diye söz ettikleri *Hakkâri'de Bir Mevsim,* Alman basını dışındaki yabancı basın tarafından da gene en ilginç film olarak karşılandı... En önemlisi halkın, izleyicilerin en sevdiği film olarak, kente bir sanat olayı yaşatmayı başardı... Hem de Berlin gibi sanat olaylarını kanıksamış bir kente...

Bu yılki uluslararası jüri şu üyelerden oluşuyordu: Başkan Jeanne Moreau, İsviçre Film Merkezi Üyesi ve gazeteci Alex Beanninger, İtalya'dan yönetmen Franco Brusati, Sovyetler Birliği'nden yönetmen Elem Klimow, Berlin Literarisches Colloqium film bölümü başkanı Ursula Ludwig, Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Profesör Dr. Kurt Matzig (yönetmen ve DEFA kurucularından), Joseph L. Mankiewicz (ABD'li yönetmen), Franz Seitz (prodüktör ve yönetmen, Münih), Huang Zongjiangt (dramaturg ve senaryo yazarı, Çin Halk Cumhuriyeti).

Uluslararası jürinin sonucunu, SFB Radyosu aynı gün saat 18:00'deki yorumunda şöyle nitelendirdi: (Altın Ayı'yı alacak tek film *Hakkâri'de Bir Mevsim*, bu nedenle sonuçlar tartışmalı). Ama aynı yıl iki önemli festivalde iki Türk filmine de büyük ödül verilemiyor, bu da böylesi festivallerin iç politikası.

Festivalin en ilginç filmi olarak jüri özel ödülü Gümüş Ayı'yı *Hakkâri'de Bir Mevsim* filmi alırken, üzerinde durulacak İngiliz filmi ve önemsiz İspanyol filmi arasında Altın Ayı bölüştürüldü.

Ascendancy (Belfast 1920), 1950 doğumlu İngiliz yönetmen Edward Bennett'in iki belgesel filmden sonra gerçekleştirdiği ilk konulu filmi. 1920 yılında Belfast'ta geçen film, bir yandan Protestan ve Katolik halkın birbiriyle çatışmasını gösterirken diğer yandan İngiliz egemenliği karşısında halkın direnişini, yoksulluğunu, sendikal işçi hareketlerini çarpıcı sahnelerle veriyor. Bu sahnelerde hareket, canlılık ve mücadeleci davranış kitlelerin direncini, yaşama azmini yansıtıyor. Yönetmen, bu kitle yaşamı içine tersane sahibi bir büyük burjuvayı ve onun halktan duvarla çevrilip, tüm yaşama kapılarını kapamış sayısız uşakların hizmet ettiği şatosundaki mutsuzluğunu yerleştirmiş. Cilt cilt edebiyat kitapları arasında kendi dünyasını yaşadığını ve özellikle Dostoyevski'yi sevdiğini öğrendiğimiz oğlu, nihilist bir tavırla Birinci Dünya Savaşı'na katılıyor ve ölüyor. Kızı, erkek ve insan sevgisini birleştirdiği ağabeyinin ölümü karşısında bir elini çolak haline getiren ve giderek yaşamına mal olacak şizofreni benzeri bir hastalığa bırakıyor kendini. İngiliz tiyatro oyuncusu Julieu Covington'ın olağanüstü oyunu filmden arda kalan tek güç.

Sayısız hizmetçinin gözü altında, kendisine bakan anlayışsız hemşirenin gerektiğinde dayak attığı bu ilginç entelektüel kadın, çevresinde kendisini anlayan ve dinleyen hiçbir insan bulamıyor. Babasının duvarları ile halktan da uzakta. Şatoyu sokak çatışmalarından koruyan bir birlik asker arasında erkek kardeşinin yerine sevebileceği subay da ona "zavallı hasta kız" deyince... kendini hastalığa tümüyle teslim eden, aynı subay dönüp geldiğinde, onu götürmek, yaşama döndürmek istediğinde, tek sözcük söylemeyen, elleri yüzünü yırtmasın diye yün eldivenlere sarılı... büyük sanayicinin yiten ikinci çocuğu. Yönetmen Bennet, basın toplantısında yöneltilen sorulara karşı, başoyuncusunun hiç hasta olmadığını, bilinç ve dirençle kararlı bir ölüme gittiğini vurguladı.

Altın Ayı'yı bölüşen *La Ruche (Arı Kovanı)*, 1935 doğumlu, İspanyol yönetmen Mario Camus'nün. Camus, Carlos Saura'nın çeşitli filmlerinin senaryo çalışmalarında bulunmuş, özellikle edebiyat uyarlamalarıyla tanınan bir yönetmen. Bu film, İspanyol yazarı Camilo Jose Cela'nın, 1943 yılında yazdığı ve İspanya iç savaşından sonraki Madrid'de yoksul, güç yılları belli bir çevrede yansıtan, yer yer gene Dostoyevski duyarlılığı taşıyan bir yapıt. Film genellikle Beyoğlu'nun eski Baylan Pastanesi'ni andıran bir pastanede geçiyor. Burada oturan yazarlar, bana İstanbul'un 1950 yılları sonralarını, her gün, yatacak yer arayan yoksul yazar, biraz duyarlılığı ile Hayalet Oğuz'u çok anımsattı. Ancak film, İtalyan yeni gerçekçilerinin daha 50 yılları başlarında gerçekleştirdikleri anlatıma hiçbir sanatsal güç katmıyor, yaratıcılıktan yoksun, titiz bir yineleme... Eski sinemasal dillerin titiz bir yinelemesi.

Yarışmadaki Fransız filmleri daha çok ticari sinema havası taşıyordu. Eric Rohmer, *Pauline Plajsa* adlı, en iyi yönetmen ödülünü aldığı filminde, yeni mayo modelleri ve çok güzel kadın-erkek gövdeleri sunarken, deniz kıyısının sakin köşklerinin yeşil çimli bahçelerine, yanık tenli, beyaz dantel giysili aşk arayan "güzelleri" bir *Elle* dergisi çerçevesinde yerleştiriyor. Güzelliğin estetiğini arama çabası sezinleniyor Fransız sinemasında. Yarışma filmleri arasında yer alan Alain Robbe-Grillet'nin *Güzel Tutuklu* adlı filminde de aynı nitelikler var. Ama film, iyi bir yazarın elinden çıktığını yazınsal diyaloglarla kanıtlıyor. "Yaşam düştür, düş yaşamdır. Çevremizdeki canlıların belki birçoğu ölülerden oluşuyor, bu nedenle böyle sıkıntılı dolaşmıyorlar mı?" sorularını düş içinde kurduğu filminde

gerçeküstü anlatımla yansıtıyor Robbe-Grillet. Görüldüğü an unutulan bir film.

Yarışma filmleri arasında İsviçre yapımları daha çok üzerinde durulmaya değer filmlerdi. 1941 İsviçre doğumlu Daniel Schmid, Berlin Film Akademisi'nde okumuş ve Alman yönetmenleri Schroeter ve Fassbinder ile birlikte çalışmış. Yarışma filmleri arasında gösterilen *Hecate (Gecelerin Metresi)* ile gerçekten ticari sinemalarda zevkle seyredilecek bir aşk filmi yapmayı başarmış.

Yarışmanın merakla beklenen filmlerinden *Beyaz Kentte (In the White City),* ünlü İsviçreli yönetmen Alain Tanner'in onuncu filmi. Lizbon kentinin, gene İstanbul'un tramvayların işlediği yıllarını anımsatan görüntüleri, meyhane ve barları gerisinde, kendini, kişiliğini arayan bir denizcinin kısa bir yaşam kesiti. Ünlü Alman oyuncu Bruno Ganz'ın canlandırdığı bu Orta Avrupa gelişmiş ülkelerinin yalnız adamı, kendini en geniş, sonsuz denizler ortasında bile, gemi kamarasında bir hücrede hisseden, ama kendini aradığı günlerin sonunda gene boşluk, sonsuzluk içindeki denizlerde yol alan gemisinin hücresini seçen biri. Tanner de, her Batı Avrupalı sanatçının yaptığı gibi, kişisinin kurtuluşunu, mutluluğunu aşka, tutkuya bağlıyor. Batı'da yaygın bir düşünce ve yaşam anlayışı bu. Bireyin çıkmazı intihar, ama mutlu olmak, kendini kurtarmak istiyorsa, sıkı sıkıya gerçek aşkı bulmasının gerekliliği. Ya da bireysel boşluk, anlamsızlık. Tanner aynı posta kutusu başına oyuncusunu beş kez getirerek film içinde film çekmek ve aynı görüntüleri izleyiciye üç kez vermekle, böyle usta bir yönetmenin düşmemesi gereken hatalara düşüyor. Aşk, bunalım, viski, otel odası, nedensiz yere bıçaklanma, bir öteki sahnede ortaya çıkma, eskiye dönme... Şiirsel bir anlatım beklenen film, diğer yarışma filmleri arasında sivrilmesine karşın, gene de büyük kusurlar taşıyor.

1981'de *Kurşun Gibi Yıllar* adlı siyah-beyaz filmiyle Venedik'te büyük ödülü alan Margarethe von Trotta'nın yarışmaya katılan *Heller Wahn (Açık Çılgınlık)* adlı filmi hiç kimse tarafından beğenilmedi, hatta gösterim sırasında yer yer yuhalandı. Trotta, izlediğim bu ikinci filminde de, film çekmek yerine "makale" yazıyor, okuyor, okutuyor, konuşuyor konuşturuyor. İpi boynuna geçirmek isteyen, o an diğer

kadın tarafından kurtarılan, düğümlü ipi ellerinde tutup, tıpış tıpış eve yol alan kadın oyuncular, tüm izleyicinin tepkisiyle karşılaştı. Öyle ki, Trotta aynı kadınları kahve falı baktırmak için Kahire'ye götürüp geri de getirdi. İhtiyarlar yurdu, ruhsal bunalımlar, evliliklerin bozulması, sürgündeki sanatçıların Alman kadınların evinde sığınma durumuna düşmesi, sevgi bulsalar da ülkelerinden ayrı olmanın boşluğunu dolduramayan insanların sorunlarına, yani Almanya'daki güncel sorunlara da yanıt aramaya çalışan Trotta, film yapmayıp gerçekten incelemeler yazsa, daha başarılı olur, ama sinemanın ününden de yoksun kalır.

1944 Tahran doğumlu yönetmen Sohrab Shahid Saless, 1974 yılından bu yana Federal Almanya'da yaşamakta. 1975 yılında yaptığı ve yabancı işçi sorununa eğilen *Gurbette (In der Fremde)* adlı filmi, Türk-Alman kültür enstitüleri tarafından Türkiye'de gösterildi. Bu yılki yarışmaya *Utopia* adlı filmi ile Alman filmleri arasında katılan yönetmen, kanımca festivalin en kötü film örneğini sundu. Yeşilçam'ın "en gaddar", "en kötü adamlı" filmlerini aratmayan, Berlin'de satılık kadınların düştüğü çıkmazları dile getiren filmin, festivalde yarışmaya nasıl seçilebildiği gerçekten sorulması gereken bir soru.

Yarışmada yer alan Macar filmi *Akbaba*, yönetmen Frene Andras tarafından Budapeşte'de çekilmiş. Polisiye bir film havasında sosyalist toplumda da hırsızlık, haksız kazanç, sınıf farkları, sorunlarının anlatıldığı film, Fassbinder'in *Maria Braun'un Evliliği* filminden alınmış, kendini evle birlikte havaya uçurma sahnesiyle son buldu. Fassbinder'in Batılı sinemacıları çok etkilediği apaçık ortada. Trotta'da filminde Hanna Schygulla'ya aynı Fassbinder'in *Veronika Voss* filminden aldığı bir sahneyle piyano başında şarkı söyletti. Ancak büyük bir saflıkla, kadına şarkı söyletirken piyano üzerindeki kırmızı bir gülü okşattı ki...

Fassbinder'in *Alexanderplatz, Lili Marlen, Lola, Veronika Voss, Querell* adlı son filmlerinin kameramanı Xaver Schwarzenberger de ilk yönettiği filmle yarışmaya katıldı. Önemli bir şarkıcı öldü mü, hemen ona benzeyen bir sesin onun yerini alması, almaya çalışması, bir sarışın bombanın yerine diğerinin yaratılmaya çalışılması gibi bir olay. Mutlak Schwarzenberger çok iyi bir kameraman ve çok iyi ışıklar hazırlıyor. Ama kameraman, kanımca bir film yönetmeninin yerini hiç alamıyor. Schwarzenberger, Peter

Handke'den sonra Avusturya'nın en tanınmış yazarı Gerhard Roth'un *Sessiz Okyanus* adlı romanından yaptığı filmde siyah-beyaz görüntülerle, gene bir Avusturya köyünde kendini arayan bir "entelektüel"i anlatıyor. Albert Camus'nün *Yabancı'*sını okuyan aydın, köye gelir gelmez tuttuğu odasında çalışma masasının karşısına sevgilisi, unutmak istediği, unutamadığı kadının altı-yedi tane aynı fotoğrafını sıralıyor.

Doktor olan aydın, bir insanın ölümünün sorumluluğunu taşıyor. Kaçışının nedeni bu. Suçluluk duygusundan sıyrılmak. Bir ara başına av tüfeğini dayıyor, geceleri yalnız odasında bol bol içki içiyor, bir farenin çıtırtılarından arkadaş arıyor. Köylülerle ilişki kurmaya çalışıyor... Ama köy nasıl yansıtılıyor. Berber, yalnız bir dul, av sahneleri, düğün, antikacı dükkânı... Yönetmen bu insanların dünyasına yalnız resim, yalnız kamera olarak giriyor, bu görüntülerin filmle ve acısını unutmak, kendiyle hesaplaşmak isteyen doktorun bağlantısını kuramadan... Her şey kameranın izlemek istediği ilginç görüntüler... Kızaran balıklar, yenen yemekler... Hepsi fotoğraf. Üzüntülü doktor da film boyunca her yerde yiyip içiyor. Gene Fassbinder'den bir sahne... Köy düğününde yalnız dulla doktorun son tangosu...

Uluslararası jürinin festivalde dağıttığı diğer ödüller şunlar:

En iyi kadın oyuncu: Jewgenija Gluschenko (*Kendi Dileği ile Âşık*) filmindeki oyunu için (Sovyetler Birliği) Gümüş Ayı.

Şampiyonluk Zamanı filmindeki rolü için ABD'li oyuncu Bruce Dern - Gümüş Ayı.

Kişisel Yetenek (Xaver Schwarzenberger) - *Sessiz Okyanus* filmi için Gümüş Ayı (Avusturya).

İki övgü ödülü: *Yabancı Dostlar* adlı Çin Halk Cumhuriyeti filmi... Reji: Xu Lei

Danimarka filmi (*Güzel Ülke Değil*) yönetmeni Morten Arnfred.

Uzun metrajlı filmlerin yanı sıra, kısa filmlere de bir Altın, bir Gümüş Ayı verildi. *Hakkâri'de Bir Mevsim* nasıl uzun filmler arasında her filmi

aşıp sivriliyor, eksiksiz bir sanatsal nitelik ve yeni bir soluk getiriyorsa, kısa filmler arasında da Altın Ayı Ödülü'nü alan Çekoslovak filmi *Diyaloğun Boyutları* (Yönetmen: Jan Svankmajer), aynı yaratıcı soluğu getiriyor. Prag Sürrealist Ekolü üyelerinden, 1934 doğumlu yönetmen, Prag Güzel Sanatlar Akademisi'nde okumuş, yazar ve ressam aynı zamanda. 11 dakikalık filminde resim ve plastik sanat aracılığı ile insan ilişkilerini üç yönlü araştıran yönetmen, nesnel, tutkusal ilişkiler yanı sıra, insanların birbirini yiyişi (insan insanın kurdudur) konusunu da şaşırtıcı güçle işliyor. Hiçbir ticari amaç güdülmeyen bu sanat yapıtının gerçek bir yaratıcılık olduğunu belirtmek gerekir.

Festivalin diğer dallarındaki ödül dağılımına gelince:

Çocuk filmleri dalında Çekoslovak yönetmen Otokar Kosek'in *Lukas* adlı filmi UNICEF jürisi büyük ödülünü aldı.

C.I.F.E.F. Ödülü de *Sabine Kleist* adlı Demokratik Alman yapımı filme verildi.

Sanat Sinema Eleştirmenleri Federasyonu C.I.C.A.E. Schwarzenberger'in *Sessiz Okyanus*, Roberto Farias'ın *Brezilya İleri* adlı filmleri yanı sıra, *Hakkâri'de Bir Mevsim*'i ödüllendirdi. Bu ödülün filmin cesaretli tutumu ve sanatsal niteliğinin ağır basması nedeniyle verildiği vurgulandı.

Uluslararası Sinema Yazarları FIBRESCI Ödülü de yarışma bölümü için en önemli ödüllerden biri. Bu ödül de oybirliği ile *Hakkâri'de Bir Mevsim'e* verildi. Sosyal bir durum ve coğrafi bir konumu (olayı) böylesine yalın ve güçlü biçimde yansıtmasından ötürü.

Aynı kurum, Eric Rohmer'in filmini de ahlak ilişkilerine dikkatli bakışından dolayı ödüllendirdi.

Uluslararası Protestan Kilisesi de ödülünü *Hakkâri'de Bir Mevsim'e* verirken, filmin gücünü vurguladı ve aynı koşulların dünyanın her yerinde rastlanacak insansal durumlar olduğunu belirtti.

Bu jüri, forum kapsamında gösterilen filmlerden İsviçreli Bruno Moll'un *Tüm Yaşam* filmini de ödüllendirdi.

Festivalde yarışma dışı gösterilen filmlerin en önemlisi Heinrich Böll, Alexander Kluge, Volker Schlöndorff, Stefan Aust'un gerçekleştirdikleri belgesel *Savaş ve Barış* adlı yapım. Ünlü

Alman yazarı Böll ve Kluge, Schlöndorff gibi genç Alman sinemasının kurucuları, 120 dakikalık bu belgeselde, dünyanın ve özellikle Federal Almanya'nın bir nükleer savaş karşısında, altında bulunduğu tehlikeye karşı uyarıyorlar. Gerçekten de bu üç sanat adamı, böylesi bir barış çığlığı ile halklarını uyarma konusunda önemli bir girişimde bulunuyorlar ve dünya barışını sağlama doğrultusunda üzerlerine düşen sorumluluğu yerine getirmiş oluyorlar. Öğretici nitelikteki bu cesur film, sinemanın politik ve toplumsal işlevi açısından Federal Almanya'da şimdiye dek yapılmış en önemli belgesel.

Gene festivalde yarışma dışı Polonyalı yönetmen A. Wajda'nın *Dalton* adlı son yapıtı gösterildi. Tarihi film havasında çekilen bu film, usta bir yönetmen elinden çıktığını belgelese de, böylesi konulara bir Visconti'nin getirdiği iç gerilimi verebilmekten çok uzak.

Bu yılki festivalde, insan ve toplumsal sorunlara eğilen filmler, ticari filmlere karşın daha ağır bir bölümü oluşturuyordu. Çeşitli ülkelerden ortak ve çeşitli konuların getirdiği içerik zenginliği ve sanatsal uğraşlar dikkat çekiyordu. Yönetmenler, artık çoğunlukla 1940 kuşağının 1950'lere uzandığı dönemin, genç insanlarıydı. Bir yenilik vardı. Bu heyecan da Berlin Film Festivali'ni düzenleyenlerin sanatsal ve insancıl filmlere önem verdiklerini kanıtlıyordu. Hemen her filmde "insan" sorusu ağır basıyordu. Berlin gene güneşliydi. İlk kez gösterilerin yapıldığı sinemalar önünde bu denli uzun izleyici kuyrukları oluştu. Kent, canlı günler yaşadı. Ta Hakkâri'den Berlin'e, Kurfürstendamm'a varan bir canlılık.

Milliyet Sanat, 15 Mart 1983

Akıntıya Karşı

Türkiye'de yetişmek ve yaşamakla ne denli doğru bir "çağdaşlık" düşüncesine varabildiğimi daha bilinçle kavradım. Türkiye'de aralarında yaşadığım sanatçı çevresinin ve insancıl halkın önemini yurtdışında daha derin değerlendirdim. Yurtdışında kişiliğimin bir boyutunu oluşturan "çağdaşlık" inancımı yitirmemek için çaba harcıyorum.

Yurtdışında yazmakta önemli bir ayrım var. Bir yazarı çocukluk algıları, ilk gençliği, içinde yaşadığı toplumsal ve ekonomik koşullar etkiler. Okumuş olduğu, sevdiği yazarlar etkiler. Ama yazarken anlık koşullar da etkileyici oluyor. Türkiye'de günlük yaşam son yıllarda o denli soyut, gerçekdışı ve gene öylesine acı boyutlara ulaşmıştı ki, yazı yazmak anlamı yitmiş bir eylemdi. Bütün bu gerçeküstü acı gerçeğe uzaktan bakmak, yazı yazmaya belli bir özgürlük ortamı hazırlıyor. Olumlu bir ortam.

Federal Almanya'daki iletişim zenginliği yazdıklarımda biçim ve öz değişikliği getirmedi. Yazar, kanımca ne yayınevi ne de iletişim araçları için yazar. Yazmak zorunda olduğu için yazar. Yazar, bulunduğu toplumun, yaşadığı çağın akımları ve iletişim araçları içinde, onlar yönünde davranan kişi değil, aksine bütün bu kuruluşlara yeni yollar arayan, akıntıya karşı yol alan yalnız insandır.

İşgücümüzün Avrupa'ya iki milyona varan insanımızla akışı, Türk edebiyatına doğal olarak yansıdı. Yalnız yurtdışında yaşayan yazarlar değil, Türkiye'de yaşayanlar da bu konuya zaman zaman yaklaştı. Sürgün edebiyatı, edebiyatımızda çok yıllar öncesi de vardı.

Türkolog Wolfgang Riemann'ın yakında Federal Almanya'da yayımlanacak olan "Türk Edebiyatı'nda Almanya" konulu doktora tezi bu olguya eğilen ilk bilimsel çalışma olacak sanıyorum.

Kendimi genellikle yeryüzünün her yerinde sürgün sayıyorum. Ve hiçbir yerinde göçmen saymıyorum. Yazdıklarım göçmen yazını değil. Somut anlamda sürgün yazını da değil. Ben kendi kendimi her an, her yerde için için sürüyorum.

Son çalışmam Almanca yazdığım ve Marburg Edebiyat Ödülü alan *Bir İntiharın İzinde* (Cesare Pavese Üzerine Çeşitlemeler). Bu kitabımın Türkçesini yazıyorum. Ayrıca iki senaryo çalışması yapıyorum. Bunun dışında özdeyişler, günlük, anı ve kısa paragraflardan oluşan ve Berlin'de "Literarisches Colloquium" tarafından yayımlanacak bir kitap hazırlıyorum.

Gösteri, Aralık 1983

Marburg Edebiyat Ödülü Üzerine

İnsanın, kendisinin ödüllendirildiği bir töreni yazması gerçekten güç. Ama Federal Almanya'da basılan gazetelerimiz genellikle futbol maçı, nişan, düğün, sünnet töreni ya da yurttan gelen bir şarkıcı konserine geniş yer ayırmalarına karşın, hemen Frankfurt kentinin bir saat yakınındaki Marburg kentinde Türkiyeli bir yazara verilen ödülü duymadılar ve ben tek başıma Türk yazınını temsil etmek, hem de *Milliyet Sanat* dergisinin yazarı olarak, ikinci bir kişilikle olayı tarafsız izlemek zorunda kaldım, ikinci bir dilde kitap yazıp, o dilin edebiyat ödüllerinden birini alan ilk Türk yazarı olarak bu töreni okura yansıtmayı görev sayıyorum. Kendi kendinin reklamını yapıyor diyenler bu yazıyı okumasın ya da bana diledikleri gibi için için kızsınlar. Ben her zaman öfkeden yana olmuşumdur. Yaz aylarında, *Bir İntiharın İzinde* (Cesare Pavese Üzerine Çeşitlemeler) adlı kitabımı yazıp bitirdiğimden beri, bu kitapla ilgili bir yazı yazmak istiyordum.

Berlin'de kaldığım bir yıl, beni edebiyatla baş başa bıraktı. Bu durum hem çok yararlı, hem de çok yorucu oldu. Acı duyarak, hem de çok yorucu oldu. Acı duyarak, ancak acılarım taştığı zamanlar yazabildiğim için, kendi kendime işkence etmek yazı yazmak. Ama zaman zaman kaçınılmaz bir durum. İsteğim çocukluktan, çevreden, kadın-erkek ilişkileri ve edebiyat dünyasından gelen duygularla sevgiyi bölüştüren, yaşama cesur ve olumlu bakış getiren bir kitap yazmaktı. On üç yıldır okuduğum Cesare Pavese'nin tüm kitaplarını burada bir kez daha okudum. Dostoyevski ile başlayan bir edebiyat dünyasını, Beckett, Kafka, Camus, Sartre, yitik kuşak Fitzgerald, Hemingway'den geçip, Cesare Pavese'de duraklamıştım. 1896-1949 arasında yaşayan Fitzgerald için şöyle diyor Pavese: "Bu yazarın kitaplarını salt onu çok sevdiğim için çevirmek istemiyorum, günün birinde onun gibi yazmak istiyorum."

1950 yılında, kırk iki yaşında Torino'da Roma Oteli'nde intihar eden Pavese bir anlamda İtalya'nın savaş sonrası yitik kuşağı değil mi? Aynı yitik kuşağın Türk yazını ile bağlantısı gene 1950'li yıllarda Ferit Edgü, Demir

Özlü, Sevgi Soysal, Güner Sümer, Orhan Duru, Leylâ Erbil gibi yazarlarımızla toplumumuza yansımadı mı?

Ülkemizde de Pavese döneminde yetişmiş, ününü onun kadar dünya yazınına duyurabilecek bir yazar daha vardı: Sait Faik... Oysa biz 1950 yıllarından bu yana yalnız köy ve popüler edebiyatın peşine takılıp, yalnız bu edebiyatı edebiyat sayma ve yayma eylemi gösterdik. Bununla da kalmayıp, bu edebiyatın önderlerinin koydukları barikatlarla engellendik.

Dünyaca ünlü yazarımız Yaşar Kemal, iki yıl önce İsviçre'de *Tagesanzeiger* gazetesi yazarı ile yaptığı bir konuşmada şöyle diyor: "Ben Türk edebiyatının Dostoyevski'siyim. Benim dışımda herkes batı taklidi..."

Oysa Haziran ayında Berlin'de yaptığı konuşmada Octavio Paz "Biz de kendi değerlerimizi, Batı akımları etkisiyle tanıdık. Sürrealizm olmasa, benim edebiyatım olmazdı," diyor.

Oysa, bugün Avusturyalı yazar Peter Handke'nin dünya dillerine çevrilen kitapları hiç de Türkiye'de daha önce adlarını andığım yazarlarımızın daha 1960 yıllarında yazdığı öykülerden farklı bir edebiyat anlayışını yansıtmıyor.

Federal Almanya'dan son yıllarda Türk yazınından çok kitap çevrildi. Bunlar geniş kitlelere yayılmasa da gene Türk yazınını tek yanlı yansıtan seçimler. Köy yazını, direnç yazını, işçi ve işlerimizi gözleyen yazın... İşte bu nedenler beni, kitabımı Almanca yazmaya itti. Çünkü nasılsa yazdıklarımız daha uzun süre çevrilmeyecekti, çevrilse de, belki biçem farklılıkları gösterecekti. Yirmi sekiz *yıldır iç içe* olduğum Alman dili, bu ülkede yaşadığım bir yıl içinde doğal olarak düşünceme egemen oldu. Yazdığım cümleleri Almanca düşündüm. Cümleler Almanca olarak belirdi. Bu kitabımda Cesare Pavese'nin tüm kitaplarından küçük alıntılar var. Belli bir dünya görüşünü, yalnızlığı ve acıyı yansıtan şiirsel anlatılar. Başlangıç çeşitlemelerini altı ay içinde Berlin'de yazdım. Kitabın üçte ikisini Berlin- Prag- Viyana- Zagreb- Belgrad- Niş- Belgrad- Zagreb- Trieste- Torino- S.Stefano Belbo arasındaki yedi bin kilometrelik yolu on gün içinde trenle ve arabayla geçip, hiç durmadan trenlerde, istasyonlarda, otellerde yazdım. Prag'da Franz Kafka'nın mezarı, Trieste'de Italo Svevo'nun mezarı ve Torino'da Pavese'nin tüm sokakları, bulvarları,

kahveleri, çalışma odası, intihar ettiği oda, doğduğu ev, yaşayan arkadaşı romanının kahramanı Nuto'yu bularak, konuşarak.

Svevo'nun tüm kahramanlarının fotoğraflarını gördüm. Onları tam romanlarını okurken düşündüğüm gibi buldum. Pavese'nin roman kahramanıyla üç gün konuştum. Yaşam her şeyi sunuyor, derinlemesine bakmayı bilirsek.

Kitabımı bitirdiğim günlerde Marburg Edebiyat Ödülü basında duyuruldu. Yayınlanmamış kitaplar ödüllendirilecekti, hatta henüz üzerinde çalışılan tasarılar... Bir ödülün, bir sanat ürününün niteliğini kanıtlamadığı tartışılmaz bir gerçektir.

Ama yabancı bir yazar olarak, Alman dilinde ilk kez yazdığım için, özellikle *Çocukluğun Soğuk Geceleri* adlı kitabımda düşündüğüm ve yıktığım yazın kuralları, kendimce yaratmaya çalıştığım bir edebiyat biçiminin burada nasıl karşılanacağı açısından bir ödül, önemliydi. Böyle bir kitapla, Türk yitik kuşağı yazınını da, beni etkileyen benden önceki kuşağı da, Türk yazınındaki çeşitli akımlardan birini de burada yansıtabilirdim. *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'ni yazdığımda da böyle düşünmüştüm. "Bu kitabı ya severler, ya da tümüyle yadsırlar." Ama kitap sandığımın üzerinde ilgi gördü. Kitap üzerine yazılanlar, benim kendi edebiyat anlayışımı desteklemekle kalmayıp, belki de sezgi ile sözcüklere dönüştürdüğüm bazı olguları bilinçle kavramama neden oldu. *Bir İntiharın İzinde* (Cesare Pavese Üzerine Çeşitlemeler) de Marburg Edebiyat Ödülü jürisi tarafından, aynı Türkiye'de Füsun Akatlı ve Leylâ Erbil'in *Çocukluğun Soğuk Geceleri*'ni değerlendirdikleri biçimde değerlendirildi. Bu yaklaşım benim için önemli ve sevindirici oldu.

Frankfurt/Main yakınındaki Marburg özellikle üniversite kenti. Dağlar arasında, gene dağlar ve tepeler üzerine kurulu 12. yüzyıldan bu yana eski görünümünü koruyan kent, yokuşları, sokak lambaları, eski küçük alanları, çeşmeleri, kaldırım taşları ile örtülü sokaklarıyla nedense bana hep çocukluğumun geçtiği Gerede yokuşlarını düşündürdü. Yedi sekiz yaşımda o yokuşlarda koşarken, hep dünyama bir biçim vermeyi düşünürdüm. Rüzgâra, kara, ışıklara, erik ağaçlarına, ölen yaşlılara, biz çocukların dünyasına, yalnız girdiğim odalardaki korkuya bir anlam arardım. Oysa bu yokuşlarında, çevreme verebileceğim anlamı

vermiştim. Ama gene de o garip dünyayı ilk tanıyan çocuğun yabancılığı kalmamış mıydı?

Marburg Edebiyat Ödülü ikinci kez veriliyor. İki yılda bir verilen Marburg "Yeni Edebiyat Topluluğu" (Neue Literarische Gesellschaft) ödülü ilk kez 1980'de gerçekleştirilmiş. Örgüt başkanı, yazar Ludwig Legge, böyle bir önemli üniversite kentinde, sürekli düzenledikleri, tanınmış yazarlarla okuma geceleri yanı sıra, bütçesi 45.000 DM'a varan bu ödülün kent kültür yaşamı için çok önemli olduğunu, ödülün hiçbir ticari amaç gütmediğini, hiçbir yayınevi ile bağlantısı olmadığını vurguluyor.

Ödül töreni eski üniversite arenasında yapıldı. On üçüncü yüzyılda yapılan büyük dinsel tabloların süslediği bir orkestranın Handel'den *concerto grosso*, J. Sebastian Bach'tan *Çembalo* konçertosu çaldığı, herkesin tören giysileri ile geldiği, sanatçı ve izleyicilerin yanı sıra, yöre politikacıları ve Federal Parlamento'dan Gerhard Jahn, Friedrich Bohl adlı milletvekillerinin hazır bulundukları tören gerçekten bütün beklentilerimi aşan bir düzeyde gerçekleşti.

Çevre Belediye Başkanı Dr. Christian Wagner, törende yaptığı konuşmada özetle "Kültürü yalnız büyük kentlerde geliştirmek yerine, böyle bir üniversite kentinden de ülke doğrultusunda kıpırdanışlarla beslemek amacındayız. Ödülün amacı, kitap piyasasına egemen olmuş ünlü adların yanı sıra, henüz yeterince tanınmamış yetenekleri de çalışmalarında özendirmektedir. Sanatın özgürlüğü ülkemizde anayasa ile saptanmıştır. Sanatçıya verilen bu temel hak, hepimizi bağlamaktadır. Politikacılar, sanat ve sanatçıya özgür ortam sağlamakla sorumludur. Ancak böylelikle iki taraflı bir hoşgörü ve çeşitli düşüncelerin tartışıldığı bir ortam yaratmak mümkündür. Bir halkın yaratma gücü ve hoşgörüsü, ancak sanatın yayılabilmesi ve düşünce zenginliği doğrultusunda gerçekleşir. Çağımızı ve çevremizi kavramamızda en büyük etken çağdaş sanattır. Kültür, insanın yaşam düzeyini belirleyen en önemli öğedir." dedi...

Bir politikacının bu önemli yaklaşımından sonra, jüri başkanı, yazar ve edebiyat eleştirmeni Hans Jürgen Fröhlich konuştu. Üç üyeden oluşan seçici kurul yazar ve eleştirmen Bremen ve Büchner Edebiyat Ödülleri jürilerinde de görev alan Herbert Heckmann ve Marburg Üniversitesi Alman Edebiyatı Profesörü Dr. Wilhelm Solms'tan oluşmaktaydı. 15.000 DM olan büyük

ödül, tanınmış bir yazarın tüm yapıtına veriliyor. Bu yıl bu ödülü, bir yıl önce İzmir Alman Kütüphanesi'nde okuma yapmış olan yazar Ludwig Harig aldı. Üç özendirme ödülünden ikisini alan Alman yazarlar da oldukça tanınmış. 1949 doğumlu Hans Georg Bulla, şimdiye dek üç şiir kitabı yayımlamış; Suhrkamp Yayınevi'nin kitaplarını, Hölderlin geleneğinden gelen, acılı bir dünya görüşünü çağdaş bir dil ve biçim anlayışı ile yansıtan bir ozan. Diğer ödülü alan, Jürgen Fuchs, 1950 doğumlu. 1977'de Demokratik Alman Cumhuriyeti'nden Batı Berlin'e gelmiş. Şiir, tiyatro oyunu ve roman yazarı. Kitapları gene büyük yayınevlerinden biri olan Rowohlt'ta yayımlanıyor.

Jüri başkanı Hans Jürgen Fröhlich bu yılki yarışmaya Federal Almanya, Demokratik Alman Cumhuriyeti, İsviçre ve Avusturya'dan dört yüz başvurunun yapıldığını, bunlardan üçte ikisinin şiir çalışmaları, üçte birinin roman, roman kesiti, uzun öykü, öykü ve çevirilerden oluştuğunu, hiç duyulmamış adlar yanı sıra ünlü yazarların da katılanlar arasında bulunduğunu söyledi. Yapıt sayısını önce 100'e, sonra 30'a indirgediklerini, dört yazarı ödüllendirmek için toplandıklarında büyük tartışma çıkacağını düşünürken, hiç de öyle olmadığını, oy birliği ile bu sonuca vardıklarını ve gene de en az yedi-sekiz değerlendirilecek yapıt daha bulunduğunu belirtti.

Jüri başkanı Hans Jürgen Fröhlich'in törende yaptığı konuşmadan kitabımla ilgili bölümü aktarıyorum:

"Yarışmaya katılanlar arasında Tezer Kıral'ın *Bir İntiharın İzinde* (Cesare Pavese Üzerine Çeşitlemeler) adlı çalışması çok şaşırtıcı oldu. Tezer Kıral bir Anadolu kentinde doğmuş. Türk vatandaşı ve halen DAAD bursu ile Berlin'de bulunuyor. Almancadan Türkçeye çevirileri yanı sıra Türkiye'de yayımladığı iki kitabı var: Öyküler ve bir roman. Bize gönderdiği Almanca olarak yazdığı ilk büyük şiirsel çalışması. Yazar, Cesare ve Italo Svevo'nun yaşam izlerinden gitmeyi deniyor. Torino'ya, S. Stefano Belbo'ya, Trieste'ye gidiyor, yazarların tanıdıklarını, arkadaşlarını arıyor, Svevo'nun ailesinden yaşayanlarla konuşuyor. Konuşmalarını aktarıyor, bu yazarların yaşadıkları ve çalıştıkları çevreyi anlatıyor. Sonuç bir röportaj değil, aksine atmosfer yaratılan, çok yoğun ve şiirsel bir araştırma. Bu çalışmada olduğu gibi otobiyografik bir anlatımla, kişinin yaşam ve düşüncesinin okura bu denli

yaklaştırıldığı ve bunun başarıya ulaştığı çok az yazınsal örnek biliyorum. Oysa Tezer Kıral otobiyografi yazmıyor, roman da yazmıyor. Kendine özgü bir biçim bulmuş, romansı, otobiyografiye yakın ve bu biçeme anılarını, içgüdülerinin izdüşümlerini yansıtıyor. Görüldüğü gibi, edebiyat ve yaşam arasındaki sınırları kaldırmamış. Yabancı bir dilde, bu dili başarıyla kullanması açısından bu ödül kendisine oybirliği ile verilmiştir."

Bu çalışmamla ilgili eleştirilerini Alman yazarı Hans-Magnus Enzensberger şöyle yansıttı: "Yazdıkların çok güçlü. Bu, mutlak güçlü bir yaşam simgesi demektir. Edebiyatın tüm kurallarına karşı çıkıyorsun. Ama ben sevdim ve yazdıklarından bir şeyler öğrendiğimi de söyleyebilirim."

ZDF, ikinci Alman Televizyonu kitapla ilgili (bir kültür programı kapsamında) bir çekim gerçekleştirecek. Hessen yöresi gazeteleri de oldukça geniş bir yer ayırdı.

Bu yazıyı, Cesare Pavese'den şu alıntı ile bitirmek istiyorum:

"Yaşanılacak bir yaşam vardır. Üzerine binilip dolaşılacak bisikletler vardır. Yürünecek yaya kaldırımları ve tadına varılacak günbatımları vardır."

Tarkovski: "İnsanlar ve Politikacılar Kendi Yarattıkları Sistemin Tutsağı Oldular"

Sovyet yönetmen Andrei Tarkovski, 10 Temmuz 1984 günü Milano'da yaptığı basın toplantısında, artık ülkesine dönmeyeceğini, ancak hangi ülkede kalmak istediğine henüz karar vermediğini açıkladı. 52 yaşındaki yönetmen, 20 yıllık sinema uğraşında altı büyük film gerçekleştirebildiğini, ülkesini, dilediği yoğunlukta çalışma olanaklarına erişemediği için terk edeceğini açıkladı. Tarkovski, 18 aydır İtalya ve İsveç'te çalışmakta, ayrıca 1983 sonbaharında Londra Covent Garden Kraliyet Operası'nda Mussorgski'nin *Boris Godunow*'unu sahneleyerek, sanat yaşamında ilk kez opera yönetti.

Sinemaya görüntü, müzik, kurgu, resim, happening sanatları yanı sıra, derin bir edebiyat ve felsefe birikimi getiren, Batılı yazar-yönetmenler Fellini, Bergman, Herzog, Fassbinder, Bunuel, Saura, Bill DouglasTa karşılaştırıldığında Tarkovski'nin yalnız kendi birikimini değil, tüm Rus yazınının birikimini sinemaladığını saptıyoruz.

Tarkovski, hem sosyalist, hem de kapitalist düzeni yadsıdığını, her iki düzene de filmsel şiirle karşı çıktığını söylüyor. "Neşeli insanlar beni yanıltır, onlara hiç tahammülüm yok. Ancak hiçbir pürüzü olmayan ruhlar neşeli olabilir, çocuklar ya da çok yaşlılar. Ama neşeli insanlar hiç de bu nitelikte değil. Kanımca neşe, insanın ancak çevresini, içinde yaşadığımız koşulları kavrayamamasından kaynaklanıyor". "Nostalghia", diyor Tarkovski "yalnızca memleket hasreti değil. Rusça'da *nostalghi* bir hastalık, öldürücü bir hastalık anlamına gelir. Andrei, ülkesinden uzak bir hastalığa tutulmuştur. Giderilmesi olanaksız bir özlemin hastasıdır. Neyi özler? Gerçeği, gerçek yaşamı özler." (Tarkovski'nin *Le Monde*’da yayımlanan konuşmasından.)

Kasım 1983'te, gazeteci ve psikiyatrist İrena Brezna, (Basel) Tarkovski ile Londra'da (belki Rusça bildiği için) bir söyleşi yapmayı başarmış. Gazetecinin yönelttiği güncel feminizmi vurgulayan sorulara hiç

katılmıyorum, ancak Tarkovski'nin yanıtlarını Türk okuru için de ilginç bulduğumdan bu söyleşiyi çevirmek istedim.

Brezna: Sovyetler Birliği'nde ünlü olmanızın mutlak bazı ayrıcalıkları var, sakıncaları da var mı?

Tarkovski: Ünlü olmak ve tanınmak gibi konular beni hiç ilgilendirmiyor. Kendi ünüm konusunda hiç kafa yormadım. Un, benim için anlamsız.

Brezna: Sanki ün sizi rahatsız ediyor. İlişkilerden kaçmıyorsunuz. Hemen hemen hiç görüşme yapmıyorsunuz.

Tarkovski: Gazetecilerle görüşerek, şöhretlerinden yararlanmak isteyenler var. Ben onlardan değilim. Aksine hiç sevmem söyleşileri. Yaptığım söyleşilerden sonra yayımlanan konuşmaların hiçbirini beğenmedim. Beni övdükleri için değil, konuştuğumuz dışında, bambaşka şeyler yazdıkları için. Ünümden dolayı ilgi çeken bir kişi olma duygusu, beni her zaman tedirgin ediyor. Adeta öfkeleniyorum.

Brezna: Konuşmamızın çıkış noktasının hiç de iç açıcı olmadığını mı anlatmak istiyorsunuz?

Tarkovski: Hep böyle. Yapılacak bir şey yok. Zaten çıkış noktası ne demek? Siz ve benim için böyle bir şey söz konusu değil. Ortada yalnız sizin benimle görüşme isteğiniz var. Ben de bütün gücümle size karşı direneceğim.

Brezna: Bizi bağlayan hiçbir olgu yok demekle yanılıyorsunuz. Filmleriniz var. Bu söyleşi sizinle konuşabilmek için bir vesile. Sizi tanımak istiyorum. Ama size ulaşmak oldukça güç.

Tarkovski: Ama ne yazık ki, bütün güçlükleri atlatabildiniz. Diğer gazeteciler gibi bu güçlüklere takılıp gelmeyebilirdiniz. Ama geldiniz.

Brezna: Evet, sizi bir kale gibi kuşattım. İşte şimdi buradayım ve nasıl konuşacağımı bilemiyorum.

Tarkovski: Yalnızca doğallıkla konuşun, yeter.

Brezna: Filmlerinizi duygularımın derinliğinde algılıyorum. Olaylara bakışınız da bana yabancı değil. Ancak, kadın olarak filmlerinizde kendimi göremiyorum. Yapıtlarınızda kadın ancak geleneksel bir rol oynuyor. Siz yalnız erkeğin dünyasını yansıtıyorsunuz. Ve erkeğin bakış açısından, kadın ancak bilmece. Seven, erkeği anlayan ve tüm varoluşu ancak erkekle ilişkisinde beliren bir kadın var filmlerinizde.

Tarkovski: Bu konuyu hiç düşünmedim, kadının iç dünyasını demek istiyorum. Kadına, kendine özgü bir iç dünya sunmak çok güç, bunu yapmak da istemiyorum. Kadının bir iç dünyası var, ama kanımca kadının iç dünyası, birlikte yaşadığı erkeğe sıkı sıkıya bağlı. Bence kadının yalnız olması hiç de doğal bir durum değil.

Brezna: Ya yalnız bir erkek, bu doğal mı?

Tarkovski: Yalnız bir erkek, yalnız olmayan erkekten daha doğal. Bu nedenle benim filmlerimde kadın ya yok ya da yalnız erkek dolayısıyla var. Yalnız iki filmimde kadın var: *Aynada* ve *Solaris*'te. Burada da kadın tabii erkeğe bağımlılığı dolayısıyla var. Siz kadının bu rolünü yadsıyor musunuz?

Brezna: En azından kendimi o kadında göremiyorum.

Tarkovski: Birlikte yaşadığınız erkekten, yaşamını sizinkine bağımlı kılmasını mı bekliyorsunuz?

Brezna: Hiç değil. Ben kendi dünyamı yaşayayım, erkek kendi dünyasını yaşasın.

Tarkovski: Bu mümkün değil. Kadın ve erkek kendi duygularını yaşıyorlarsa, onları bağlayan hiçbir şey kalmaz. Kadın ve erkeğin iç dünyalarının müşterek bir dünya oluşturmaları gerekir. Bu gerçekleşmezse, kadın ve erkeğin beraberliği mutsuz, uyumsuz ve giderek ölmeye mahkûmdur. Bir kadının erkeğini değiştirmesi bana çok garip geliyor. Önemli olan onun kaç erkeğin karısı olması değil, önemli olan bir ilke. Kadın, bu ilişkileri, bu evlilikleri bir hastalık gibi çeker. Yani kadın bir

hastalığa tutuluyor, sonra diğerine, sonra gene bir diğerine. Sevgi, öylesine bütün bir duygudur ki, bir kez daha yinelenmesi olanaksızdır. Ne durumda olursa olsun, olanaksızdır. Kadın, bu duyguyu yineleyebiliyorsa, o zaman sevgi onun için anlamsız demektir.

Brezna: Kadının doğasını bildiğiniz kanısında mısınız?

Tarkovski: Bu konuda bir düşüncem var, tıpkı sizin gibi.

Brezna: Ama ben kadın olarak kendimi derinliğimden tanıyabiliyorum.

Tarkovski: İnsanın yargıya varabileceği en zor olgu kendisidir. Kendi dünyasını koruyabilme çabası gösteren kadınlara şaşıyorum. Bence kadın olmanın anlamı, kadınsal sevginin yeteneği, onun özverisinde yatar. Kadının büyüklüğü de bu. Böyle kadınlara saygı duyuyorum. Böyle kadınlar da tanıyorum.

Brezna: Söyleyecek söz bulamıyorum. Size göre kadının varoluşu ancak erkeğe olan sevgisinde anlam kazanıyor.

Tarkovski: Böyle bir şey söyledim mi? Yalnızca kadın-erkek ilişkisinden söz ettik. Henüz bu durumu açıklığa kavuşturamadım, siz beni saldırganlıkla suçluyorsunuz.

Brezna: Yeterince söylediniz, bunu siz de biliyorsunuz.

Tarkovski: Ben yalnız, seven bir insanın artık kendi iç dünyasını içinde saklı tutamayacağını söyledim. Sevdiği insanla kaynaşacaktır çünkü dünyası, başka bütünlük oluşturacaktır.

Kadını bu ilişkisinden soyutlarsak, ilişkiyi de yıkmış oluruz. Kadın da hemen doğrulup beş dakika sonra yeni bir yaşama başlayamaz. Çünkü kadının iç dünyası, erkeğe olan duygularına bağlıdır. Bence de kadının iç dünyası, tümüyle erkeğe olan duygularına bağlı olmalıdır. Kadın, sevginin simgesidir. Ve sevgi de, insanın sahip olduğu en büyük değerdir. Burada değer sözcüğünü hem nesnel, hem de soyut anlamda, tüm duyguları kapsayan anlamında kullanıyorum. Yaşama, anlamını veren kadındır. Kurtarıcıyı doğuran Meryem'in, sevginin simgesi oluşu bir rastlantı

değil. Kadınlarla bu konuyu konuştuğumda, sanki saygınlıkları ellerinden alınacak duygusuna kapıldıklarını görüyorum. Bence bu kadınlar, gerçek saygınlığı ancak kendilerini erkeklerine tümüyle adadıkları zaman elde edeceklerini unutuyorlar. Gerçekten seven bir kadın, sizin yönelt

tiğiniz soruları yöneltmez.

Brezna: Ben, insanın hem sevebileceği hem de aynı zamanda kendi iç dünyasını koruyabileceği kanısındayım. Ve korumak zorundayım da. Kadın, kendi yolunu erkeğin yolu olarak seçerse, kaybeder. Elleri boş kalır. Bu eski, çok eski bir tuzak. Ben de zaman zaman, sevgi içinde bütünleşmeye eğilim gösteren bir kadınım.

Tarkovski: İyi ki öylesiniz. Bu duygunuzla övünebilirsiniz. Ama benim kadından zorla bunu istediğimi sanmayın. Güç kullanarak sevgi kazanılmaz. Bu nedenle görüşüm hiç kimse için tehlikeli değil.

Brezna: O halde sevgi ya var ya da yoktur.

Tarkovski: Evet ya var ya da yoktur. Ve sevgi olmazsa, hiçbir şey olmuyor demektir... İnsan yavaş yavaş ölüme gidiyor demektir. Ben yalnız kendi düşüncemi aktarıyorum. Tabii herkesin kendi dünyasını yaşadığı, ilişkilerin soğuklaştığı, bencilleştiği durumlar var. Belki böylesi durumlar daha da kolay. Böylesi ilişkiler daha az sakıncalı. Ve feminizm akımı bu doğrultuda. Gerçekten de bu ve benzeri konularda tartıştığım kadınların tümü, kadın olmanın olağanüstülüğünü kavramamışlar. Her zaman şaşırttı bu durum beni, çünkü kadının iç dünyası, erkeğin iç dünyasından çok başka. Kanımca kadın, bu özelliğinden dolayı erkeğe bağımlı olmadan yaşayamaz. Erkeksiz yaşamaya başladığında, örgensel yaşamını yitirir. Toplumda dilediği yere gelebilir, bir erkeğin işini de üstlenebilir, ama bunlar onu kadınsal kılmaya yeter mi? Hiçbir zaman yetmez.

Feministlerin neyi amaçladıklarını anlıyorum: Artık sorumluluklarını istemiyorlar. Her zaman ezildiklerini ve eşit haklar kazanarak bu durumdan kurtulacaklarını sanıyorlar. Kavrayamadıkları durum şu: İnsan, kadın ya da erkek, gerçekten yürekten bağımsız olmak istiyorsa, zaten bağımsızdır, özgürdür; özgürlüğü kendisi seçtiği için özgürdür, özgürlükçü bir ülkede yaşadığı için değil.

Bireyin özgürlüğü, ülkesinin özgürlükçülüğüne bağlı değil, kendi seçimine bağlıdır. İnsanların gerçekleştiremedikleri yaşam özlemlerini başkalarının suçu gibi görmeleri beni her zaman öfkelendirir. Bağımsız olmadığını söyleyen kişilere öylesine öfkeleniyorum ki. Bağımsızlığı istiyorsan, bağımsız ol. Seni engelleyen kim? Mutlu olmak istiyorsan. Ama mutsuzsan, mutlu ol.

Kadının uzun bir dönem süresince, dünya politikasının önemli olaylarından dışlandığı şüphesiz. Bu tabii haksız bir durum. Ama günün birinde kadın tüm toplumsal yaşama katıldığında ne olacak bilemiyorum. Buna karşı olmadığımı vurgulamak isterim. Kadının toplumsal yaşama tümüyle katılmasından yanayım. Ama bana öyle geliyor ki, kadın o durumda kendi dilediği konumu bulamayacaktır.

Brezna: Düşüncenize katılıyorum. Erkek yargıları dünyaya egemen olduğu sürece, kadın konumunu bulamayacak... Erkeğin başarısı ölçüt olduğu sürece...

Tarkovski: Yanılıyorsunuz. Beni önemli bir kariyer sahibi kadın kadar rahatsız eden hiçbir şey yok. Erkek olarak haklarımın sınırlandırıldığını sandığımdan değil. Kadının bu durumu bana hiç doğal gelmediği için. Bence böyle bir kadın, görmezliğe gelmesi gereken bir yola sapmış. Ancak erkekle yanlış bir rekabet onu bu yola sürüklemiş olabilir... Affedersiniz, adınız ne?

Brezna: Irena.

Tarkovski: İrena, dinleyin. Siz kadınsal doğanızdan hoşnut olmadığınızı söylüyorsunuz.

Brezna: Yanlış anlıyorsunuz.

Tarkovski: Şimdiye dek süregelen kadın-erkek ilişkileri dışında yeni ilişkiler olamaz ki. Çünkü dünyamız iki cinsiyetli; istesek de istemesek de. Belki herhangi bir gezegende tek cinsiyetli ya da beş cinsiyetli bir dünya varolabilir ve böylesi bir oluşum o gezegenin varlığının sürebilmesi için zorunludur. Belki böylesi bir gezegende hem bedensel hem de duygusal sevgi için beş varlığa gereksinme vardır. Ama yeryüzünde iki varlığa gerek

var. Her zaman bu durum unutuluyor. Neden bu gerçek unutuluyor, bilmiyorum. Haktan, durumdan, bağımsızlıktan söz ediyoruz, ama kadının kadın, erkeğin erkek olduğundan hiç söz etmiyoruz.

Brezna: Öncelikle kadını erkeğe bağımlı kılmanızı anlamıyorum. Ayrıca kadını sevgi, fedakârlık gibi kavramlarla erkeğe bağlamak istiyorsunuz. Oysa bana öyle geliyor ki, siz kendiniz sevgi ve fedakârlığa susamışsınız, ama sanki bu duyguları yaşamaya yeteneğiniz yok.

Tarkovski: Bilmiyorum. Olabilir. Bu konuda kesin bir yargıya varmam güç. Ayrıca sizin kurduğunuz tümceleri kurmak bana çok güç geliyor. Belki de kişisel yapınız benimkinden çok başka. Kendinizden beklentileriniz başka. Görülüyor ki siz benim *Ayna* filmimdeki anne değilsiniz. *Ayna* filmi benim annemi anlatır. Gerçeğe dayanan bir öykü, kayıtsız. Belki de haklısınız, bu filmde kendinizi göremediniz.

Brezna: *Stalker* ve *Solaris* filmlerinde insanlığın sorununa genelde bakışınız beni çok etkiledi, bu sorunu filmsel irdeleyişiniz. Bu söyleşiyi yapmamın nedeni bu. *Solaris* filminde aşkı da çok olağanüstü ve ince anlatıyorsunuz. Ama Chari'nin tek gücü sevgi. Yaralandığı tek nokta da gene sevgi.

Tarkovski: Siz yara almak istemiyorsunuz. Hiçbir yarası açılmayan bir insan olarak kalmayı yeğliyorsunuz.

Brezna: Bir an için düşünün. Kendinizi bir kadının yerine koyun. Yüzyıllardır hep başkaları için varolmaya koşullandırılmışsınız. Hiçbir zaman kendiniz olamamışsınız. Büyük bir yük değil mi?

Tarkovski: Erkek olarak ayakta kalabilmek de, kadın olarak ayakta kalabilmek kadar güç. Bütün mutsuzluk, tüm sorun başka yerden kaynaklanıyor. O da şu: Öyle bir toplumda yaşıyoruz ki, kitlelerin genel düşünsel düzeyi çok yetersiz. Bugün gözümüzü yumup yarın uyanmayacağımızı da biliyoruz. Herhangi bir akıl hastası bir düğmeye basarsa, üç adet bombanın gezegenimizdeki yaşama son verebileceğini de biliyoruz. Bütün bu gerçeklerin bilincindeyiz, ama onları gene de unutuyoruz. Akılsal ve tinsel ilgilerimiz o denli maddesel varlığımızın esiri ki... hiçbir zaman aklımıza gelmemesi gereken sorunlarla ilgileniyoruz. Bu

denli toplumsal sorunun varlığı, ne denli akılsızca davranmış olduğumuzun kanıtıdır. Akılsal ve tinsel açıdan doyum kazanmış bir kadın, hiçbir zaman erkeğin gölgesinde kaldığını, ya da onun esiri olduğunu düşünemez. Tıpkı kadın gibi, aynı doyumu sağlamış erkek de, kadını zorlamayı hiçbir zaman aklından geçirmez. Oysa siz getirdiğiniz örneklerle beni böylesi yanıtlara zorladınız. Bu tür sorunların açıklanması

bizi hiç de ilgilendirmemeli. Çünkü bu sorunlar, bizim akıldan yoksunluğumuzun belirtileri. Akılsal zenginlikleri şaşılacak boyutlarda kadınlar da tanıdım. Bu tür kadınlar böylesi sorunları hiç büyütmez, aksine öylesi bir ruh zenginliğine sahiptirler ki, öylesi bir moral [ahlaki] güçleri vardır ki, her erkek önlerinde diz çökmeye hazırdır. Ayrıca böyle kadınların önünde diz çökmek ayıp değil, bir şereftir. İşte sorun burada. İlişkileri açıklamaya çalışmak, kötü bir çıkış noktasıdır. Bu konuda çaba harcamak, hoşnutsuzluğumuzun belirtisidir, yoksa eşitlik aramanın değil. Bu ikisi çok ayrı konular. Bence, bugün kadın korkunç bir duruma sürüklenmiş. Gerçekten seven bir kadın bu tür sorular yöneltmez. Bunlar onu ilgilendirmez bile.

Brezna: Gerçekten seven kadın, sevgisini bir erkekte toplamaz, tüm dünyaya dağıtır. Nükleer savaşın dünyayı tehdit ettiğini söylediniz. Nükleer silahlar erkeklerin önderliğindeki bir dünyada üretilmiştir.

Tarkovski: Madame Curie'nin katkısını da unutmayalım.

Brezna: Sorumlular dünyamıza egemen olan erkeklerin gücü. Kadının, kadınsal içgüdülerine egemen olacağı bir dünya, belki de bu apokaliptik sonuca varmazdı. Böyle bir dünyada kadının sorumluluğunu taşımayıp, kendisini sevgiye ve bir erkeğe atamasını nasıl düşünebiliyorsunuz?... Erkeğin, kadının sıcak sevgisiyle gezegenimizi perişan etmesine seyirci mi kalsın?...

Tarkovski: Bu korkunç, korkunç bir varsayım. Ne demek istediğinizi anlıyorum. Ama, söylediklerinize şaşıyorum. Erkeğin dünyamız hakkında aynı duyguları taşımadığını mı sanıyorsunuz. Erkeğin bu dünyanın efendisi olduğunu sanıyorsanız, yanılıyorsunuz.

Brezna: Ya kim?

Tarkovski: O

Brezna: Nerede o?...

Tarkovski: *(Eliyle yukarıyı gösteriyor).* Görüyor musunuz söyleşi nereye varıyor. Sonuçları tartışıyoruz, nedenleri tartışacağımıza. Önemli nokta şu: İnsan, varoluşunun temel nedenini kavramamışsa, bu dünyaya neden geldiğini ve ömrünü neden burada yaşadığını bilmezse, o zaman işte dünya zorunlu olarak bugün içinde bulunduğumuz koşullara sürüklenmiş demektir. İnsanlık, daha "aydınlanma çağında" hiç ilgilenmemesi gereken konularla ilgilenmeye başladı. Maddesel dünyaya eğilmeye başladı. Bilmek, öğrenmek isteği, insana, özellikle erkeğe egemen oldu. Ayrıca kadın, erkek kadar bilime susamış değildir. Peki, ne oldu?... İnsanlar, kör gibi çevrelerini ellemeye başladı. Ellerinden başka çevrelerini algılayabilecek uzuvları yokmuş gibi davrandı. Bu dünya ile ilgili o denli şey öğrendik ki, toplumsal bir uyum kazanmamız, mutluluğumuz gerekirdi. Hayır. Tam aksi. Yeryüzü hakkında ne kadar çok bilgi edinsek, bununla uğraşan uzmanlarımız giderek atalarımızın bildiklerinden daha azını kavradığımızı saptıyor. Bizler, yanılgıların gücü altındayız. Yeryüzü üzerine çok şey bildiğimize karar verdik. Ama, hiçbir şey bilmiyoruz. Dünyanın küçük bir kesiti üzerine bildiklerimiz, bütünü için yetmiyor, çünkü yeryüzü sonsuz. Kanımca insanın varoluş amacı, bilip tanımakta yatmıyor. Bu insanın entelektüel görevi. Ama temel sorunu değil. Varolmanın temel sorunu, yaşamın anlamını kavrayarak yaşamakta. Örneğin atomun bölünmesiyle yeni bir enerji kaynağı buluyoruz ve bu enerjiden nasıl yararlanıyoruz?.. Atom bombası yapıyoruz, intihar silahı. Söylemek istediğim, buluşları olumlu yönde kullanma yeteneğinden yoksunuz. Bunun da nedeni, insanın niçin yaşadığını bilmemesi. Bilim adamı, yaşamının anlamını, buluşları gerçekleştirmekte görüyor. Bu, gerçeğe pragmatik bir yaklaşımdır. Sanatçı, sanat yapıtları gerçekleştirmek için yaşıyor. Herkes üzerine düşen görevle yaşıyor, bir görevin parçalarıyla ve eşitsizliği algılıyor, birbirine gıpta ediyor. Oysa, her insan, yaşamının anlamını kavrayıp, buna göre yaşamalı. Bu doğrultuda herkesin hakkı var ve herkes eşit haklara sahip: Sanatçı, işçi, papaz, köylü, çocuk, köpek, erkek ve kadın.

Yaşamın anlamını keşfedemezsek, onu-bunu kurcalamaya başlayıp sorunlar yaratırız. Bu sorunlar, yaşamın anlamını kavrarsak, hiçbir zaman ortaya çıkmayacak. Benim görüşüm bu. Başlangıçta, her şey yerli yerinde. Uygarlığımızın içine düştüğü çıkmaz, bir oransızlıktan kaynaklanıyor. İki kavram uyumsuzluk içinde: Maddesel ve ussal gelişim. Bu, insanın kendisini doğaya ve diğer insanlara karşı korumaya karar vermesiyle başlamış. Toplu mumuz, bu yanlış temel üzerine kurulu. İnsanlar birbirleriyle bir sevgi, dostluk, düşünce alışverişi dürtüsüyle ilişki kurmuyor, tabii yaşamını sürdürebilmek için. Ama, ben insanın başka türlü de yaşamını sürdürebileceğine inanıyorum: İnsan olduğu için, hayvan olmadığı için. Eski toplumlarda, insanların doğa ile uyum içinde yaşadığı ve akıl almaz sonuçlar elde ettiği toplumların yaşadığını biliyoruz. Örneğin Sanskrit yazılarında uygarlıkları saptanan Doğu kültürleri ussal ve nesnel yaşam arasında bir uyum sağlamayı başarmıştır. Bu kültürlerden kalan belgeler, uygarlığın eski çağlarda doğru yönde gelişebildiğini de göstermektedir. Bu uygarlıkların neden ortadan kalktığı sorusu yöneltilebilir. Başka kültürlerin oluşması, onlara düşmanlık beslemesi ve gelişmelerini engellemesi onları yok etmiş olabilir. Bilmiyoruz. Ne olursa olsun, insan yeryüzüne, düşünsel açıdan kendi kendini inşa etmek için geldiğini, içindeki 'kötülüğü' yenmesi gerektiğini, bencillikten kaynaklanan 'kötülük' dediğimiz duyguyu yenmesi gerektiğini kavramak zorundadır. Bencillik, insanın kendi kendini sevmediğinin belirtisidir, kendi kendini kavramadığının ve sevgi kavramını yanlış anladığının kanıtıdır. Tüm kavram ve olguların deformasyonu burada yatar.

Bilim dünyamızın budalalığı, yanılgısı ve giderek artan olumsuz sonuçları, kadının gerektiği anda dümene geçmemiş olmasında değildir. Bu olumsuz sonucun nedeni, insanlığın düşünce düzeyinin gereken yüksekliğe ulaşamamış olmasındandır.

İnsanlık yeni enerji kaynakları arayacağına, düşünce değerlerini yüceltme doğrultusunda çalışsaydı, düşünce enerjisi arasaydı, bugün konuştuğumuz sorunlar var olmayacaktı. O zaman insan daha uyumla, akılsal, düşünsel bir gelişimin denetiminde gelişecekti. Akılsal gelişim sürecinin, entelektüel süreç gibi insanı tek yönlülüğe sürüklemeyeceği kanısındayım. Çünkü akılsalcılık, aynı zamanda uyumluluk kavramını da içerir. Bunun dışında her şey, siz ne kadar haklı da olsanız, ikinci planda

kalır. Filmlerimde kendinizi bulamadıysanız, bu benim haksız olduğumu göstermez. Anlatmak istediğim kadının gerçeğini yansıttım ben.

Çok önemsiz sorunlarla uğraşıyoruz ve bugünün krizli dünyasını kurtardığımızı sanıyoruz. Oysa yanılgıya düşüyoruz. Kanımca bu tür sorunlarla uğraşmak tehlikeli. Bizi temel sorundan uzaklaştırır: Akılsal düzeyde sürdüreceğimiz mücadeleden. Akılsal/tinsel mücadele her alanda veriliyor. Bu nedenle herkes bu mücadeleyi anlıyor. Hiç eğitim görmemiş ama yüce ruhlu bir insan, temel sorunun nerede yattığını kavrar.

Gerçek sorumluluğunu kavramış bir insanın, temel sorunları yoktur. Yaşamın anlamını bilerek, yeryüzünde yaşama karşı görevimizi yerine getirerek, yaşamak istiyoruz. Ama çoğunlukla başaramıyoruz. Henüz yeterince güçlü değiliz. Bu yolu seçmek ve bu yolda yürümek önemli. Bu temel sorunumuz çözümlenmedikçe, peşimizi bırakmayacaktır. Acı olan, günümüz uygarlığının çıkmazıdır. Toplumu akılsal düzeyde geliştirebilmek için zaman gerek. Oysa zamanımız yok. İnsanın geliştirdiği teknik, artık kendi düğmeleriyle çalışıyor. İnsanlar ve politikacılar, kendi yarattıkları sistemin tutsağı oldular. Onları bilgisayarlar yönetiyor. Bilgisayarı devreden çıkarabilmek için kafaca çaba harcamak gerek. Bunun için de yeterli zaman yok. Tek umut, insanın bilgisayarı devreden çıkaracağı an, kafaca aydınlanmasında.

Milliyet Sanat, 1 Ağustos 1984

41. Uluslararası Venedik Film Şenliği

Kentler vardır, yazarlarıyla yaşar. Prag gibi, Dublin gibi, Burgaz Adası'nı yalnız Sait Faik orada yaşadı diye bütün adalardan daha çok severim. Venedik de benim için bir filmle yaşıyor: *Venedik'te Ölüm*... Visconti'nin kenti ne denli sevdiği belli... O kadar derin resimlemiş ki kenti, gençliği gören, ölümü yaşayan kahramanlarını sulara, köprülere, bulutlara, renklere öylesine yerleştirmiş ki... Bütün kent bu filmle yaşıyor gibi. Özellikle bir film festivali boyunca.

Oysa Venedik, bu aylarda turist sayısı çokluğundan adım atılacak bir yerin olmadığı, Almanya ve İsviçre ile karşılaştırıldığında üç kat pahalı fiyatlarıyla tam bir karmaşa. Festivalin merkezi, Visconti'nin *Venedik'te Ölümu* çektiği deniz kıyısındaki büyük, eski bir sarayı andıran otel. Burada bir plaj çadırının günlük kirası 580.-DM. Görünürde büyük bir şatafat var, görülmeyen yerler dökülüyor. Ama şenlik, otelin önündeki, kanaldan motorların kalktığı kıyıdaki merdivenlere oturup, artistlerini görmek isteyen İtalyanlardan başlıyor... Gecenin geç saatlerinde bardaki piyanist eşliğinde şarkı söyleyen artistlere dek, sürekli, ilginç, neşeli, hareketliliğini *sürdürüyor.*

41. Uluslararası Venedik Film Şenliği'nin ilginç yanlarından biri de mutlak yarışma jürisinin çoğunluğunun yazarlardan oluşmasıydı. Jüri başkanı Antonioni, filmlerinde olduğu gibi sakin, durgun, kişiliğinde hiçbir hırçınlık taşımadığı görülen bir kişi. Her gün değiştirdiği pastel renk gömlekleri de gizli şıklığını bütünlüyor. Bu festivalin bir özelliği de sanırım büyük bir moda gösterisi olması. Özellikle İtalyan kadınları şıklık ve makyaj düşkünlüğünde, Türk TV ve Yeşilçam oyuncularına önderlik ettiklerini belli ediyorlar.

Bir grup fotoğrafçı otel terasında bir karı-kocanın fotoğraflarını çekmekte, adeta birbirlerini çiğniyorlar. Birine kimin fotoğrafını çektiğini soruyorum, bilmiyor. Neden çekiyorsun, diyorum. Herkes çektiği için, diyor. Üçüncüsünden bunların Yevtuşenko ve eşi olduğunu öğreniyorum. Televizyon kameraları, ödül alan oyuncuları otel terasından filmdeki arkadaşlarıyla yeniden yönetip, film ve fotoğraf çekiyorlar, Monica Vitti,

çocukların peşinden koştukları C. Cardinale, plaja gidip gelenler, mayolular, bornozla inenler, hiç ayrılmayan Taviani kardeşler, bele kadar yırtmaçlı kırmızı tuvaletler, çok güzel ya da Cihat Burak'ın tablolarını andıran kadınlar, İtalyanlarla pek konuşmayan Günter Grass, otelde lokantalarda kurulan iki yüz metrelik açık büfeler, Mussolini döneminden kalan büyük salonda (Casino) yapılan galalar, salonun önüne oturtulmuş mavi pembe, arabesk bir giriş bölümü... Burada karşılıklı 20 televizyon ekranından yansıyan basın yorumları. Örneğin 6 kare karikatürle *Ayna* filmi, önünde bir gazeteci, onun da elinde bir ayna, filmi anlatıyor. Fantezisi olan bir ulus, "Venedik Bir Şenlikti" havası yaratmayı başarmışlar, hem de çaba bile göstermeden, doğal davranışlarıyla.

Yarışmada gösterilen son film *Claretta* bazı polemiklere yol açtı. Pasquale Squitieri'nin yönettiği ve C. Cardinale'nin, Mussolini'nin sevgilisini canlandırdığı bu filmde faşist öğeler bulunduğunu söyleyen Günter Grass, Rafael Alberti, Yevgeni Yevtuşenko ve Erland Josephson, jüri üyeliğinden çekilebileceklerini söylerken; Günter Grass: "Nasıl filmler gelirse gelsin, ben Zanussi'nin büyük ödülü alması için çalışacağım."

1939 Varşova doğumlu Zanussi'nin Altın Aslan Ödülü politik bir ödül olarak nitelense de, filmlerinin her zaman nitelikli olduğu da herkes tarafından vurgulanıyor.

Rok Spokojnego Slorıca (Güneşin Durgun Olduğu Yıl) adlı film, Doğu-Batı Avrupa sorununa, Amerika'ya göç sorununu da getiriyor. Festivalde gösterilen birçok film gibi, Zanussi'nin öyküsü de geçmiş zamanda, (İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği günlerde) geçiyor. Doğuya sığınmış halk, yeniden kendi yörelerine göçmekte, yabancı güçler de kontrolü ellerinde tutmaktadır. Filmin kahramanlarından anne, savaşta sağlığını, kızı da kocasını yitirmiştir. Zanussi, bu koşullar altında kadının bir Amerikalı subayla olan aşkını anlatıyor. Amerikalı da savaşta 'vatan' kavramını yitirmiş, yeniden başlamak istemektedir. Sevgilisi Emilia ile birlikte Amerika'da bir çiftlikte yaşamayı düşler, oysa kadın böyle bir mutluluğun zamansızlığını kavrar, annesi ölümün eşiğindedir. Yıllar sonra, Amerika'dan para çeki gelse, Emilia artık sınırları aşacak somut olanaklara sahip değildir. Dört yıl aradan sonra ilk kez yeniden Polonya'da çalışan Zanussi: "Yeni bir savaş tehlikesi karşısında bizden önceki kuşağın yaşadıklarını yansıtmakta

haklıyım" derken, mutlaka bu filmi ile Doğu-Batı arasındaki gerilimin yumuşamasına katkıda bulunmak istiyor.

İlk uzun metrajlı filme verilen Gümüş Aslan Odülü'nü, Kanadalı kadın yönetmen ve yazar Micheline Lanctöt (1947 doğumlu) *Sonatine* adlı filmiyle aldı. Buluğ çağındaki iki genç kızın sorunlarını, yalnızlıklarını üç ayrı bölümde anlatan film, ilkin Chantal'ın öyküsüyle başlıyor. Bir otobüste şoförün hemen yanma oturan ve onun küçük gülümsemeleriyle platonik bir aşk yaşayan Chantal, hemen her gün aynı otobüsü bekler. Walkman'ine notlar alır ve böylece iletişimsiz Batı toplumunda kendisine küçük bir mutluluk kurmaya çalışır. Karanlık gece saatleri, uzak soğuk ışıklar ve karlı hava altında Montreal gecelerini tanırız. Bir gece Chantal otobüsün direksiyonunda başka bir şoförü görünce, küçük aşk düşü yıkılır. Louisette'in öyküsü limandaki bir Bulgar gemisine sığınmak ve gitmek isteği ile vurgulanır. Bulgar gemi tayfası ile, aralarında müşterek bir dil olmamasına karşın, temel insancıl sıcaklıkla anlaşırlar. Louisette'in yüzünde küçük bir mutluluk belirir. Ama gemiden indirilir. Kendi yaşamının gerçeğine dönmek zorundadır. Chantal ve Louisette'i günlük yaşamlarında görürüz. Kavga eden ana baba, okulların gençleri hiç ilgilendirmeyen konularda yürüttüğü eğitim. Bütün bu anlamsız, gençlerin sorunlarına eğilmeyen dünyayı sessiz olarak tanırız, çünkü iki kız yalnız Walkman'lerini dinlemektedir... İçine düştükleri boşlukta hiçbir insan sıcaklığı yoktur. İntihar etmeye karar verirler, okul revirinden bir torba dolusu ilaç çalarlar. Bir pankart hazırlarlar "Kimsenin kimseyi umursamadığı dünya! Kendimizi öldüreceğiz!" Bu pankartlarla metroya binerler. Kimse pankartı görmez. Herkes kendi unutulmuşluğu içinde yitmiş, içine gömülmüş, kendi boşluğuna kaymıştır. En sonunda bir zenci aile pankartı okur. Chantal ve Louisette çikolatalı sütlerini tokuşturur, metronun, insan kalabalığı içinde avuçlar dolusu hapları yutarlar. Kimse de ne yapıyorlar demez. Metro bütün gün durakları arasında gelir gider, akşam olur, paydos olur, sürücüsü çıkar... Metro temizlenir, istasyon kapanacaktır. Ölmüş gitmiş iki genç kızı hâlâ kimse görmez. Batıda gençler arasında intihar oranı çok yüksek. Yönetmen Lanctot, kendi ortamının bu acı gerçeğini hiçbir ticari amaç gütmeden gerçekleştirdiği, bir yazarın elinden çıktığı belli olan bu filmiyle büyük bir başarı sağlıyor.

Eric Rohmer'in *Les mats de la pleine lime* adlı filminin gösterisi için Fransa içişleri Bakanı Jack Lang da Lido'ya geldi. Bu film, Pascale Ogier'nin en iyi kadın oyuncu ödülünü alması ve Rohmer'in *Güldürüler ve Atasözleri*[4] adlı dörtlüsünün son ve en başarılı filmi olmasıyla ilgiyi çekti. Kentli bir genç kızın, iki erkek arasındaki aşkını anlatan film, güzel diyaloglar, rahat bir anlatım ve ince şakalarla yaşıyor.

Hintli yönetmen Goutam Ghosh yarışmada gösterilen *Paar (Geçiş)* adlı filminde Bihar'daki bir köy ayaklanmasından sonra Kalküta'ya göçen genç bir karı-kocanın, kent yaşamında nasıl daha büyük bir boşluğa düştüklerini anlatıyor. Bu filmindeki Naurangia rolü ile Hintli oyuncu Nasrettin Şah, en iyi erkek oyuncu ödülünü kazandı.

1932 doğumlu Alman yönetmen Edgar Reiz'in WDR/SFB televizyonları için gerçekleştirdiği 16 saatlik *Heimnt (Anavatan)* adlı filmi "Uluslararası Sinema Yazarları Birliği" ödülünü aldı. Vatan kavramının irdelendiği filmde bir köyün 1919 ve 1982 yılları arasındaki öyküsü, 1900 doğumlu Maria'nın yaşamı ile birlikte anlatılıyor.

Carlos Saura, Marco Ferreri gibi önemli yönetmenlerin filmleri başarısızlıkla nitelenirken, Alain Resnais'nin *L'amour a mart (Ölesiye Aşk)* filmi, sinemadan çok, felsefi bir deneme olarak değerlendirildi.

Özel programda izlediği BolivyalI yönetmen Jorge Sanjines'in *Las banderas del amanecer,* Bolivya'da 1979'da başa gelen askeri cuntadan bu yana, ülkenin politik durumunu sergileyen belgesel filmlerin montajı ile gerçekleştirilmiş, önemli bir politik sinema örneği.

Francesco Rossi ise, politik içerikli filmlerine ara vererek, Carmen modası ile, sanırım kendini eğlendirmiş. Ben oyundan da, müzikten de sıkılıp çıktım.

Gerçek bir sinema şölenini Paolo ve Vittorio Taviani kardeşlerin Luigi Pirandello'dan uyarladıkları dört öykü ve bir epilogdan oluşan *Kaos* filmi sundu. Son yılların en önemli filmlerinden biri *Kaos.* İki yönetmen ustalıklarının zirvesine vardıklarını, bir senfoniyi andıran, zaman zaman susan, zaman zaman taşan bu büyük filmle gösteriyor. İtalyan sanat ve kültürünün de tüm inceliklerini, birikimini taşıyan bu anlatım, Epilog

bölümünde Sicilya'daki köyüne dönen Luigi Pirandello'nun (Omero Antonutti), annesinin ölümünden bu yana boş duran eve girmesi, mutfak balkon kapısını açıp, sapsarı olmuş limonlarla karşılaşması, kanepeye oturup ölü annesini beklemesi, annesinin gelip onu çocukluk günlerine, çocukluk oyunlarına, çocukluk aryalarına götürmesi, "seni düşünüyorum, seninle konuşuyorum, ama sen ölüsün, beni düşünemiyorsun, benimle konuşamıyorsun, işte ölüm gerçeğinin en büyük acısı" sözleriyle, annesinin söylediği, çocukluktan beri kulaklarında yer etmiş aryayı, Akdeniz'in maviliği ve boşluğu ile birleştirdiği resimlediği anlatım, Bergman sinemasını Akdeniz duyarlılığı ile bütünleyen bir şaheser.

"Belki bir alışkanlık: Ben yaşama kameranın içinden bakıyorum. Filmimde insanı, doğayı, sevgiyi, ihtirası, acıları topladım...

Her olgu, kendi doğallığı içinde olağanüstü etkileyici. Film çekerken en önemli işlev, doğallığı yakalamakta. Duru ve süslemesiz filmler yapmaya çalışıyorum. Duru ve yalın kavramları genellikle karıştırılıyor. Katıksız, süslemesiz bir anlatımdır esas ve etkili olan. Bozkırda yalnız bir ağaç, bir çocuğun duruşu örneğin.

Resim çerçevesi içine birçok olguyu birden doldurmamak gerekir, kameranın boşluğa da bakmaması önemlidir. Çaresizlik, bırakılmışlık, kör bir yalnızlığa saplanma, iletişimsizlik benim filmlerimin ana konularıdır. Köylü Necmettin yalnızlığı içinde derin bir çıkmaza gömülür. Zelihan'ın ölümüne neden olduğu adamı sevmeye başlaması beni çok etkiledi. Filmde, ölü geri gelir. Filmi gerçekleştirirken, ölüm ve yaşam arasındaki sınırı ortadan kaldırmaya çalıştım. Sanki ölüm ve yaşam arasında bir diyalog kurmaya çalıştım... Teknik oyunlardan, kamera, maske, ışık ve ses triklerinden kaçınarak.

Zelihan'ın içinde bulunduğu ortaçağ karanlığında, beyaz öküzün bakışından etkilenmesini, bu bakışlar altında ezilmesini istedim. Filmin ışıklarını bu olgu doğrultusunda düzenledik. *Ayna,* acılı bir film olmasına karşın bir iç direnişin, bir tutkunun filmidir.

Acıların güce dönüşmesi gerekir. *Ayna,* yarı feodal koşulların ezdiği olanaksız kişilerden birkaçının acılı ve umutsuz dünyasını anlatır.

Kurban ve cellat arasındaki ilişkiyi kurmaya çalıştım:

Kurban kim? Cellat kim?

Film sorular yöneltiyor."

Ayna filmi, Venedik Film Festivali kataloğu ve diğer film broşürlerinde, yönetmeni Erden Kıral tarafından böyle tanıtılıyor. Şimdi filme biz bakalım: Filme tek yönden bakmaya olanak yok. Bu nedenle çeşitli boyutlara art arda değinmeye çalışacağım:

Bir dağ yamacında, dağlık yörede, gri, büyük, kesik taşlarla örülü bir yol. Zelihan'ın (Nur Sürer) su taşıdığı, çalı çırpı yüklendiği ya da genç kocası Necmettin ile (Suavi Eren) tek mal varlıkları öküzü güttüğü, kısaca yaşadığı ortamdaki tek yolu. Yere bir 500 liranın konulup, üzerine taş oturtulmasıyla başlıyor film. Küçük Ağa'nın Zelihan'ı avlamaya çalıştığını anlıyoruz, ikinci kez gene onun yolunu kesip, eğri büğrü çinko kovasında taşıdığı suya en güzel bahar çiçeklerini atıyor Küçük Ağa. Gene para gibi, yakın planda sarı, mor çiçekleri ve birkaç küçük plastik süs eşyasını görüyoruz. Zelihan'ın dünyasında duygu ve romantizmin yeri yok. Çiçekleri, kovadaki suyla birlikte boşaltıp evine koşuyor.

Taşlardan örülü evin içine giriyoruz. Burada bir yer döşeğinde Zelihan ile kocasını daha önceki bir planda görmüştük. Erkek uyuyor. Kadın gözleri açık mutsuz yatıyordu. Odanın bir köşesinde de sarı öküz. Bir ocak, bir iki kap kacak, bir kurbanı simgeleyen resim... evin tüm eşyası bu. Zelihan durumu hemen kocasına açıklıyor. "Küçük ağa bana bakiy," diyor. Kocası "Ne demek bakiy?" diye soruyor. "Sen nasıl bakiysen, o da öyle bakiy" diyor.

Necmettin, durumu anlamak için hemen planını kuruyor. Ağa'nın evine gidiyor. Orta halli bir kasaba evi. Yaşlı kadın, büyük oğlu ve Zelihan'ın yolunu kesen Küçük Ağa'yı sofra başında görüyoruz. Necmettin kasabaya gitmek, zaman yitirmemek için geceden gitmek için izin istiyor. Yanıtı tabii Ağa veriyor, git, bana da bir çift ayakkabı getir, diyor.

Necmettin evine (taş örgü kulübesine) dönüyor. Saman çuvalları gerisine gizleniyor. "Bakayım, anlayalım, herifin niyeti nidir?" diyor. Karısından

daha eski bir giysiye bürünmesini, yüzüne kül karası sürmesini istiyor. Kadın, isteksiz de olsa, kocasının dediklerini yapıyor. Beklenen misafir gecikmeden geliyor. Bıçak darbesini de yiyip, çabucak öldürülüyor. İneğin altındaki toprak kazılıyor. Ceset içine atılıyor. Üzerine eğlencelik için getirdiği üzüm, fıstık, fındık, dökülüyor. Topak dolduruluyor. Öküz gene mezarın üzerindeki yerine geçiyor. Koca kasaba yoluna düşüyor (dikkatleri çekmemek için).

Kasaba dönüşü Necmettin'in korkularını resimlerle görüyoruz. Acaba tüm çevre halkı evimin önünde toplandı mı? (Taş kulübenin önünde, üstünde duran bekleyen insanlar.) Acaba karım çatıya asıldı mı? (Giysisinden evin çatısına asılmış, sallanan, uzun saçlı Zelihan.) Oysa Zelihan yorganı kafasına çekmiş, korkup büzülüp kalmıştır. Filmin sonuna kadar da korkacak, büzülecek, inleyecek, ağlayacaktır. Bir yandan ağanın ağabeyi, kardeşini aratır, bir yandan da onun kaderini öğrenmek için fal baktırır. Kendisine kurşun döktürür. Bu yöreden gitmeyi bekleyen Necmettin, karısının giderek solması, konuşmaması karşısında ne yapacağını bilemez. Zelihan giderek hayal görmeye başlar. Öldürülen Küçük Ağa'nın kendisine verdiği küçük, yuvarlak bir cep aynasını değerli başörtüleri arasından çıkarır. Parayı kocasına vermiş, ama bu küçük aynayı sır olarak saklamıştı... Küçük Ağa büyük, beyaz alımlı atı üzerinde, elinde daha büyük bir ayna, boynunda kırmızı bir şal, yavaş yavaş kendisine doğru gelmektedir... Bu tutkusu, cesedin üzerinde duran öküzü okşamaya kadar sürdürür... O zaman trajedinin son bölümü tamamlanır. Necmettin, öküzü de öldürür. Karısını öldürmemek için hayvanı kurban eder... Ya da hayvanı kurban edince karısının iyileşeceğine mi inanır? Hayvanı aralarına girmiş en son engel olarak mı görür?

Ben, hayvanla ilgili simgeleri düşünemeyecek kadar insan olgusuyla ilgiliyim.

Hemen şu noktaya değinmek gerekiyor: *Ayna* filmini çok çok beğenenler var. Gösterildiğinin ertesi gün, tüm İtalyan basını birinci sayfadan, hatta gazetenin ismi üzerinden *(Il Gazzettino, La Republica, Il Manifesto*) "Büyük Türk filmi/ festivalde yarışmada gösterilen en iyi film/ Sessiz ve bütün zamanları kapsayan bir trajedi..." ve diğer övgülerle filmi çok beğendiklerini vurguladılar. *Hakkâri'de Bir Mevsim* filmini izleyen ve

Ayna filmini daha iyi bulan izleyiciler, eleştirmenler de çıktı... Hatta New York'lu bir genç, "Bu filmden sonra hiçbir filmi göremem, hepsi o denli ticari oyunlarla dolu ki!" diye düşüncelerini açıkladı. Alman basını, Federal Almanya'nın bu denli Türklere özgü bir konu ve Türk duygularını yansıtan bir sinemanın, kendi ülkelerini temsil etmesine katılmadıklarını açıklarken, diğer yandan Erden Kıral'ın sinemasının ustalığını kabul ettiklerini, İsviçre basını ise, Venedik Film Şenliği'nde ancak Türk ve Hint filmlerinin beklenenin üzerinde şaşırtıcı olaylar olduğunu vurguladı. Filmi sevenler var. Sevmeyenler var.

Ben filmi benimsemeyenlerdenim. Neden mi benimsemiyorum? Kabaca anlattığım bu öykü nedeniyle benimsemiyorum. Basın toplantısında, televizyon söyleşilerinde, Erden Kıral'a sürekli olarak yöneltilen sorulardan biri: "Gerçek bir demokrasinin kurulabilmesi için, feodal düzenin tümü\ le ortadan kalkması gerekir. Kalıntıları sürdükçe, böyle durumlar bu denli baskı altında yaşayan kadınlar vardır" diye yanıtladı soruları. Ama bundan böyle köy konusunda film yapmayacağını kendisi de basın toplantısında açıkladı. Filmi iki kez izledim. Düşüncelerimde bir yanılgı olmasın diye.

- Öykü seçimi yanlış, bu denli özel durumlar (cinayetler) her düzende var. Bir makineli tüfekle geçenlerde ABD'de bir lokantada 10'un üzerinde insanın tarandığını biliyoruz. Bu örnekler saymakla bitmez. İsviçre'de 84 yaşında bir kadın, geçen hafta 72 yaşındaki kocasını bıçakla öldürdü.

- Öykü, zamanlama açısından da yanlış. Bu öykünün filmi 1950'li yıllarda yapılsaydı, ilgiyle izlenirdi...

- Öykü, Erden Kıral'ın filmlerinin arasında da zamanlama yanlışı. İçerik olarak *Kanal* filminden sonra yapılsaydı, gene daha doğru bir yere otururdu.

- Raskolnikov'un cinayetini, Camus'nün *Yabancı*'sının cinayetini bilen günümüz insanı için, köyün (feodal koşulları altında ezilse de) katilinin cinayeti, sanatsal boyutlarda kanımca ilgi çekici değil. Aşırı bir durumu yansıttığı için, yabancıların ilgisini çekse bile; bu bilinmeyene duyulan ilgiden öte gidemez ve insanımızın

(kadınımızın) yanlış tanıtılmasına yol açar. Çünkü film, milyonlara ulaşan bir sanat.

- Bu nedenle senaryo yazınsal niteliklerden yoksun kalıyor. Zelihan ve Necmettin'in konuştukları köylü ağzı, Büyük ve Küçük Ağa'nın konuştukları düzgün Türkçe... Tüm konuşmalarda bellekte kalması dilenen hiçbir diyalog yok. Espri olarak anlarsak "Düşünme, düşünmek kafaya iyi gelmez" tümcesi hariç.Oysa şiirsel film dili, bu ilkel öyküyü aşıp, usta çağdaş film yapıtları arasındaki yerini alıyor. Kanımca öyküsünün sanatsallıktan yoksunluğu ve film dilinin başarısı arasındaki çelişki çok büyük.

- Zelihan, bir erkeğin kendisine para önerdiğini kocasına açıklayabilecek kadar cesursa, dürüstse, nasıl oluyor da kocasına "Ne yapıyorsun, niyetin ne, adamı öldürecek misin?" diyemiyor. Burada mantıksal bir çelişki var. Çünkü birinci açıklamayı yapan kadın, mutlak ikinci öneriyi getirecek nitelikte bir kadındır.

- Küçük Ağa'nın öldürüldüğünü gördükten sonra, ağabeyinin onu araması, yani seyircinin bildiğini, film kahramanının bilememesi de bu olayda gerilimi azaltan bir öğe. Belki de duru anlatımın bir zorunluluğu.

- Bu öykü için neden gene dağlık bir yöre seçilmiş? *Hakkâri'de Bir Mevsim* filminde yöre, filmin en önemli öğesi, her şeyin nedeni o yöre. Bu filmin dağlık bir yörede geçmesi, *Hakkâri'de Bir Mevsim* filmini çağrıştırmaktan öte, filmi bütünleyici bir etken değil. Kayalarla çevrili bir balıkçı köyü olsaydı, öyküyü yalnız dalgaların sesi bütünleseydi, belki bu öykü de çevresiyle, doğa ile bütünlenirdi. Oysa yokuşlar, dağlar, Hakkâri benzeri, ama tek başına duran taş ev, gökyüzüne, doğaya, aya bakış, doğanın yalnızlığını, insan yalnızlığını pekiştirdiği görüntüler... Kar yerine yağmur, yağmur... Hakkâri'de kadının havan sesi yerine burada teneke musluktan çinko kaba damlayan tekdüze su damlasının sesi... Sanki Erden Kıral'ın *Hakkâri'de Bir Mevsim* filminin etkisinden sıyrılamadığını çağrıştırıyor. Ya da izleyiciyi Hakkâri'nin atmosferine götürüyor.

• Filmde yansıtıldığı biçimde ağalar da, ağalardan çok taşra orta halli küçük burjuvaları çağrıştırıyor.

Bu hataların yanı sıra, film çok ustaca, yavaş planlarla, hiçbir resim abartılmadan, durarak, insanın iç sessizliği ile çekilmiş. Yer yer Tarkovski'yi andıran durgun sahneler, değişmeyen bir kaderin durgunluğunu yansıtmakta çok başarılı bir yönetmenin çalışmasını kanıtlıyor. Bu filmsel gücü nedeniyle de, insanın içinde yer eden, kalıcı filmlerden olabilir. Kenan Ormanlar'ın kamerası her zamanki gibi kusursuz. Küçük Ağa'nın toprakla gömüldüğü sahne, sinemada izlediğimiz en güzel mezar sahnesi belki de. Filmin hiç naif öğeler taşımaması övgüye değer. Ancak Zelihan'ın tavandan sallanması, Küçük Ağa'nın beyaz at üzerinde kırmızı şal ve ayna ile gelişi.../ resmi Sovyet filmlerinde zaman zaman rastladığımız sosyalist estetiği düşündürüyor. Nur Sürer ve Suavi Eren çok başarılı. Gerçekten her iki oyuncunun da büyük ödül için tartışıldıkları Venedik'te duyuldu.

ZDF ikinci Alman Televizyonu'nun küçük bütçe ile yaptırdığı bu filmin, olanakların zorlanarak gerçekleştirildiğini sanırım en çok Türk izleyici sezinleyecektir. Yönetmeni için üç kişi arasında geçen böyle-si bir trajediyi yansıtmak bir başarı, bir kazanç... 3 Ekim'de televizyonun programına aldığı bu filmin, daha büyük tartışmalara da yol açacağını, filmi hem çok sevenlerin hem sevmeyenlerin çıkacağını şimdiden sezmek mümkün.

Milliyet Sanat, 1 Ekim 1984

37. Uluslararası Locarno Film Festivali

ABD mitosunda yalnızlık ve yabancılaşmadan da öte, yiten insanları konu alan iki film, 37. Uluslararası Locarno Film Festivali'nde en büyük ilgiyi çekti: Wim Wenders'in yarışma dışı gösterilen *Paris, Texas'i* ve Altın Leopar'ı kazanan ABD'li 32 yaşındaki yönetmen Jim Jarmusch'un *Stranger than Paradise* (*Cennetten de Yabana*) filmi.

18 Ağustos cumartesi gecesi, Locarno'nun Piazza Grande'si bir saat önce dolmuştu. Bu izleyici akını üzerine Moretta merkezinde filmin ikinci gösterisi duyuruldu. 140 dakika süren film, alanı dolduran kalabalık üzerinde ne gibi bir etki uyandırdı, bilemiyorum. Ben filmden öfkeyle çıktım. Bir sanat yapıtına karşı öfke duyulması gerçekten çok olumlu bir sonuç. Belki de hayranlık duyulmasından daha olumlu. İki gündür de bu filmi düşünüyorum. Wenders'in filmi bittiği an, hemen içimde *Stranger than Paradise* gibi küçük bir filmin, ABD mitosunda yiten insana daha evrensel bir açıdan yanaştığı ve daha dürüst bir film olduğu duygusu belirdi. Bu filmin Altın Leopar ve 10 bin Frank Locarno Kenti Ödülü'nü kazanması, mutlak doğru bir değerlendirme.

Travis adında bir adam (Harry Dean Stanton) bilincini yitirmiş ya da dört yıl önce terk ettiği küçük burjuva yaşamından, genç karısı ve çocukluğunu bırakarak, çıktığı yolculuktan geçmişini, dilini, düşüncesini, tüm insansı alışkanlıklarını yitirmiş, yürüyerek karşımıza çıkıyor. Erkek kardeşi Walt gelip onu alıyor. Walt, düzenin istediği nitelikte bir insan. Evini kurmuş, süslemiş, çalışıyor, hem karısı hem kendisi iyi yürekli vatandaşlar. Travis'in terk edilmiş oğlu da bu ikilinin mutluluğunu bütünlüyor. Her çocuk gibi güzel, sevimli, atılgan. İki erkek kardeşin karıları ile birlikte eskiden çekilmiş 8 mm'lik bir filmi, Travis'e geçmişi anımsatıyor. Çocuğunu da alıp, karısını (Nastassja Kinski) aramaya çıkıyor. Karısını peep-show benzeri bir seks merkezinde buluyor. (Hep kadınlar kötü yola düşer). Çocuğu otelde, annesine kavuşurken, Travis (hiçbir zaman bütünlenmemiş ailesini) bir kez daha terk eder. Kısaca bakıldığında Yeşilçam senaryosu öğeleri taşıyan bu öykü, Wim Wenders'in anlatımında bambaşka boyutlar kazanıyor. Yolların sinemacısı Wim Wenders. Giden,

durmayan, duramayan insanların. Texas çölünde, belki de dört yıllık bir yürüyüşün son adımlarında tanıyoruz Travis'i filmin başında. Hemen bu boşluğun, doğasal hiçliğin, sarı toprak ve mavi gökyüzünün boşluğundan sonra ABD gerçeği ile karşılaşıyoruz. Yepyeni, Wim Wenders'e özgü bakış açılarından veriliyor bu kez bize bu dünya. Texas'ın bazı görüntüleri Werner Herzog'un Amerika'da çektiği filmleri anımsatsa da, sinema klasiği *Metropolis* filminin, o düşünce kentini yansıtan filmin, gerçek boyutlarını izliyoruz. Büyük uçaklar, otoyollar, büyük üst geçitler, köprülerin ayakları, otoyolların kıyısındaki tek başına lokantalar, küçük tepe üzerindeki, gene geniş araba yollarına, sürekli akan trafiğe bakan ev, gece ışıkları, birdenbire geçen bir tren, inen bir uçak, karayolları, tren yolları, hava yolları... Bütün bu hareketlilik içindeki insanın durgunluğu... Konuşmasını bile yitirmişliği. Yitikliğin yitikliği. Olağanüstü ışıklar ve gerçekten etkili resimler. (Alıştığımız dışında 200 m. büyüklükte bir perdede gördüğümüz için mi böyle diye soruyorum kendime.) Çocuğunu, gökdelen otelin camında, gerisinde tüm gökdelenleri içeren bir bütünde bırakan Travis, niçin henüz hiçbir şeyin kurulmadığı çölde, imgelediği Paris'in, Texas'ta kurulacak Paris'in özleminde? Wenders'in yaklaşımı burada Tarkovski ile birleşiyor: Uygarlık, insanı mutlu kılacak doğrultuda gelişmedi. Seks merkezinde olağanüstü görüntülerle karşılaşıyoruz. Travis, bir kabine giriyor. İstediği kadın (bu durumda karısı) karşı bölüme geliyor. Erkek kadını görüyor, kadın erkeği görmüyor. Arada yalnız bir tarafı gösteren cam var. Kadından, gözlemek istediklerini telefonla isteyebilir. Ama o, ilk kez karısını gördüğünde hiçbir şey istemiyor. Çıkıp gidiyor. İkinci gelişinde kendi öyküsünü, ailesinin öyküsünü anlatıyor. Kadına, çocuğunun onu beklediği oteli bildiriyor. "Işığı kapasan beni görebilir misin?" diye soruyor kadına. "Bilmem, hiç denemedim" diyor kadın. İki insan, eski karı-koca; camların, duvarların, telefonların, kapalı hücrelerin ardından çıkıp, alışılmış biçimde karşı karşıya gelemiyor. Gelmiyor. Kadın, çantasını alıp, gene gökdelenlerin camın gerisindeki yüksekliğinde, trenlerin, uçakların, otomobillerin sonsuz akışında çocuğuna sarıldığında... Travis arabayla hepsinin dışında çöllerin boşluğuna doğru yola çıkıyor. Böylece çocuğun amcası ve anne bildiği onun karısı yanındaki mutlu, doğru/dürüst küçük burjuva yaşamı da yitirilmiş oluyor. Yalan üzerine kurulmuş bir mutluluk olamaz çünkü. Yitik bir babanın, seks merkezinde çalışan güzel ve güzelliğini satan bir annenin çocuğu, kendi gerçeğini çocuk yaşta da olsa, kavramak zorunda.

Bunun yanı sıra film, Wenders'e özgü büyük inceliklerle dolu. Travis'in kalkacak uçaktan inmesi, ağabeyinin evinden bütün ayakkabıları çıkarıp, boyayıp duvara dizmesi, bu işi bitirince dürbünle trafiğin aktığı yolları gözetlemesi, uyuyan çocuğun yatağının yanıbaşında aydınlatılmış bir yerkürenin (çocuğun kavraması gereken dünyanın) ışıklı bir ay gibi hafif parlaması, çocuğun kendisini okuldan almaya gelen babasıyla gitmeyip "Kimse yürümüyor ki/" deyip arabaya binmesi, baba-oğulun walky-talky gereci ile konuşması, karı-kocanın gereçlerle konuşması... "Sinemanın kuralları dışında bir film" diyor Wenders bu yapıtına... Bu satırları yazarken, belki ben de filmi daha iyi kavrıyorum. Filme neden öfke duydum. Travis ailesiyle yaşasaydı, sanki onu saran bu teknik dünya değişecek miydi? Seks merkezinde karısı değil de, herhangi bir kadınla aynı koşullarda karşılaşsaydı, kadın-erkek yabancılaşması daha mı etkisiz olacaktı? Bu denli olağanüstü bir anlatımı ve olağanüstü bir sinema tekniğini neden böyle püften bir öyküye oturtmak? Böyle bir aile dramına hiç yer yok ki bu öyküde. Film, filmsel sanat içinde öyküyü aşmış... Resimleri, çağın ötesine varmış zaten gidiyor, gidiyor...

Öykü açısından *Stranger than Paradise,* anlatımı ile birlikte tam bir bütün oluşturuyor. Siyah-beyaz. Çağdaş bir tekniği değil, 50'li yılların sinema tekniğini sürdürüyor. Ama bu öyküyü siyah-beyaz görüntüler; bağlanmadan, resim/resim verilen sahneler daha inandırıcı kılıyor. Filmin öyküsünü de yazan yönetmen Jim Jarmusch, 1953 doğumlu. Columbia Üniversitesi Edebiyat Bölümü'nü bitirmiş. 1976'dan bu yana Nicolas Ray'ın film kurslarına devam eden Jarmusch, New-York Üniversitesi Film bölümünü bitirme filmi *Manent Vacation* ile çeşitli festivallere katılmış. *Stranger than Paradise* filmi ile bu yıl Cannes Film Festivali'nde Camera d'Or ödülünü de kazanmıştı.

Macar göçmeni, Bela Mornar 10 yıldır ABD'de oturuyor. Macaristan'ı terk edip, altın Batı'ya göçen bu insana, Amerika mitosu ne vermiş? İn kadar küçük bir oda, siyah/beyaz küçük bir televizyon. Soğuk ve yarı aç, yarı tok sürdürdüğü yaşamı soygunculuk yaparak, kumar oynayarak ayakta tutuyor. Bu serserilikleri birlikte sürdürdüğü bir de Amerikalı erkek arkadaşı var. Bir de sokak Amerikancası edinmiş yeni dünyada. Öyle ki, kendi dilini, Macarcayı duymak bile istemiyor.

Günün birinde Macaristan'dan 16 yaşındaki kuzeni Eva birkaç gün için çıkageliyor. Bu yeni göçmen Cleveland'a gidip, orada yaşlı bir akrabası yanında iş tutacak. Mornar, kendini, o denli Amerikalı duyuyor ki, Macaristan'dan gelen kuzeni Eva'yı görmek bile istemiyor. Oysa Eva, yeni bir insan.

Henüz yaşam gücünü yitirmemiş bir kişi. Hem çevresini, hem kendisini değiştirmek isteyen inançlı bir insan. Bu ziyaret, Mornar'ı Amerikan rüyasından uyandırır. Hiçbir şeye ilgi duymayan, siyah günleri küçük siyah odalarda geçiren, kimseyi sevmeyen, ne geriye, ne geleceklerine bakan iki kumarbaz, ellerine para geçer geçmez bir araba kiralayıp, Eva'yı Cleveland'da görmeye giderler. Yıllar önce Macaristan'dan göçmüş teyze, yaşlanmış ama anadili ve gelenekleri ile bu karlar içindeki kentte yaşlılığını sürdürmektedir. Eva bir kantinde işe girmiş, bir de erkek arkadaş bulmuş, buzlar kaplı Amerikan rüyasında mutlu olmasa da gerçekçi bir yaşama başlamıştır. Gündelik küçük maceralarla mutsuzluklarını daha da mutsuz kılan Mornar ve arkadaşı, Eva'yı sevindirmek için onu Miami'ye davet ederler... Sıcak bir cennet bulacakları yerde, gene aynı soğuk, aynı ürpertici boşlukla karşılaşırlar. Bundan sonra bir uçak bileti alıp Macaristan'a geri dönmek bir kurtuluş mu acaba? Ya da bir kez kökünden sarsılan yaşamı, iki dünya arasında yitmişliğin akışından kurtarmaya olanak yok mu? İşte iki dünya arasındaki yitmişliğe eğilişinde, bu film konu açısından Wenders'den daha ulusal bir yaklaşımla, milyonlarca vatandaşı Türkiye/Federal Almanya çelişkisini yaşayan bir toplumun insanı olarak beni daha büyük coşkulara sürükledi.

Locarno Film Festivali de, Cannes Film Festivali ile İkinci Dünya Savaşı sonunda 1946 yılında oluşturulmuş.

Savaştan sonra sinema dünyasını yeniden canlandırmak amaçlanırken, Cannes ve Locarno gibi önemli turizm merkezlerinin bu amaç için seçilmesi bir rastlantı değil. Locarno Şenliği'nin daha ilk programında Roberto Rossellini, Rene Clair, Sergey Ayzenştayn gibi önemli yönetmenler yer alıyor. Ancak, bu şenliğin en önemli niteliklerinden biri, filmin ticari yanını ikinci plana atıp, sanatsal yönünü vurgulamak.

Locarno'da yarışmaya bir yönetmenin ancak ilk, ikinci ya da üçüncü filmi katılabiliyor. Tanınmış yönetmenlere bu yönden kapalı bir yarışma. Bu

yıl yarışmaya katılan 15 film şunlar: *Lair du crime* (Alain Klarer, İsviçre), *Campo Europa* (Pierre Maillard, İsviçre), *Donauıvalzer* (Xaver Schwarzenberger, Avusturya), *Letat du erişe* (İranlı yönetmen Mamad Haghighat, Fransız-Federal Alman ortak yapımı), *Der Gemeindepriisident* (Bernhard Higeri, İsviçre), *line Femme et* Ses *Quatre Homines*[5] (Algimantas Puipa, SSCB), *Kaltes Fieber* (Joseph Rusnak, Federal Almanya), *Noites Do Sertao* (Carlos Alberto Prates Correia, Brezilya), *Noth e Nebbie* (Marco Tullio Giordana, İtalya), *Nunca Fomos Tao Felizes* (Murilo Salles, Brezilya), *Öszi Almanack* (Bela Tarr, Macaristan), *Le roi de la Chine* (Fabrice Cazeneuve, Fransa), *Stranger than Paradise* (Jim Jarmusch, ABD), *The Terence Davies Triology* (Terence Davies, İngiltere), *Tiznao* (Cassuto de Bonet, Salvador Bonet, Venezuella).

Diğer ödüllere gelince: Gümüş Leopar Ödülü Fransız yönetmen Fabrice Cazeneuve'ün ilk sinema filmi *Le Roi de la Chine'e* verildi. Yönetmen Cazeneuve 1952 Paris doğumlu. Çağdaş edebiyat okumuş. 1972-77 yılları arasında yönetmen yardımcılığı yapmış, 10 kısa film, iki televizyon filmi yapan yönetmenin ilk konulu filmi bu. 1965 kışında Paris'te alkolik genç bir kadının kocası ve ikinci bir adamla aşkını anlatıyor.

Günlük yaşamlarını çöp tenekelerinden topladıkları artıklarla sürdüren toplum dışı insanların öyküsü.

İki Bronz Leopar'dan biri, Fassbinder'in kameramanı, Avusturyalı Schwarzenberger'e verildi. Ancak 1983 Berlin Film Festivali'nde ilk filmi *Sessiz Okyanus (Der Stille Ozean)* ile Özel Gümüş Ayı kazanan yönetmenin bu filmi, Bertolucci ve Fassbinder karışımı olarak nitelendirildi.

İkinci Bronz Leopar iki film arasında bölüştürüldü: 34 yaşındaki Brezilyalı yönetmen Murilo Salles'in *Nunca Fomos Tao Felices* ve 29 yaşındaki Macar yönetmen Bella Tarr'ın *Öszi Almanack* filmi. Brezilyalı yönetmen, filminde ülkesinin 1970 yıllarının politik durumunu, halka inememiş, azınlık bir sol grupta kalmış devrimci tutumunu irdeliyor.

Kahramanlarının kişiliklerini Dostoyevski'nin kahramanlarıyla bağdaştıran Macar yönetmen, şöyle diyor: "Varoluşçuluk gerilimli bir durum yaratıyor. Bu çelişki de oyuncularımın kişiliğinde yatıyor.

Onlar bir yandan daha insancıl bir dünya için mücadele ederken, bir yandan da kendi kendileriyle mücadele ediyorlar. Filmim, bu insanların başarılarını ve başarısızlıklarını göstermeyi amaçlıyor."

Yarışmaya katılan yönetmenlerin birçoğu 1950'li yılların başı ya da sonlarına doğru doğmuş, genç yönetmenler. Bu açıdan da dokuz gün süresinde 50 bin izleyiciyi çeken ve bu yıla dek görülmemiş bir ilgi rekoru kıran Locarno Festivali, genç yönetmenleri desteklemek açısından amacına ulaşmış oluyor.

Bu yıl, televizyon filmleri bölümünde de ödüller verildi. Altın Leopar Gözü Ödülü *Kudüs'ün Köpekleri* filmi ile İtalyan yönetmen Fabio Capri, ikinci ödülü Amerikan televizyon filmi *Amelia Üzerine Birkaç Anlatım* (Michelle Rappaport) ve Bronz Ödül de Brezilyalı yönetmen Alfonso Grisoli'nin *Toprağın Öksüzleri* filmi aldı.

Yarışma bölümü jürisi üyeleri: Renato Berta (İsviçre), Juliet Berto (Fransa), Lucia Bose (İtalya/İspanya), Pal Erdöss (Macaristan), Garry Esert (ABD) ve Wolf Wondratscheck'ten (Federal Almanya) oluşuyordu.

Mutlak yarışma dışı gösterilen *Paris, Texas*, John Huston'ın *Under the Volcano*, John Cassavetes'in *Love Streams* filmleri izleyiciyi çeken olaylar oldu.

Ayrıca Hitchcock'un 1948-1958 arasında gerçekleştirdiği 5 film, İtalyan Lux film stüdyolarında 1934-1953 arası yapılan filmler, film eleştirmenlerinin seçtiği birer film (FIPRESCI) Locarno Festivali'nin diğer bölümlerinde gösterildi.

Üçüncü kez, önemli bir yönetmenin seçtiği filmler adında bir program daha gerçekleştirildi. Bu bölümde bu kez İtalyan yönetmen Bernardo Bertolucci, kendi sinema uğraşı için en önemli bulduğu 5 filmi seçmişti: *Bande A Part* (Godard), *42nd Street* (Lloyd Bacon), *Germania Anno Zero* (R. Rossellini), *Madame De...* (Max Ophüls), *Okraina* (Boris Barnet), *Sansho Dayú* (Kenji Mizoguchi).

Şimdi sinema tiryakileri gözlerini bir hafta sonra başlayacak Venedik Film Şenliği'ne çevirdi.

Locarno'da *Ayna* filminin yapımcısı von Vietinghoff bana "Ne garip değil mi, Federal Almanya'yı temsil edecek film bir Türk yönetmenin, oyuncular da Türk, öykü Yunanistan'da çekildi," dedi.

"Türk-Alman kaynaşmasının doğal sonucu," dedim.

Milliyet Sanat, 1 Eylül 1984

2. *Dünya Kültürleri Festivali Latin Amerika Yazarları ile Alman Yazarları Aynı Dili Konuşmuyor*

Afrika'dan sonra Latin Amerika ülkeleri kültürlerine ayrılan "İkinci Dünya Kültürleri Festivali", Berlin'de 29 Mayıs'tan bu yana sürüyor. Resim sergileri, fotoğraf sergileri, Latin Amerika'nın sosyal ve ekonomik yaşamını yansıtan sergiler, her ülkenin geleneksel ve dans müzikleri konserleri, her ülkenin tiyatrosu, sineması, video gösterileri, gene o denli geniş kapsamlı bir düzenleme içinde sunuluyor ki... insan istediklerini seçmekte güçlük çekiyor.

Festivalin ilk haftasında birçok Latin Amerikalı yazarı tanımak, onların yazınsal ürünlerini kendi dillerinde ve Almanca çevirilerinde dinlemek olanağı buldum. Latin Amerika insanının ve özellikle Latin Amerikalı *yazarların* dünyaya bakışları, edebiyat ve politikayı birleştirmeleri, davranışları, canlı ve insancıl tutumları Türk yazarlarına çok benziyor. Doğa, ezilmişlik, yoksulluk, baskı, sevgi gibi konuları içeren Latin Amerika şiirinin Türk şiiriyle de olağanüstü konusal beraberlikleri var.

Şenliğin ilk günlerinde öyküleri ve *Pedro Paramo* adlı romanıyla on yıl kadar önce Türkçe okuduğumuz Juan Rulfo'yu tanıdım. Rulfo, çocukluğunda köylü halkının ezilmişliğini onlarla birlikte yaşayarak tanımış, Türkçeye de çevrilen iki kitabı dışında yazmamış. Ama bu iki kitap, onun yapıtını bütünlediğini tartışmasız kanıtlıyor. 1980 yılında ulusal bir ödül alan Rulfo için, ünlü yazar Marquez şöyle diyor: *"Pedro Paramo* romanını ilk okuduğum akşam uyuyamadım. Uzun süredir böyle bir şok yaşamamıştım. Tıpkı on yıl önce yoksul öğrenci odamda Kafka'nın *Değişim*'ini okuduğum geceki şok gibi. Ertesi gün Rulfo'nun öykülerini okudum. Rulfo'nun yazınsal yapıtı ancak 300 sayfa, ama Sophokles gibi ölümsüz."

Rulfo'nun 1940-1945 yılları arasında çektiği fotoğrafların da bir sergisi açıldı. Açılışta Rulfo'yu tanıdık. Çok zayıf, içedönük, alçakgönüllü, hemen hemen hiç konuşmak istemeyen bir insan. "Bu fotoğraflar Meksika'nın

geçmişi" dedi açılış konuşmasında, "Fotoğrafları sinema ve yazarlık uğraşımdan önce çektim. Beğeni olarak. Ama diğer birçok beğenim gibi fotoğraf çekmekten de vazgeçtim. Sonunda her şeyden vazgeçip belki yalnız bir sirkte dolanıp duracağım."

— Ülkenizin en güncel sorunu?

"Yoksulluk" diye yanıt verdi Rulfo. Fotoğrafları ile ilgili olarak da şu açıklamayı yaptı:

"Ülkemin yoksul insanları. Fotoğraflarda da göreceğiniz bir yöreden, 250 bin kişiyi nakledip o yere büyük bir tren istasyonu inşa etmek istiyorlardı. Fotoğrafların etkisiyle bu yoksul insanların sorunu gündeme geldi. Onları nakledecek yer bulamadıklarından, projenin yerini değiştirdiler..."

Yoksulluk, doğa, yalnızlık, yaşamın güçlüğü... Yer yer Ara Güler'in Anadolu fotoğraflarını anımsatan bu fotoğraflar, suskun bir yazarın dünyasını bütünlememde büyük bir etken oldu.

"Bu yoksulluğu yaşayan milyonlarca insan var yeryüzünde" sözü yazarın çok az açıklamalarından biriydi.

Gerçekten tüm Latin Amerikalı yazarlar, ülkelerinin sorunları, yoksulluğu, baskısı, çeşitli halkların kendi dillerini okuyup yazamamaları, akan kan, Avrupa'nın baskısı, ABD'nin baskısı altında müthiş bilinçli, başkaldırıca tutumlarıyla gerçek bir direnç ve dayanışmanın bilincini sundular. İçlerinde politik konuşmalara girmek istemeyen ünlü bir yazar vardı: Octavio Paz.

Octavio Paz şiirlerini İspanyolca okudu. Almanca çevirileri çevirmen Vogelsang ve Alman ozanı Peter Hamm sundular. 33 derece sıcağa karşın, edebiyat matineleri, 600 kişilik salonu doldurdu. Paz'ın okuduğu şiirler içinde en çok "Köy" şiirini sevdim. Vogelsang'ın Almanca çevirisinden, bu kısa şiiri Türkçeye aktarmak istiyorum:

Taşlar zaman

Rüzgâr

Rüzgârdan yüzyıllar

Ağaçlar zaman

İnsanlar taş

Rüzgâr

Kendi içine doğru esiyor

Ve taş günün içine gömülüyor

Su yok

Ama gülümseyen gözler var

Şiirlerin okunmasından sonra, soruları Peter Hamm yöneltti. Bu edebiyat matinelerinde izleyicilerin soru yöneltmeleri ancak sonradan gerçekleşebildi. Başlangıçta yöneticiler her türlü politik tartışmayı engellemek ister gibi bir tutum içindeydiler.

Peter Hamm: Şiiriniz tüm dünyadan kaynaklanıyor. Ama Meksika'nın etkisini tanımlayabilir misiniz?

Paz: Sorunun yanıtı şiirlerin kendisi. Çevre şiir için çok önemli. Tüm Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi,

Meksika'da da sanat, Avrupa'daki büyük akımlardan sonra keşfedildi. Romantizm, sürrealizm gibi. Bana Meksika'yı tanıtan, bana Meksika'nın yolunu açan "gerçeküstücülük akımı"dır. Dış etkenler olmasa, ülkemi algılayamaz, keşfedemezdim...

Çağdaş şiir, gündelik dil ile yazılan bir şiir değil. Şiirsel dil ile konuşma dilinin karşılıklı olarak birbirini etkilemesi gerekir.

Büyük şiir yazmak çok güç iş. Ben ilkin geleneksel şiir ölçülerinde şiir yazdım, sonraları düzyazıya yaklaştım şiirlerimde.

Bence şiir için, Eliot'ın söylediği çok geçerli: "Şiiri şiir yapan ritimdir." Ben şiirimde bazı Meksika halklarının dilini yansıtmaya çalıştım. Şiir dili, arı bir dil değildir, simgesel bir dildir.

"Karayib ve Orta Amerika - Edebiyat ve Angajman" konulu oturumda, yazar Juan Bosch şöyle konuştu:

"Orta Amerika beş cumhuriyet ve Guatemala Krallığı'ndan oluşur. Karayib Denizi ucunda Küba Adası yer alır. Burası çok zengin bir yöredir. Şeker, buğday, petrol, altın, inci, kahve, kakao, değerli taşlar vb zenginlikleri saymakla bitmez. O denli zengin olduğu için, o denli acıya boğulmuş bir yöredir. Bu yöre hem Avrupa'nın en önemli ülkeleri hem de ABD'nin baskısı altındadır. 1629'da başlayan İngiliz baskısını diğer Avrupa ülkeleri izlemiş, bugün yerini ABD baskısına bırakmıştır. Bugün bütün Orta Amerika politik baskı altındadır. Küba Devleti de.

Politik ve sınıfsal savaş derinleştikçe, bunun edebiyat, dans, resim sanatlarına yansıması o denli derin olmaktadır. Marquez bu önemli mücadelenin yetiştirdiği sanatçılardan biridir. Resim, dans ve diğer sanat dallarında birçok ad sıralamak olasıdır."

Portorikolu yazar Luis Rafael Sanchez de şunları söyledi: "Her yurtdışına çıkışımda, pasaportuma ABD vatandaşı yazılıyor. Ancak, ABD'li biri olarak kabul ediliyorum. Bu olgu, benim gibi tüm Portorikolu insanların içindeki ABD nefretini büyütüyor. Portoriko'da insanlar arasında iki eğilim var: Birincisi Kuzey Amerikalı olmak isteyenler, İkincisi Portorikolu olmak isteyenler.

Benim ülkemin edebiyatı da ezilmiş bir ülkenin edebiyatıdır. Saldırganlık, vur-kır, baba kanının dökülmesi, çatal bıçakla gözlerin yerinden oyulması bu edebiyatın konularıdır. Ülkenin insanının düşleri, ülkenin içinde bulunduğu çelişkiler. Gelenek ve örflere karşı bir direniş, belli bir mizah, hoş görmeyen, ama gene de alayla yetinen bir mizah genel çizgileridir edebiyatımızın."

El Salvadorlu ve yurtdışında yaşayan kadın yazar Claribel Alegria da, ülkesinde otuz bin köylü öldürüldüğünde 7 yaşında olduğunu, bu acı günlerin yaşamını belirlediğini ve güç politik aşamalardan geçmekte

olduklarını vurgularken, "Benim ülkemde gerçeğin kendisi, edebiyatı da, sanatı da aşar" dedi.

GuatemalalI yazar Arturo Arias, ülkesinin giderek yoksullaşan bir ülke olduğunu, 7,5 milyon nüfusun 22 etnik gruptan oluştuğunu, resmi dilin İspanyolca olduğunu halkın büyük bir kesiminin okuma yazma bilmediğini, çalışacak yaşta olanların yüzde 34'ünün işsiz olduğunu, işlenen topraklardan hemen tümünün nüfusun yüzde 2'sinin elinde olduğunu, halkın yüzde 80'inin yetersiz beslendiğini, her gün ortalama 50 kişinin kayıp olduğunu, gripten bile ölenler olduğunu söylerken, ülkeden mal ihraç edenlerin de paralarını Avrupa ve ABD'de bırakıp, ülke kalkınmasına hiçbir katkıda bulunmadıklarını vurguladı. Bir yazar için en acı gerçekleri dile getirdi:

"Halkın yüzde 54'ü okuma yazma bilmiyor ve ülkemde bir tek yayınevi yok! Okuma yazma bilenler de, ilk eğitimin üçüncü sınıf düzeyinde! Bir şey yazsanız okuyup anlayabilecek yok! Düşünen insan, istenmez benim ülkemde. 67 yaşında bir ünlü şairimiz vardı. O ileri yaşında bile öldürüldü! Ülkemde kesin bir sessizlik egemen!"

Bu oturum, tüm yazarların politik bildirileriyle sürdü. Tüm edebiyat günlerini izleyenler arasında Latin Amerikalı konuklar da büyük bir orandaydı.

Ancak en az 160 bin Türk nüfusun yaşadığı Berlin kentinde, bu edebiyat etkinliklerinde bir tek tanıdık Türk çehre görmemek, Türk azınlığın kültür etkinliklerinde bile ne denli kendi içine dönük olması konusunda beni yine umutsuzluğa uğrattı.

Şiir gününde, ozanlar gene kendi dillerinde şiirlerini okudular. Almanca çevirileri Curt Meyer Clason ve gene çevirmen Anna Jonas sundular. 1923 doğumlu, Nikaragua 1940 kuşağı önderi Ernesto Mejia Sanchez'in duyarlı bir şiiri var. Kadın ozan Claribel Alegria kolay bir şiirin sözcüsü.

Bolivyalı ozan Pedro Shimose, 1971'de, İspanya'da sürgünde yazdığı özlemi, acıyı, ölümü, sürgünün getirdiği yıkılmışlığı anlatan, Bolivya'yı ABD'nin kül kedisi olarak nitelendirdiği, ABD'yi Kont Drakula'ya benzettiği mizah ve akıl oyunlarıyla yazdığı şiirlerini okudu.

Peru Ulusal Şiir Ödülü'nü kazanmış olan Antonio Cisneros, belki bu ozanlar içinde en ilginci. 1942'de Lima'da doğan Cisneros, çok çağdaş ve uluslararası insanın sorunlarını, gözlemlerini, iç dünyasını yansıtan bir şair. Güney Amerika'da Mayakovski'nin soluğunu sürdüren bir ozan. Ama kendisi Mayakovski etkisini kabul etmiyor. Alman dinleyiciler, Cisneros'un şiirlerini daha çok Avrupa şiirine benzettiler.

1930 doğumlu Brezilyalı ozan Ferreira Gullar da, gene hapiste ve sürgünde yaşamış ozanlardan. Güney Amerikalı yazarlar içinde sürgüne gitmemiş olanı yok. En büyük ortak yönleri de, hangi Güney Amerika ülkesinin politik koşulları elveriyorsa, oraya sığınmaları. Ve tabii İspanya... İspanyolca ve Portekizcenin ortak dil olması sanırım sürgünde yazabilmenin en önemli koşulu.

"Roman Yazma" konulu oturumda, İspanyol yazar Juan Goytisolo, Güney Amerikalı yazar arkadaşlarını tanıttı, onların yapıtlarıyla nasıl karşılaştığını anlattı. Luis Rafael Sanchez ve Manuel Puig ise, roman yazma konularına kendi özgeçmişlerini anlatmak gibi bir yanılgıyla yaklaştılar. Goytisolo özetle şunları söyledi:

"Demokrasinin gelişmesi benim ülkemde de Latin Amerika'ya çok benzer. Ben bir AvrupalIyım. İspanyol olarak konuşuyorum. Latin Amerika ve İspanya'nın coğrafyası ayrı ama fizyolojisi büyük benzerlikler gösteriyor. Latin Amerikalı yazarlar gibi, bizim de kaderimiz sürgün. Benim kitaplarım da 13 yıl süreyle İspanya'da yasaklandı. Ülkesinde kitabı yasaklanan, başka ülkede yayımlıyor. Diktatörler yasaklıyor, başka yerde yayımlanıyor. Bizim ortak ülkemiz İspanyol dilidir. Yalnız ve yalnız kendi ülkelerine bağlı yazarlara şaşıyorum. İspanyolca konuşan çok büyük bir dünya, bizler bu dünyada birer noktayız. Kültürden söz ederken, coğrafi sınırları bir tarafa bırakmak gerekir. Atlantik Okyanusu aslında çok önemli bir uzaklık değil. Bu dünyanın yazarları, kendileri olmak isteyen kişiler. Star olmak isteyen yazarlar değiller. Un peşinde koşmuyorlar. Kendi kişiliklerini arıyorlar. Augusto Roa Bastos'a hayranım. Latin Amerika edebiyatının tüm sahnelerini çok iyi yazdı. Latin Amerika edebiyatından en kalıcı yazar Roa Bastos olacaktır."

Yazar Manuel Puig kendi yazın yaşamıyla ilgili şu ilginç konulara değindi: "Bütün gerçek, bana Amerikan filmleriyle perdede yansıtıldı. Bu

nedenle ilk romanımı hiç tasarlamadım. Senaryo yazmak istiyordum. Ayrıca İngilizce yazmak istiyordum. Çünkü benim için (o zamanki kafamla) İspanyolca ezilmişliğin simgesi olan bir dildi. İngilizce yazarken

kendimi çok beğeniyordum, ama sonra görüyordum ki, hiçbir şeye benzememiş yazdıklarım."

Gerçekten Latin Amerikalı yazarlar çok büyük bir ABD baskısından söz ettiler. Bu baskıyı bu denli büyütmemek gerektiği konusunda ilk öneri Federal Almanya'nın ünlü yazarı Günter Grass'tan geldi. Günter Grass, kendi ünü ile Latin Amerikalı yazarları da desteklediğini göstermek isterken, Berlinli izleyiciler tarafından çok eleştirildi.

Günter Grass, ilkin Juan Rulfo ile birlikte onun öykülerinin Almanca çevirilerini okumak için, dinleyici karşısına çıktı. Grass, "İki kitap yazdığı için Rulfo'ya çok teşekkür ederim" diye açtı toplantıyı. Ben bu sözleri "çok yazıp herkesi fazla meşgul etmedi" anlamına almak istedimse de, "hiç değilse iki kitap yazdınız", anlamında imiş.

Rulfo, "Grass gibi ünlü bir yazarın benim yoksul satırlarımı okuması, yaşamımın sonuna dek unutamayacağım bir olay, ona yürekten teşekkür ederim," dedi.

Günter Grass, büyük Rulfo'nun bu olağanüstü alçakgönüllü sözcüklerini hiç yanıtlamadı. Tabii Rulfo'nun satırları yoksul kişileri anlatıyor, ama yoksul bir dille değil, büyük, şiirsel bir dille. Zaten bu edebiyat matineleri içinde en çok alkışlanan yazar Rulfo oldu.

Son önemli toplantı Güney-Kuzey ilişkisi konusunda gerçekleştirildi. Bu tartışmada ilkin Juan Bosch konuştu. Tarihçi, sosyolog, edebiyatçı ve politikacı olan Bosch, 1962-63 yılları arasında Dominik Cumhuriyeti'nde Devlet Başkanlığı da yapmış. Bosch özetle şunları söyledi: "Üçüncü dünyanın en önemli sorunu ekonomik sorundur. Ama bu sorun, artık gelişmiş ülkelerde de görülmektedir. ABD'nin doların değerini ve faizleri yüksek tutması, dolar uluslararası para olduğundan, diğer ülkeleri krize sokmaktadır. Hiçbir politik sistem, üretime yaramayan malzemeler üretmekle yaşayamaz. Japonya ve Federal Almanya, savaştan sonra savaş

malzemesi üretemediği için İngiltere'nin düştüğü ekonomik krize düşmediler."

Brezilyalı antropolog, sosyolog, roman ve deneme yazarı, Goulart hükümetinde eğitim bakanlığı yapmış, Salvatore Ailende ile çalışmış Darcy Ribeiro, çok heyecanlı bir konuşma yaptı: "Geri kalmışlık giderek artmaktadır. Federal Almanya nasıl giderek zenginleşmekte ise, Latin Amerika da giderek yoksullaşmaktadır. Sizler her şeye sahipsiniz, sosyalizme ihtiyacınız yok. Avrupa, Latin Amerika'nın kanını emip bitirdi. Böylece kendi zenginliğini inşa etti. Dünyanın en zengin yörelerinden biri olan Latin Amerika halkları yoksulluğa sürüklendi.

Berlinli yazar Peter Schneider, bu sözler karşısında, "Aman biz geliştik, gelişmiş olmanın acılarını çekiyoruz..." demek istedi. Günter Grass ise, "ABD'yi her şey için suçlamak doğru olmaz, edebiyat uluslararası bir dildir, ulusları bağlar..." demek isterken Ribeiro, gene politik tutumunu sürdürerek, "Artık geçmişin geleceği belirlemesinin önleneceği zaman geldi!" dedi.

Bu tartışmalar, Batı Alman yazarların bireycilik ve kendi sorunları içine o denli gömüldüklerini gösterdi ki, neredeyse Latin Amerika'nın politik güçlüklerini bile birlikte tartıştıkları yazarlardan öğrenmek durumuna düştüler zaman zaman. Belki de bir şey öğrenilmiyor. Ya yürekten duyuluyor, ya duyulmuyor. Alman yazarlar bir başka dil konuşuyor...

Kültürü Tüm İnsanlığın Yararlanacağı Bir Olgu Haline Getirmek İçin Yaşamı Boyunca Çalışan Bir Sanatçı: Peter Weiss

10 Mayıs 1982 günü Stockholm'de öldü.

Yaşamı boyunca tüm yapıtlarında dünyada savaşın, barbarlığın, insanın insanı öldürmesinin, insanın insanı sömürmesinin karşısında dikilmiş bu büyük insanı, ilkin saygıyla anıyorum. Onun öldüğü gün de, Alman radyo ve televizyonları ilkin Falkland Adaları'ndaki karşılıklı çatışmaları, sonra Irak-İran savaşını, sonra İsrail'in Lübnan'ı bombalamasını, en sonra da Peter Weiss'ın ölüm haberini verdiler. Biz, onun gibi, daha milyonlarca, milyarlarca insan, savaşın karşısında mücadelemize devam edeceğiz. Onun gibi: Yaşamımızı gerçek ve yaşamaya onurlu kılabilmek için, çalışma inancımızdan yılmadan. Peter Weiss'ın yaşamına kısaca değinmeden önce, onun 900 sayfayı aşan *Not Defterleri Kitabı*'ndan (Edition Suhrkamp, 1981), temel dünya görüşlerinden bazılarını okura aktarmayı yararlı buluyorum:

"Vietnam: ABD sisteminden nefret ettim, sınırsız, müthiş bir nefret. Ayrıca Vietnam örneği emperyalistlerin tahribatları karşısında bizlerin ne denli güçsüz kaldığımızı da kanıtladı. Vietnam, bizden çok daha güçsüz bir ülke, ama ilkesinden hiç vazgeçmedi. Zengin ve tokların yerine, yaralı ve yoksul Vietnam halkı savaştı."

"Faşizmin Amerika'daki biçimi, belli bir ölçüde liberalizme de hayat tanıyor. "Özgür basın", "düşünce özgürlüğü", kısmen yöntemin altında gizlenen zorba gücü örtbas etmeye de yararlı oluyor."

".....Grass (ve diğerleri): Benim politik tutumumu yadsıdıkları için, yazınsal çalışmalarımı da yadsıyorlar. Politik tutumum karşısındaki takındıkları alaylı tavır, kitaplarım için de geçerli. Benim için politika ve yazı yazmak eşdeğer olgular. Onlar için de. Ama onların politikası liberal, reformist. Her zaman aynı şey: eski parti politikasındaki çatışmaların edebiyat ortamına yansıtılması gibi."

"Babamın olağanüstü çabası. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk göç: Viyana'dan Almanya'ya. 1934'te gene göç: İsveç'e. 53 yaşında yeni bir yaşama başlamak zorunda bırakılıyor! Oysa daha İngiltere'deyken ne denli hasta idi!"

"Akşam gazetelerinde büyük ZAFER manşetini okudum. Ama bu Vietnam'daki zafer değil, İsveç-Finlandiya arasındaki buz hokeyi karşılaşmasının zafer haberiydi."

"Nixon'da aynı Hitler psikolojisi var: Kendi sonu yaklaştığından, felaketine diğerlerini de sürüklemek istiyor. (Vietnam'a karşı kullanılan en güçlü bombalar)"

"Dünyadaki düzenbazlık, soygun ve cinayet ortamında sosyalizmi kurmak mümkün mü?"

"Benim sosyalizm ve komünizm imgem, hiçbir zaman gücü ellerinde tutan ve yöneten sınıflardan beslenemez. Her zaman en alt tabakalarda yaşayan, yoksulluk ve acı çeken kitlelerden beslenebilir."

"Ben bir kenti, o kentteki kitapçı dükkânlarına göre değerlendiririm."

"İnsanlar öldürülüyor, ama AEG, Siemens, Mannesmann, IG-Farben vs yaşamlarını sürdürebiliyor."

"Biz henüz kapitalizm çağını yaşıyoruz. Sosyalizmi kurma deneyleri kapitalist dünya içinde oluyor ve çoğunlukla çağdaş hükümdarların olağanüstü gücü karşısında başarısız kılıyor."

"Benim için komünist olmak ilkin şu anlamı taşıyor: Her olguya eleştirici gözle bakmak, bağlantılar içindeki yerini araştırmak ve saptamak. Hiçbir şeyi tepeden düşmüş var saymamak."

"Bizim çalışmalarımızla ortaya koyduklarımız, içinde yaşadığımız mekanizma tarafından hemen yutulup yok ediliyor -bu mekanizmayı yıkmadıkça bunu değiştirmeye olanak yok- ama sanatsal değerlere ulaşmamıza olanak var. Müzelerde. Kütüphanelerde. Ve bu hakkımızı yitirmemek için de mücadele etmek zorundayız."

"Şunu öğrenmelisin: Sen hiçbir işe yaramaz değilsin! Seni senden çalan toplumdur!"

"Kültür bir şeye cesaret edebilme sorunudur. Okumaya cesaret edebilme, bir görüşe inanmaya cesaret edebilme, görüşlerini açıklayabilme cesaretidir."

"Devrim artık mümkün değil. Ama gene de devrimlerden yana olmak gerekir."

"Sanayi ülkeleri, baskı altında tutulan halkların payından yaşıyor."

"Irkçılık, sömürgecilik, faşizm, emperyalizm."

"Batı Almanya'da, savaş sonrası kuşakları yetiştirecek örnek eğitim yöntemleri, gene eski Naziler tarafından programlandı. Onlar, artık geçmişten söz edilmesini istemiyorlardı. Bugün, eskiyi gündeme getiren öğretmenler, işlerini yitiriyor. Yalnız solcular izleniyor, yalnız solcular işlerinden atılıyor, solcular tutuklanıyor. Sağın aşırı uçları çok olağanmış gibi, dilediklerini yapıyorlar. Bu konuda konuşulmuyor bile."

"İtalya'da, Fransa'da ya da İsveç'te, insanın komünist olması ve bunu açıklaması çok olağan. Oysa bu ülkede, (Batı Almanya'da) komünistim demek, veba hastalığına tutuldum, affedersiniz, dernek gibi etki uyandırıyor."

"Her iki Almanya'da da anayasa düşmanı sayılabileceğim düşüncesinden sıyrılamıyorum."

"Güç ve korku her zaman yan yanadır."

"Terörizm, emperyalistlerin terörünün bir sonucudur."

"Ben, vatansız insanlardanım."

"İnsanın anadilini yitirmesi, merkez kişiliğinin yıkılması demektir."

"Son bireye kadar savaşmak, kendini feda etmek, yanlış bir kahramanlıktır."

"Kültür, insanlığın uğraşının üstyapısı değil, temelidir."

"Her birey karşısında toplumun ortak sorumluluğu vardır."

"Eleştirmekten, değiştirmek istemekten vazgeçmek, insanın kendisinden vazgeçmesi demektir."

"Savaş, Avrupa'nın öldürme kültüründen doğmuştur."

"Kasım ayında zeytinler toplanır. İnsanları ayıran olgular karşısında birleştiren olgular giderek çoğalıyor. O halde neden savaş?"

Peter Weiss'ın çağdaş sorunlar üzerine bu temel görüşleri, onun bin sayfaya yaklaşan *Not Defterleri*'nden alınmıştır. Bu kitap, üç ciltlik ve üzerinde on yıl çalıştığı *Direnmenin Estetiği* adlı yapıtının temelini oluşturur. Weiss, bu romanı ile 1982 Bremen Edebiyat Ödülü ve Georg Büchner Ödülü'nü kazanmıştır.

Tiyatro oyunlarından *Marat, Salozun Mavalı* ve *Soruşturma*, Can Yücel tarafından Türkçeye çevrilmiş ve birkaç kez Türk tiyatrolarında başarıyla sahnelenmiştir. Romanları, denemeleri ve diğer oyunları henüz çevrilmemiştir.

Weiss, 1916 yılında Berlin yakınlarında Nowawes'de doğmuş, çocukluğunu Bremen'de geçirmiş, liseyi Berlin'de okumuş, 1934'te ailesi ile birlikte Londra'ya, oradan da Prag'a göçmek zorunda kalmış, Naziler Çekoslovakya'ya girince, 1945'te İsveç'e göçmüştür. İlkin Çek vatandaşı olarak yaşayan

Weiss, 1945'te İsveç vatandaşlığına geçmiştir. Ancak, yazınsal yapıtlarının tümünü yetiştiği ve düşüncesini belirleyen dil olan Almanca ile yazmıştır. Çekoslovakya'da Güzel Sanatlar Akademisi'nde okuyan Weiss, 1960 yıllarına dek ressamlık, bunun yanı sıra da İsveç'te toplum dışına itilmiş insanların yaşamlarını belgeleyen filmler yapmıştır.

Savaş sonrası Almanyası için şöyle diyor Weiss:

"Ancak 1947'de, Berlin'de soğuk savaşın başlangıcında, kapitalizmin ortadan kalkmadığında, gene ne gibi bir dünyanın içine itildiğimizi ilk kez politik açıdan kavradım. O yaz, iki Alman devletinin nasıl oluştuğunu gördüm. Bir Almanya'da nefret, diğer Almanya'da nefret. Batı'da Amerikanlaşma, doğuda Sovyet gücünün etkisi, dünyanın bölünüşü. Dediğim gibi, o zamana dek politik bilincim tam oluşmamıştı."

"1950 yılları benim için faşizmden kaçtığım yıllardan daha derin sürgün yılları oldu. Çünkü 1950 yıllarında nereye ait olduğumu hiç bilemedim. Yaşadığım bu karmaşık duygularımı resim ve grafiklerimde yansıtmaya çalıştım."

ikinci Dünya Savaşı'ndan sonraki Alman yazınında, Peter Weiss'ın özelliklerini gösteren hiçbir yazar yok diyebilirim. O, insanların insanlar tarafından yok edilişinin (çünkü göçü başaramasaydı, tüm Weiss ailesi Auschwitz'e gönderilecekti) ağır acısını taşımış, tüm sanatsal uğraşını bu doğrultuda politik bilinçlenme ile sürdürmüş, tutumundan hiç ödün vermemiş, Nâzım Hikmet, Pablo Neruda gibi, inandığı ve uğruna çalıştığı insanlığın büyük bir kişiliği olmuştur.

Yaşamımızdaki en büyük sorumluluğu daha iyi dünyalar hazırlamak için uğraşmak sayan aydınların görevi, diğer büyük önderlerin yanı sıra Weiss'ın da yapıtlarını daha geniş kitlelere yaymak olmalıdır. Kendisini kısaca şahsen tanıdığım bu yazar ve onun mücadeleci yaşamı önünde saygıyla eğilirim.

Halkçı, 9 Temmuz 1982

1. Direnmenin Estetiği, Peter Weiss, çev. Çağlar Tanyeri - Turgay Kurultay, 1. baskı: YKY, 2005; 2.baskı: İletişim Yayınları, 2013 (ed. n.)

2. Peter VVeiss'ın 1967'de sahnelenen Gesang vom litsitanischen Popanz adlı oyunu Can Yücel tarafından Salozun Mavalı adıyla Türkçeye çevrildi (ed. n.)

3. Hayalperestler, Robert Musil, çeviren: Cüneyt Arslan, Haziran 2013, Aylak Adam (ed. n.)

4. Bu yazının yayımlandığı tarihten sonra Eric Rohmer Comedies et proverbes (Güldürüler ve Atasözleri) serisinin beşinci ve altıncı filmleri olan Le Rayovert (1986) ve L'Ami de mon amie (1987) filmlerini çekti. (ed.n.)

5. Litvanyalı yönetmen Algimantas Puipa'nın 1983 yapımı Moteris ir keturi jos oyrai (Bir Kadın ve Dört Kocası) adlı filmi, (ed. n.)